

Fr. Kurz pl. Goldenstein, Pinx.

Fot. Dr. P. Grošelj.

SV. PRIMOŽ. POGLED IZ SVETIŠČA V
CERKVENO LADJO.

(ORIG. AKVAREL IZ L. 1848 V KRANJSKEM DEŽ. MUZEJU).

Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom.

Spisal VIKTOR STESKA.

Visoko z gorovja nad Kamnikom, z Male Planine, zre proti jugu cerkev sv. Primoža. Zadaž za to cerkvijo se pa vzdiguje druga manjša cerkev sv. Petra tako, da se iz daljave vidi, kakor bi imela cerkev sv. Primoža visok zvonik, ki moli nad cerkvijo kvišku. Od vseh strani je vidna ta cerkev; ne le iz ljubljanske ravnice, tudi iz gorenjske in dolenske strani jo lahko vidiš.

Zato je pač upravičeno, če se nekoliko ozremo na to cerkev in si jo ogledamo iz zgodovinskega in umetniškega stališča.

Iz Kamnika potrebuješ do cerkve dve uri pešhoda. Pot te pelje mimo smodnišnice do Stranj; potem jo kreneš čez Bistrico in zaviješ v Stahovici na desno, kjer teče po ozki dolini potok Črna. Lepo znamenje ti kaže pot. Na njem opaziš letnici 1749 in 1894. Prva letnica kaže, kdaj je bilo znamenje sezidano, druga pa spričuje, da je slikar Matej Koželj l. 1894. znamenje s stenskimi slikami okrasil. V notranjščini znamenja predočujejo slike: Pod Mater božjo sv. Primoža in Felicijana, na straneh pa sv. Marjeto Kortonsko in sv. Leonarda; na svodu Boga Očeta in zunaj na pročelju nad vhodom Kristusa na križu.

Odtod dalje do cerkve sv. Primoža srečaš še tri znamenja. Prvo, na katerem je naslikan romar, te opozarja, kje moraš kreniti iz doline na levo, na strmo pot. Ljudje pravijo temu kraju „vigred“. Drugo znamenje hrani gotiško soho Pietà in ob straneh podobo sv. Primoža in Felicijana. Zadnje znamenje že blizu cerkve je stare oblike: na stebru stoji štiristranska glava z dolbinami, torej lučnica, ki ima v votlinah lepo slikane baročne okraske. Odtod je do cerkve le še malo pota.

1. Kaj nam pripovedujejo listine o tej cerkvi.

Najstarejša listina ¹⁾, ki omenja našo cerkev, je iz l. 1396. Papež Bonifacij IX. piše namreč 9. julija 1396.: Želeči, da bi kapelo sv.

¹⁾ Omenjene listine se hranijo v kn. šk. arhivu ljubljanskem. Listine so na koncu tega spisa ponatisnjene.

Primoža in Felicijana v kamniški župniji oglejske škofije verni kristjani spodobno častili in obiskovali, da bi jo popravljali in da bi se tem rajši iz pobožnosti ondi zbirali, pomagali pri popravi in zidavi, čimveč darov nebeške milosti bi ondi prejeli, dovolimo tri leta in tri kvadragene odpustka vsem spovedanim vernikom, ki bi o Božiču, o Novem letu, o sv. Treh kraljih, o Veliki noči, o Vnebohodu, o sv. Rešnjem Telesu, o Binkoštih, o Marijinem rojstvu, Oznajenju, o Svečnici, Vnebovzetju, o rojstvu sv. Janeza Krstnika, na praznik sv. Petra in Pavla, sv. Primoža in Felicijana, na dan obletnice posvečenja kapele in na praznik vseh svetnikov ter v osmini Božiča, sv. Treh kraljev, Velike noči, Vnebohoda, sv. R. Telesa, Marijinega Rojstva in Vnebovzetja, sv. Janeza Krstnika, sv. Petra in Pavla, in šest dni neposredno po Binkoštih obiskali to kapelo, pobožno tam molili in pomagali za popravo in zidavo. Hočemo pa, da ta listina ne obvelja, ako so bili popolni ali nepopolni odpustki že prej podeljeni tistim, ki to kapelo obišejo, za popravo in zidavo pomagajo, ali miloščino dele.

Listina nam torej pove: 1) da je cerkev sv. Primoža l. 1396. že stala, 2) da je dobila cerkev mnogo odpustkov za romarje.

Druga listina je z dne 23. marca 1475. S to podeljujejo kardinali Jernej, Filip, Anton in Janez, vsak posebe, vsem vernikom, ki bi obiskali to cerkev od prvih do drugih večernic o Binkoštih, o Marijinem Vnebovzetju, na praznik sv. Jakoba starejšega, o Božiču, na god cerkvenega posvečenja, se spovedali in pomagali cerkvi, po 100 dni odpustkov.

Tretja listina je z dne 9. septembra 1492. Jakob Valareso, koprski škof in ob času izpraznjenega patriarhata oglejskega splošni namestnik, je ta dan posvetil cerkev sv. Radegunde s 4 oltarji, kjer so se pred vpadom divjih Turkov hranile svetinje sv. Primoža in Felicijana, in je podelil vsem vernikom, ki se skesano spovedo ter cerkev pobožno obišejo, po 40 dni odpustka ob večjih Gospodovih, Marijinih in drugih praznikih. Med prazniki se tudi imenujeta sv. Helene in sv. Lenarda. Posvečevanje cerkve naj se obhaja v nedeljo po Marijinem rojstvu.

Cerkev se imenuje tudi v zapisniku dragocenosti²⁾, ki so jih cerkve l. 1526. darovale za turško vojsko.

Iz teh listin posnemamo: Cerkev je bila prvotno posvečena sv. Primožu in Felicijanu, ki sta bila za cesarja Dioklecijana v Rimu

²⁾ Izvestje Muzejsk. društva za Kranjsko, 1895, str. 145.

mučena. Bičali so ju, potem s plamenicami žgali, vrgli levom in na posled obglavili okoli l. 286³⁾.

Že najstarejša listina iz l. 1396. ne omenja postanka cerkve, ampak govori o njej kot že stoječi cerkvi. Tretja listina pa je večje zgodovinske važnosti, ker nam pripoveduje, da je bila cerkev nedeljo 9. septembra 1492. iznova posvečena, da se imenuje cerkev sv. Radegunde, da pa je bila prej posvečena sv. Primožu in Felicijanu, ker so se ondi pred turškim vpadom hranile svetinje teh dveh svetnikov in da so cerkev v prejšnjih časih obiskavale velike trume vernikov.

L. 1492. je bila torej cerkev posvečena na čast sv. Radegundi. Kdo pa je ta svetnica?

2. Sv. Radegunda.

Sv. Radegunda je bila hči turingijskega kralja Berteharja (Berthechar). Ko so Franki vpadli v Turingijo, so odvedli Radegundo kot ujetnico. Frankovski kralj Klotar jo je vzel za ženo l. 540. Po umoru svojega brata (l. 557.) se je ločila od moža in živela v samostanu sv. Križa v Poitiersu, ki ga je l. 560. sama ustanovila. Tu je opravljala dela usmiljenja do svoje smrti l. 587. Sv. Gregor iz Toursa jo je pokopal.

To svetnico so že precej zgodaj častili tudi na Slovenskem. V mariborski škofiji so 4 podružnice njej na čast posvečene, v sekovski 2 župni cerkvi in ena podružnica, v krški 3 podružnice⁴⁾, v ljubljanski tri podružnice in ena kapelica in sicer: Breg pri Breznici, Strma njiva pri Kolovratu, Srednja vas pri Šent Juriju pri Kranju, kapelica pri sv. Lavrenciju (v župniji Preddvor).

Josip Lavtižar⁵⁾ piše o tej svetnici: „Velesalske dominikanke so jo imele kot uzor redovnega življenja, zato so ji sezidale v bližnji Srednji vasi (se imenuje že l. 1494.) cerkev, na Možanici pa postavile v spomin oltarček, kjer se opravlja vsako leto v dan njenega godu 13. avgusta sv. maša.“

Ljubljanski škof Krištof Rauber je 11. novembra 1521. posvetil cerkev sv. Tilna v Zgornji Besnici⁶⁾. Tedaj je posvetil drugi oltar na čast sv. Radegundi.

³⁾ Reitlechner: Patrocinienbuch, 1901, 103.

⁴⁾ Dr. Avg. Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, 190.

⁵⁾ Cerkev in zvonovi v dekaniji Kranj, str. 42.

⁶⁾ Fr. Pokorn: Besnica, 227.

Tomaž Hren piše v svojem zapisniku⁷⁾ k l. 1615: XI. Augusti: S. Radegundisest Festum Slavigraetii ac Parochiae in Prasberg prope Oberburgum speciale. (Poseben praznik sv. Radegunde je v Slovenjem gradu in v Mozirju).

Mogoče je, da so nune klarisinje v Mekinah kaj vplivale, da se je naša cerkev l. 1492. posvetila na čast sv. Radegundi.

Zanimivo je, kako sta sv. Radegunda in sv. Lavrencij zvezana v češčenju. Že Josip Lavtižar je opozoril na to okolnost. V Kolovratu na pr. je župnijski zavetnik sv. Lavrencij, blizu je podružnica sv. Radegunde na Strmi njivi. Breg pri Breznici je podružnica sv. Radegunde, blizu je stala cerkev sv. Lavrencija, ki so jo pa ok. l. 1820. podrli. Isto je bilo pri Sv. Primožu. En oltar je bil posvečen na čast sv. Radegundi, drugi sv. Lavrenciju⁸⁾; sedaj je ta oltar posvečen na čast sv. Leonardu.

Ljudje pravijo, da letajo po noči med godom sv. Lavrencija (10. avg.) in sv. Radegunde (13. avg.) svetinje od ene cerkve do druge, ker sta si svetnik in svetnica brat in sestra. In vendar sta živela v raznih časih in krajih! Sv. Lavrencij je umrl v Rimu l. 258., sv. Radegunda l. 587. v Poitiersu. Godova pa imata blizu skupaj in prav v tem času se vsako leto zvezde utrinjajo, odtod potem narodna razlaga in skupno češčenje.

Žensko ime Radegunde v 15. in 16. veku ni bilo redko. V neki listini 4. julija 1526. se omenja, na pr. Radegunda Meziniec iz Kamnika⁹⁾.

Zlasti na Koroškem so sv. Radegundi stare cerkve posvečene. Hohenfeld je sezidala sv. Hema ok. l. 1043., v Radwegu so cerkev sv. Radegunde že l. 1251. podaljšali. V Gorenčah se imenuje cerkev te svetnice že l. 1091¹⁰⁾. Bržkone je češčenje sv. Radegunde prišlo s Koroškega na Kranjsko; zato so vse njej posvečene cerkve na meji Koroške in Štajerske.

Sedaj pač nihče več ne pomni, da bi se naša cerkev kdaj imenovala sv. Radegunde. Izpodrinilo jo je zopet češčenje sv. Primoža in Felicijana.

3. Svetinje sv. Primoža in Felicijana.

Iz listine l. 1492. izvemo, da so bile prej svetinje imenovanih svetnikov v cerkvi na gori shranjene in da so ljudje v velikih mno-

⁷⁾ Arhiv kn. šk. ordinariata ljubljanskega. Prej so ta praznik obhajali 11. avgusta Cf. Zgod. Zbornik. 1888, stolp 42.

⁸⁾ Valvasor: Die Ehre d. H. Krain, XI, 811.

⁹⁾ Izvestja Muz. dr. za Kranjsko, 1896, 141.

¹⁰⁾ Gregor Reitlechner: Patrozinienbuch, 1901. Str. 172.

žicah hodili na goro svetnika častit. Radi nevarnosti pred Turki so morali svetinje prenesti, in sicer v mesto Kamnik. Bržkone se je to zgodilo po l. 1469. in 1471. Znano je, da so Turki l. 1471. med drugimi strahotami, ki so jih povzročili, razdejali samostan v Gornjem gradu, oropali Mekine in Velesovo in nune odpeljali. Na Kranjskem so to leto razrušili ali poškodovali 40 cerkva, na Štajerskem 24, odgnali so v sužnost s Kranjskega ok. 10.000 ljudi, s Štajerskega 5000; razdejali so 5 trgov in do 200 vasi ¹¹⁾. Da bi Turki prišli do te samotne cerkve, ne sporočajo ne ustno izročilo ne listine; pa tudi samo po sebi ni verjetno. Ljudje so se pa vendar silno bali zlasti za svetinje. V osamljeni gorski cerkvi res ni kazalo ob tej nevarnosti hraniti tako odličnih svetinj. Kamničanje so torej modro ukrenili, da so svetinje prenesli v Kamnik in jih shranili v cerkvi sv. Jakoba, ki je bila tedaj še podružnica kamniške župnije. L. 1494. je prosil kamniški sodnik z občino oglejskega patrijarha, da bi smelo mesto zidati frančiškanom samostan pri cerkvi sv. Jakoba. Patrijarh je prošnji ustregel. Kamniški župnik Jurij Hertenfelser je nameravanemu samostanu prepustil cerkev sv. Jakoba. Tako so se torej tu naselili frančiškani. V 16. veku pa je število frančiškanov radi turških vojsk in protestantskih zmešnjav jelo vpadati. L. 1538. so frančiškani vsled zapovedi cesarja Ferdinanda I. zapustili samostan. V izpraznjeni samostan se je preselila radi turških nevarnosti župna duhovščina, ki zunaj mestnega ozidja na Šutni ni bila varna. Frančiškansko premoženje so izročili v oskrbo mestnemu špitalu. V samostan se je preselila tudi šola. Kralj Ferdinand je dal k temu svoje privoljenje 11. septembra 1539 ¹²⁾.

Ko so pa turške nevarnosti minule, najbrže po bitki pri Sisku l. 1593., se je župna duhovščina vrnila k župni cerkvi na Šutno, špital in šola sta pa še nekaj časa ostala pri sv. Jakobu. V samostanskem poslopju so imeli tudi kmetje iz okolice shranjene svoje žitne zaloge, dokler niso 3. maja 1627. v Gradcu zbrani cesarski tajni svetniki prepustili samostana P. Mihaelu Chumru, provincijalu frančiškanskih observantov ¹³⁾.

Ko je torej minula turška nevarnost, bi morali svetinje zopet nazaj na goro prenesti. To pa se v polnem obsegu ni nikdar zgodilo. Kamniški župnik Sebastijan Trebuhar je pisal 6. junija 1597. patri-

¹¹⁾ Parapat, Turški boji v 15. in 16. veku. Matice Slov. Letopis 1871, 41. — Dr. Gruđen, Zgod. slov. naroda, 340.

¹²⁾ Stiasny: Kamnik, 88. — Dr. Gvido Rant, Die Franziskaner der österr. Provinz, ihr Wirken in Nieder-Österreich, Steiermark u. Krain, str. 80 in 134.

¹³⁾ Valvasor, die Ehre des Herzogth. Krain, II. B., S. 811.

jarhu v Videm: V špitalski cerkvi (xenodochium) kamniškega mesta se hranijo svetinje sv. Primoža in Felicijana. Ta kraj je temen in malo obiskan. Gori na hribu je pa cerkev sv. Primoža in Felicijana. V njej je še grob teh mučencev. Cerkev je jako lepa in s slikami okrašena, kakor težko katera na Kranjskem. Tri svetilnice gore tu vedno noč in dan. Tudi je tu nekoliko zelo velikih voščenic (faces vel intortitia), katere so nekdanj darovale kranjske župnije, ki so napravile to obljubo za časa velikih nadlog. Shodi pri tej cerkvi so veliki. Prejšnje čase so bili še večji in pogostnejši iz Kranjske, Koroske in Štajerske. Ko so pa ljudje spoznali, da cerkev na hribu ne hrani več svetniških svetinj, so začeli romanje opuščati in bati se je, da bo ta božja pot opešala. Naj se torej dovoli, da se svetinje preneso nazaj v cerkev sv. Primoža in Felicijana ¹⁴⁾.

Pravda je dolgo časa trajala, ker se je upiral tej nameri novi ljubljanski škof Tomaž Hren ¹⁵⁾. Ko so se frančiškani povrnili v samostan, niso hoteli svetinj več oddati. Vprašanje je bilo naposled stalno rešeno 1. februarja 1628. po patriarhovem odposlancu Caesnardu ¹⁶⁾, ki je omenjenega dne v Ljubljani razsodil:

„Nastal je spor med kamniškim mestom ¹⁷⁾ in frančiškani, kje naj se hranijo poslej svetinje, ali na daljni gori ali v samostanski cerkvi, kjer so blizu ljudje, kjer se ni bati vremenskih neizgov, kjer se lažje vrše shodi, kjer se hrani sv. Rešnje Telo, kjer se sv. maše bero in pojo, kjer se dele sveti zakramenti, kjer se pridiguje in vodijo procesije, kjer je kraj varen pred sovražniki, tatovi in nevarnostmi samote, ker nas uči izkušnja, da so bile svetinje prenesene vsled strahu pred turškimi vpadi, vsled splošne želje ljudstva in ker ima več pravic posestnik (melior conditio possidentis), prisodimo svetinje frančiškanski cerkvi v Kamniku z naročilom, naj se ondi hranijo pod dvojnim ključem, katerih enega naj varuje mesto, drugega pa frančiškani; vendar pa naj se v večjo čast svetnikov in v obilnejšo pobožnost ljudstva prenese del svetinj obeh svetnikov v slovesni procesiji na goro in naj se ondi shrani pod dvema ključema. Enega naj hrani župnik, drugega pa mesto“.

To se je tudi izvršilo, ker Valvasor pripoveduje ¹⁸⁾ da je pri

¹⁴⁾ Jos. Benkovič: Sv. Primož in Felicijan med Slovenci. Slovenec, 1891, št. 128 in 129.

¹⁵⁾ Izvestje Muz. dr. za Kranjsko, 1892, 50.

¹⁶⁾ Bolland., XXII, 150. — Drugi pišejo ime Caesar Nardus.

¹⁷⁾ Kamniško mesto je namreč bilo patron te cerkve. Valvasor, Die Ehre d. Herzogthums Krain, XI, 546 pravi: Es hat gleichfalls der Staat-Richter und Rath die Vogtey (Advocatum) über die Kirche S. Primi und Feliciani.

¹⁸⁾ Die Ehre d. H. Krain, II. B., 811.

sv. Primožu še poseben oltar, namreč ciborij, kjer so bile prej svetinje obeh mučenikov shranjene, pa so jih prenesli k frančiškonom v Kamnik. Vendar se pa tu še hrani majhna škrinjica (ein kleines Trühhlein), kjer je spravljeneh nekaj svetinj. Isti Valvasor ve povedati, da pride na praznik sv. Primoža in Felicijana, 9. junija, do 18. župnij v procesiji v cerkev, ob drugih shodih pa tudi mnogo ljudstva.

Valvasor tudi ne zamolči pripovedke: Blizu cerkve, samo nekoliko višje, vidiš okamenelega moža na konju s psi in zajci. Nekoč je baje lovil zajce ošaben gospod, ki je predrzno zaklical sv. Primožu, naj mu pomaga. Za kazen se je spremenil v kamen. „Jaz pa menim“, pristavlja resnicoljubni Valvasor, „da ima kamen od narave tako obliko; zakaj, če ga bližje opazuješ, najdeš, da nima lovca enake oblike, ampak, da se samo iz daljave podobno vidi.“

Še drugo pripoved omenja Valvasor¹⁹⁾ po Schönlebnu, da je namreč o Schönlebnovem času bila na pokopališču te cerkve črepinja že davno umrlega človeka, ki je sama ležala in bila popolnoma suha, pa je vendar iz nje rastle lepa bela lilija. To črepinjo z lilijo so shranili v zakristiji. Valvasor dostavlja, da je ta lilija pač že davno ovenela.

4. Acta Sanctorum, Schönleben in Steinhuber o svetinjah.

Če hočemo dobiti kaj več podatkov iz življenja obeh mučenikov, pogledimo Acta Sanctorum, ki jih izdajajo Bollandisti.

Jezuit Ivan Bolland iz Antwerpena je pričel l. 1642. izdajati življenje svetnikov po najstarejših, najprvotnejših virih in je postal s tem nekako početnik kritične zgodovine. Po njegovi smrti so delo nadaljevali udje njegovega reda, kakor Papebroch, Henschen itd. Ob času našega zgodovinarja Schönlebna so pisali zgodovino sv. Primoža in Felicijana²⁰⁾.

Ob času cesarja Dioklecijana in Maksimiana sta bila mučenca pripeljana pred Promota, načelnika nomentanskega mesta. Knjižničar Anastazij pristavlja v življenjepisu papeža Teodora k l. 648: Isti čas so odkrili svetinje mučencev sv. P. in F., ki sta bila pokopana v arenariju na nomentanski cesti. Prepeljali so jih v Rim in shranili v baziliki bl. Štefana na Celiju. Usuard pa piše: Srečno vojsko sta dokončala z mečem. t. j., umorjena sta bila z mečem. Tu pa ni več njiju svetinj, marveč se nahajajo na levi strani Verbanskega jezera (Lacus Verbanus, nunc Major) v kraju Legionas, ki ga Pavel Morigia

¹⁹⁾ Die Ehre des H. Krain, II. B., 558.

²⁰⁾ Acta Sanctorum. Parisiis et Romae apud Palme. 1876, A. XXII, 148.

v 23. poglavju zgodovine tega jezera popisuje. Ta trdi, da je truplo sv. Primoža s svetinjami sv. Felicijana pokopano v cerkvi sv. Primoža in da je te svetinje daroval papež Sergij II.

Galesinius popisuje celo prenos svetinj, češ, da je svetinje daroval papež Sergij II. odličnemu možu Erembertu in da so bile prenesene l. 806. Ker pa je Sergij II. vladal od l. 844. do 867., popravljajo Bollandisti letnico 806 v 846. Od tam so jih prenesli morda tedaj, ko je Friderik Barbarosa l. 1161. razdejal Milan. Nekateri pišejo, da so svetinje prenesli v Ticin, drugi zopet, da drugam.

Bollandistom je dopisoval tudi naš zgodovinar Schönleben²¹⁾, ko je bil župnik v Ribnici in dolenski arhidiakon. Sporočil jim je, da so se svetinje sv. Primoža in Felicijana nahajale v cerkvi sv. Radegunde, sedaj imenovane sv. Primoža nad Kamnikom. Svetinje se pa sedaj hranijo v frančiškanski cerkvi v Kamniku, a mal del je še ostal na gori. Zgodilo se je to vsled turških vpadov in radi predrznosti krivovercev. Schönleben je v zadnjem pismu Bollandistom obljubil, da jim bo dobil od frančiškanov potrebnih listin in jim jih bo doposlal. Pismo je datirano 7. julija 1681., Schönleben pa je umrl²²⁾ 15. oktobra 1681., torej ni mogel izpolniti svoje obljube. Pisal pa je že prej v svoji knjigi: *Carniolia antiqua ac nova*, I, 3, k letu 974: „Abraham, brižinski skof, ki ga je poslal cesar Oto v pregnanstvo, ker se je zvezal s Henrikom Bavarskim, je prišel na Koroško in je ob vrbskem jezeru ustanovil kolegijatno cerkev z dekanom in s petimi kanoniki. Posvetil je cerkev na čast sv. Primožu in Felicijanu, katerih svetinje je s seboj prinesel. Te svetinje se nahajajo sedaj pod velikim oltarjem frančiškanske cerkve v Kamniku. Kako in kdaj so semkaj prišle, še nisem izvedel.“

Bollandisti omenjajo potem še Valvasorja²³⁾, ki pripoveduje, da se časte svetinje tudi med snežnimi gorami nad Kamnikom.

Toliko torej Bollandisti.

Svetinje teh dveh svetnikov omenja tudi kardinal Andrej Steinhuber²⁴⁾ pišoč, da se sme šteti med najlepše praznike 18. veka v kolegiju Germanicum-Hungaricum v Rimu prenos svetinj sv. Primoža in Felicijana l. 1736. Svetinje teh dveh svetnikov je dal papež Teodor prenesti iz arenarija v Nomentu pri Rimu v cerkev sv. Štefana na Celiju. V teku stoletij so ljudje na to pozabili, zlasti, ker je napis

²¹⁾ *Huius operis studiosissimus*, ga pohvalijo.

²²⁾ *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, 1894, 34.

²³⁾ *Die Ehre des H. Krain*, II. B., 811.

²⁴⁾ *Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom*, Freiburg. Herder. 1895., II. B., S. 162, 163.

v Legiunu ob verbanskem jezeru (Lago Maggiore) spričeval, da je vazal cesarja Lotarja I., Erembert, prenesel v to cerkev svetinje, ki mu jih je papež Sergij II. daroval. Toda že l. 1625. je po naročilu papeža Urbana VIII. rektor Castorio iskal pred oltarjem obeh svetnikov njiju svetinje in je res naletel na majhno celico. V njeni sredi je stala mala žara iz belega marmorja pokrita s pokrovom, ki je bil okrašen z listnatimi okraski.

V žari so bile deloma že razpadle koščice in med njimi svinčena ploča z dvojnimi prastarimi napisom na obeh straneh: *Primi Feliciani Cor.* — *Rel. SS. Primi et Feliciani M. M.*

Drugič so preiskovali grob l. 1735. na prigovarjanje pobožnega rektorja P. Frančiška Volunnio Piccolomini in kardinala Gentili, titularja te cerkve ter s privoljenjem papeža Klemena XIII. Našli so isto, kakor l. 1625., samo da so dobili med svetinjami še eno manjšo svinčeno pločo z enakim napisom. Kardinal je dal kapelo prenoviti, postaviti nov oltar in svetinje pod njim shraniti. Delo je bilo končano v maju 1736. in je stalo 5000 cekinov. Na praznik teh mučnikov, 9. junija, in dan pozneje so v slovesnem sprevodu prenesli svetinje. Spreveda, ki je bil edin svoje vrste, se je udeležilo 18 kardinalov, mnogo prelatov, vsi gojenci zavoda Coll. Germanicum-Hungaricum in neštivilno ljudstva.

Iz tega sporočila spoznamo, da se svetinje sv. Primoža in Felicianah nahajajo še v Rimu.

P. Gregor Reitlechner pripominja, da se nekoliko svetinj nahaja tudi v samostanu Raitenbuch na Bavarskem ²⁵⁾.

5. Češčenje sv. Primoža in Felicianah med Slovenci.

Kako se je neki pričelo češčenje teh dveh svetnikov med Slovenci?

Josip Benkovič ²⁶⁾ sodi, da so ju Slovenci pričeli častiti precej ob času svojega pokristjanjenja. Najprej so bile njiju svetinje vsaj že l. 875. na Otoku ob vrbskem jezeru; odtod so jih prenesli v cerkev nad Kamnikom. Tu so ležale okoli 100 let, dokler jih niso prenesli k frančiškankam v Kamnik, kjer še sedaj počivajo pod velikim oltarjem, dočim cerkev sv. Primoža hrani le mal del svetinj.

Sv. Primož pa je ostal sloveča božja pot tako, da je ljubljanski škof Rajnald Scarlichi v sporočilu na sv. stolico l. 1633. zapisal sledečo nesmisel: „V tej pokrajini so neki po sv. Mohorju in Fortunatu

²⁵⁾ Patroziniembuch, 103.

²⁶⁾ Sveta Primož in Felicianah med Slovenci. Slovenec, 1891, štev. 128, 129.

najprej sveti Primož, Felicijan in Ahacij oznanjevali krščansko vero.“ Sklepal je namreč iz češčenja, da sta bila gotovo apostola krščanstva na Kranjskem.

Josip Benkovič se glede češčenja teh dveh svetnikov pridružuje misli Davorina Trstenjaka²⁷⁾, ki je dokazoval, da so Slovani častili svetnika Primuta; ko so se pa pokristjanili, je stopil na njegovo mesto sv. Primož. Ker je bil staroslovenski bog Primut ali Primon bog oblakov in nevihte, zato so mu bile posvečene gorske višine. Tudi svet Primož je zavetnik pred strelo in točo, varuh poljskih pridelkov; tudi njega časte na gorskih rebrih.

Na Slovenskem je sv. Primožu in Felicijanu posvečenih nad 30 cerkva in mnogo oltarjev; v ljubljanski škofiji 21 cerkva, v lavantinski 7, v krški in goriški po 2, v tržaški ena. Med Nemci in Lahi izgine njih sled.

To so torej Benkovičeve misli.

Novejši čas so pa večaki o takih in podobnih razlagah drugega mnenja. Učeni bollandist Hipolit Delehaye²⁸⁾ meni, da je tako razlaganje prav neverjetno, posebno če pomislimo na nasprotje med paganskim in krščanskim naziranjem. Kako bi mogla cerkev tako nevarne dvoumnosti pripuščati.

Temu nazoru nasproti pa lahko navedemo izrek sv. Gregorija Velikega, ki je l. 601. pisal: „Ne podirajte ljudem njih paganskih templjev, ampak spreminjajte jih v krščanske cerkve, da prenese ljudstvo, ki je navajeno te kraje častiti kot svete, podedovano češčenje na krščanski božji hram. Paganske praznike in daritvene pojedine spreminjajte v praznične obede na čast in v spomin krščanskih svetnikov²⁹⁾“.

Splošno lahko rečemo, da Trstenjakova razlaga ni dosti verjetna, ker o nekdanjem češčenju boga Primuta ničesar ne vemo in med Slovenci ne najdemo sledu o njem.

Res pa je, da so častili Slovenci sv. Primoža že v prvih časih po pokristjanjenju, na pr. v cerkvi na Otoku ob vrbskem jezeru že l. 875.³⁰⁾ čeprav je cerkev posvečena Materi božji³¹⁾. Zgodovinarji pripovedujejo, da so bile tu shranjene svetinje sv. Primoža in Felicijana, dokler jih niso prenesli na goro pri Kamniku.

²⁷⁾ Mitt. d. h. Vereins f. Krain, 1857, 139.

²⁸⁾ Hipolyte Delehaye-Stückenbergh: Die hagiographischen Legenden, 1907, 173.

²⁹⁾ Jaffé, Regesta pontif. roman. Nr. 1426., v II. izdaji (l. 1885.) Nr. 1848.

³⁰⁾ Hohenauer, Kurze Kirchengeschichte von Kärnthen, 1850, str. 61 in 269.

³¹⁾ Personalstand der Saecular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk, 1909, 74.

Tu stojimo pred veliko zagonetko. Kaj je s svetinjami obeh mučenikov? V Rimu so, v Legiunu ob verbanskem jezeru so, na Otoku ob vrbskem ³²⁾ jezeru so bile, na Bavarskem v Raitenbuchu so, pri Sv. Primožu nad Kamnikom in v cerkvi sv. Jakoba v Kamniku se nahajajo. Kako naj vse to združimo, kako naj si to različnost pojasnimo?

Bržkone niso v Rimu nič več vse svetinje naših mučenikov, ampak le še ostanek. Nekoliko jih je prišlo že v 7. veku v cerkev v Legiunu in mogoče okoli l. 874. ali 875. na Otok, če nima Schoenleben prav, ki meni, da je svetinje prinesel na Otok ob vrbskem jezeru škof Abraham l. 974. Kako bi pa te svetinje potem prišle na samotno goro nad Kamnikom, se danes ne da pojasniti. Če se je to res zgodilo, je moral biti silno važen povod, ker bi sicer nihče ne dovolil, da bi se svetinje prenesle iz otoške cerkve, ki je hranila svetinje kot svoj najdražji zaklad.

Mogoče pa je, da svetinje obeh mučenikov niso svetinje rimskih mučenikov sv. Primoža in Felicijana, ki jih iz zgodovine poznamo, ampak da so svetinje drugih svetnikov, ki se jim je le to ime nadelo. Ko so začeli v 4. veku polagati svetinje v oltarje, so iz Rima razpošiljevali svetinje križem sveta. Zlasti ob križarskih vojskah so z velikimi slovesnostmi prenašali svetinje v znamenite cerkve. V Rimu so imeli, posebno v katakombah, mnogo svetinj mučencev, katerih imena so bila neznana. Take svetinje so morali poznamovati z imeni. V ta namen so jemali navadno splošna imena, na pr. Felix — srečni, Victor — zmagovalec, Secundus — drugi (zlasti, če je bilo ime prvega znano) ali tudi srečni; Fortunatus — srečni, Felicianus — srečni itd. Tako so mogli tudi dva svetnika neznanega imena imenovati: Primus et Felicianus (prvi in srečni), kar se je oboje prilegalo dotičnima svetnikoma. Take svetinje s prilagodenim imenom zovemo krščene svetinje (*reliquiae baptizatae*).

Verjetno je, da je že prvotni posvečevalec cerkve prinesel s seboj take svetinje in jih shranil v cerkvi sv. Primoža, kjer so pozneje, skoraj gotovo l. 1472., napravili zanje še sedaj stoječi oltar v obliki ciborija. Ker so bile pri nas redke večje svetinje, se je njih češčenje zelo širilo. Verniki so radi hodili na goro in so zahajali tudi še potem, ko so svetinje prenesli v Kamnik. Ko so l. 1628. svetinje razdelili in manjši del zopet vrnil na goro, so množice zopet navdušeno in v obilnem številu potovale na goro, ne pa toliko v cerkev sv. Jakoba v Kamniku, kjer je večina svetinj.

³²⁾ Opozarjam na sličnost imen verbansko in vrbsko jezero. Ali ni morda tudi ime pri prenosu igralo kake vloge?

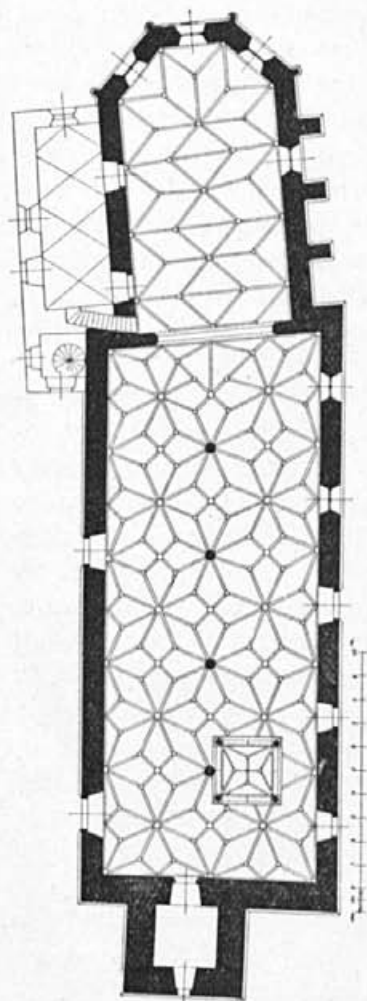
V listinah beremo, „corpora sanctorum“ to je, telesa svetnikov, trupla svetnikov. Ne smemo pa misliti na celotna telesa, marveč moramo vpoštevati, da pomeni izraz corpora tudi svetinje sploh, čeprav le neznaten del telesa, na pr. koščice. V resnici se nahajajo le manjši delci na gori in tudi v Kamniku, kjer so jih preiskali 19. novembra 1912. o priliki posvečevanja velikega oltarja in novega oltarja sv. Frančiška ³³⁾.

Romanje na goro je od jožefinskih časov sem precej opešalo. Večji shodi se vrše vsako leto petkrat, in sicer: 3., 4. in 5. postno nedeljo, drugo nedeljo po Veliki noči, na god sv. Primoža in Felicijana in na predvečer tega godu (9. junija); v kapeli sv. Petra pa na praznik sv. Petra in Pavla ³⁴⁾.

6. Cerkev sv. Primoža.

Cerkev sv. Primoža ³⁵⁾ je gotiška dvoladijska stavba. Ladja je 22,78 m dolga in 9 m široka, svetišče meri v dolžini 13 m, v širini 6,68 m. Notranja dolžina cerkve znaša torej 35,78 m, kar je za podružnico že dokaj znatna velikost. Notranja ploskev meri 277 m². Svetišče razsvetljujejo tri pravokotna okna, ladjo tri šilasta in 2 pravokotni.

Druge dvoladijske cerkve imajo navadno po dva stopa, ki ločita ladjo v dve polovici, nekatere imajo tri stope, ta pa ima celo štiri okrogle stope, katerih premer je 45 cm, tako da so videti precej vitki. Ti stopi so v ladji tako postavljeni, da napravljajo skoro kvadratne svodne

Sv. Primož nad Kamnikom.
Tloris. Zmeril in narisal Fran Avsec.

³³⁾ Cvetje z vertov sv. Frančiška, 1913, 57.

³⁴⁾ Poročilo župn. urada v Stranjah.

³⁵⁾ Joh. Graus: St. Primus und Felicianus bei Stein. Der Kirchenschmuck. Graz. 1885, 21–24, 37, 38. — Ivan Franke: Cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom. Dom in Svet, 1910, 264–266. — Ant. Jellouschek v Mittheilungen d. hist. Ver. f. Krain, 1856, 12. — J. Flis: Stavbinski slogi, 128.

pole. Ker je razdalja med slopi precejšnja, je pregled skozi obe ladji svetel in prijazen.

Svetišče nima slopov in se končuje s peterimi stranmi osmokotnika. Zanimivo je, da svetišče nima iste osi kot ladja, ampak da je za spoznanje nagnjeno na evangelijsko stran, česar pa še vsakdo ne opazi. Vzrok je pač le krajeven. Prvotno svetišče je bila bržkone romanska apsida, ki je zavzemala malo prostora in je lahko stala na gorskem obronku. Ko so pa zidali 13 m dolgo svetišče v gotiškem slogu, so se morali prilagoditi kraju in stavbo zasukati proti hribu, ker bi je v ravni črti vsled brega ne mogli postaviti. V tem oziru je nekoliko podobna novomeški cerkvi.

Ladja na zunanjih stenah nima podpornikov kakor druge gotiške stavbe. Vzrok je gotovo prezidava iz romanske stavbe v gotiško in deloma tudi neznatna razpetost svodov, ki pri širini 4,45 m niso kdove koliko pritiskali na stene in jih zato odzunaj ni bilo treba podpreti. Pač pa je večja širina svetišča (6,63 m) zahtevala podpornikov. Zato je dobilo svetišče na južni strani tri prave podpornike, zvršetek svetišča pa le krasilne sipe. Svetišče obsega tri in pol pole; krije ga kupasti svod.

Ladjo pokriva zvezdasto svodovje, podobno kakor v škofjeloški župni cerkvi ali pa v Crngrobu. Sklepniki so bogato figuralno ali ornamentalno izklesani. V središčih svodnih pól so večji, sicer pa manjši. Slopi pa nosijo na kapitelih listnato okrasje.

V cerkvi nas preseneti kapelica sv. Primoža in Felicijana v obliki ciborija z gotiškimi členi. V drugih romarskih cerkvah imajo take kapele s svetinjami ali spredaj, ali sredi cerkve, ali pa precej pri vhodu. Tu pa stoji kapelica na desni strani vhoda. Na sredo je radi slopa niso mogli postaviti.

Ta kapelica ima pod oltarno menzo prostor za posode z relikvijami. Kapelica ima na treh straneh podstav, samo spredaj radi vhoda ga ni. Na tem podstavu stoje kratki okrogli stebriči, ki nosijo pokrov: zvezdat svod med štirimi ostroločnimi oprogami s 4 fialami

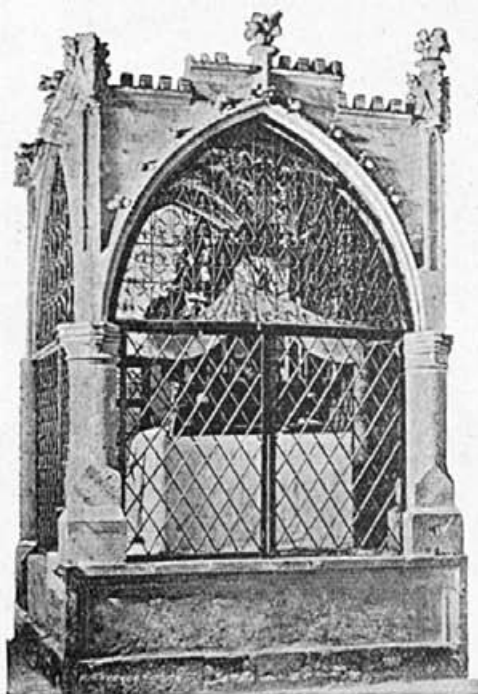
Sv. Primož.
Zunanjščina svetišča.

na vrhu. Oprožni loki so posejani z grčami in nosijo na vrhu križno rožo. Stavba je 4·17 m visoka; prav toliko, kot cerkveni slopi s kapiteli vred. Svod tega ciborija je poslikan; slike so iz baročne dobe. Oltar oklepa od vseh štirih strani omrežje iz kovanega železa.

7. Stari in novejši zvonik.

K cerkvi spadata dva zvonika. Stari zvonik se drži na zahodni pročelni strani cerkve, toda ni somerno prizidan, ampak je proti severu potisnjen. Širok je 5·05 m, globok 3·75 m. Cerkvena stena na njegovi levici meri 2 m, na južni pa 4·05 m. Odkod ta razlika in nepravilnost? Zvonik bi moral vendar stati sredi cerkvenega pročelja! Marsikdo se je že tej izjemi čudil. Dr. Graus je sodil, da je stavbar že prvotno potisnil zvonik bolj na levo, ker ga je tako oddaljil od brega in ga trdneje utemeljil. Konservator župnik Franc

Avsec pa je globlje pogledal in razrešuje to nepravilnost zgodovinsko. Piše namreč:³⁶⁾ „Prvotna cerkev sv. Primoža nad Kamnikom je bila romanska. Ostal pa je le stolp in severna stena, na kateri so tiste sloveče slikarije. V gotiški dobi je bila razširjena in podaljšana ter zlomljena kakor novomeška, da se je ložje hriba oklenila.“ Tako je moralo v resnici biti. Prvotna cerkev je bila romanska enoladijska stavba z lesenim stropom. Bržkone so l. 1472. cerkev spremenili. Cerkvi so prizidali 13 m dolgo svetišče, pri ladji so porušili južno steno in jo za 2·05 m bolj proti jugu na novo sezidali. Zvonik je ostal v prvotni obliki, zato ne stoji sredi pročelja, ampak bolj na levo stran. Ladjo so potem posvodili in jo sploh opremili, kakršna je še v bistvu danes

Fotogr. J. Graus.

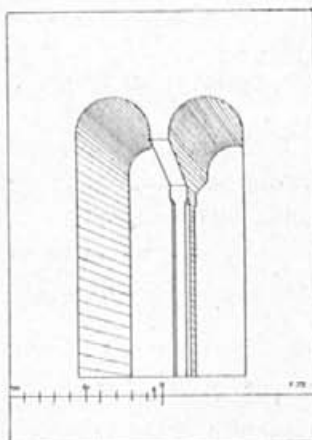
Ciborijski oltar sv. Primoža in Felicijana.

Na zunanjih stenah spoznaš takoj, koliko je starejšega in koliko mlajšega zidu. Stari zid je zelo razkav, mlajši je bolj uglajen.

³⁶⁾ Drugo izvestje društva za kršč. umetnost v Ljubljani, 1898, 11.

Zvonik ima vhod iz cerkve. Ta vhod ima kamenit 170 cm visok obod z na vrhu okroglo završenim lokom. Profil tega oboda je dvojna blazina. Spodaj je posnetek, ki prehaja v neprofiliran kamen. Nizki zvonik ima na vrhu skopčena okna z romanskimi linami.

V teku časa je zvonik, gotovo radi hudih potresov, razpokal, zlasti nad okni. Zid ni bil več tako trden, da bi nosil zvonove in da bi se moglo brez nevarnosti zvoniti. Podreti ga in na njegovem mestu drugega sezidati, niso mogli, ker nosi pročelno steno in nanjo oprti ladijski obok. Zato so morali zvonik pustiti v miru, vzeli so mu pa zvonove in jih obesili v na novo sezidanem zvoniku podobne oblike. Ker je veliki zvon iz l. 1703., je verjetno, da so novi zvonik sezidali po potresu l. 1699., ki je napravil po Kranjskem precej škode. Oba zvonika imata baročni strehi.

Narisa! Fran Avsec.

Niti stari zvonik niti ladja nimata na zunanji strani gotiških pritalnih okrajkov, zopet znamenje, da prvotna cerkev ni bila zidana v gotiški dobi, ampak prej. Južna ladijska stena, je sicer, kakor smo čuli, iz gotiškega časa, a ker severna stena cerkvene ladje in zvonik nista imela okrajkov, jih tudi tu niso napravili.

Sv. Primož. Romansko okno v starem zvoniku.

V novejšem zvoniku vise trije zvonovi.

Veliki zvon tehta 1940 stotov in je iz l. 1703. Stal je 1135 goldinarjev.

Zgoraj ima napis: „Ecce dabit voce sua vocem virtutis“. Na straneh so podobe: 1) proti vzhodu: Kristus na križu, pod križem M. B., sv. Magdalena in sv. Janez; 2) proti severu: M. B. z božjim Detetom; 3) proti zahodu: Sv. Primož in Felicijan; 4) proti jugu: sv. Rok.

Pod podobo Kristusa na križu je napis: „Ecce cruce Domini, fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, Radix David, Alleluja.“ — Grb. Spodaj napis: „Maximilianus Leopoldus Rasp, plebanus Stainensis.“

Nad podobo sv. Primoža in Felicijana je napisano: „Toti coelesti curiae imprimis s. Primo et Feliciano M. M. intercessoribus potentissimis ad honorem.“

Pod podobo teh dveh svetnikov je še napis: „EX ConflVentis

pLebIs stIpe fVnData aC fVsa LabaCI, a Casparo FranCo seXto IDVs IVnII.“

Pod podobo sv. Roka je letnica 1703 zaznamovana in teža 19 stotov 40 funtov.

Srednji zvon tehta 8 stotov. Krasi ga napis v gotiških minuskulah:

„maria + ave Q rer + glorie + veni + cum + pace + o sancte +
Primus + ora + pro + nobis + 1891“ jar.“.

Najmanjši zvon tehta 5 stotov. Bržkone je iz iste dobe, kakor srednji, ker ima tudi gotiški napis: „ave maria, gratia plena“ in imena štirih evangelistov.

Ta dva zvonova sta torej vlita pred v začetku omenjenim posvečenjem cerkve l. 1492.

8. Notranjščina cerkve.

Nekaj posebnega je v cerkveni notranjščini ob severni steni kamenita, toda iz neoglajenega kamna sezidana polica ali klop, ki nima sebi enake po naših pokrajinah in ki tudi spričuje visoko starost naše stavbe.

Strop v svetišču je gotiško svoden in sicer kupasto, to je, rebra oklepajo čveterokotnike rombaste oblike. Rebra se navzdol končujejo ob lepih konzolah, ki imajo ali človeško obliko, ali pa tvorijo rastlinske ornamente.

Sklepniki so v svetišču ³⁷⁾ in v ladji prav skrbno izdelani. V svetišču se rebra stikajo v 4 sklepnikih: 1. predstavlja sv. Janeza Ev. s kelihom, 2. sv. Primoža z levom in z mečem, 3. Marijo z Jezuškom, 4. moža z brado, z mečem in s klobukom v roki, morda sv. Felicijana. Konzole na ep. strani: 1. pasovi; 2. mož s kapo na glavi drži noge, 3. S. IOAN, 4. mož spi, z desnico glavo podpira, 5. mož sklepa roki. Na evang. strani: 1. pasovi, 2. lev (simbol sv. Marka), 3. vol (simbol sv. Luka), 4. angel (simbol sv. Mateja), 5. glava in roke.

Oglejmo si sklepnike še v ladji. Med slavalokom in 1. slopom so: 1. V sredi Jezus, ob straneh sv. Simon in Juda. 2. Na obeh straneh slopa a) letnica, 1472 ³⁸⁾, b) sv. Elizabeta. 3. Med prvim in

³⁷⁾ Jellouschek piše, da se vidijo na oboku nad velikim oltarjem na levi strani črke: A. E. I. O. U. Friderikovega reka, na desni strani pa besede: Jezus Nazarenus Rex Judaeorum z letnico 1534. (Mitth. 1856, 12.) Sedaj teh stvari ni videti. Če so pa res bile, potem bi bilo svetišče iz l. 1534.

³⁸⁾ Letnica je gotovo 1472 ne pa 1452, kakor je dokazoval Graus v Kirchen-Schmuck, 1885, 23. V Cirknici so Turki l. 1472. cerkev požgali. V napisu zunaj cerkve je sedmica prav taka, kakor na sklepniku pri sv. Primožu.

drugim slopom: sv. Joahim s knjigo in vevnico, na straneh sv. Ra-degunda in M. B. z Jezuškom. 4. Ob drugem slopu a) sv. Peter, b) sv. Barbara. 5. Med drugim in tretjim slopom: rozeta, na straneh dvoglavi avstrijski orel in sv. Katarina. 6. Ob tretjem slopu na obeh straneh: a) sv. Nikolaj in znamenje $\times$. 7. Med tretjim in četrtem slopom: sv. Janez evangelist, ob straneh enoglavi kranjski orel, sv. Jakob s torbo, palico in knjigo, 8. Ob 4. slopu: a) škarje z dvema šesterožarnima zvezdama, b) sv. Jernej z nožem. 9. Med četrtem slopom in steno: a) Prazen, samo opasan ščit, b) zunaj z dvojno glavo, poleg njega na vsaki strani luna in zvezda.

Konzole v ladji predočujejo na ep. strani: 1. glavo, 2. doprsnik, ki sklepa roki na hrbtu, 3. glavo, 4. rozeto; na evang. strani: 1. glavo, 2. otroško podobo, ki nosi konzolo na hrbtu. 3. rozeto, 4. glavo.

Umljivo je, da imajo tu ikonografi široko polje, če hočejo vse podobe in simbole natančno razložiti.

Kakor v drugih gotiških cerkvah, je tudi v tej cerkvi na listni strani ob velikem oltarju velika dolbina z zasločenim gotiškim lokom, ki ima spodaj polico. Bržkone so rabili to polico za kredenco ali mizo, kamor so polagali pri sv. maši potrebne stvari. Take dolbine so še ohranjene, napr. v Plettrjah in pri sv. Petru v Ljubljani.

Pevski kor je moderna slaba zgradba, stoječa na dveh stebrih iz navadnega kamna. Desno podnožje je nepravilno. Na koru stoje male stare orgle, ki jih je zgradil ljubljanski orglar in meščan J. Faller, l. 1680. Prištevati jih je najbolj zanimivim cerkvenim go-dalom na Kranjskem, ne samo po čestitljivi letnici, ampak tudi po mehki ubranosti piščali.

Cerkev je potlakovana z opeko, samo dve stopnici sta ka-meniti; prva je ob prvem stebru v ladji, druga ob slavaloku in dela prehod v svetišče. Tako je svetišče za dve stopnici višje ko spodnji del ladje.

Zakristija je tudi iz gotiške dobe; ima pritalni okrajek in gotiška 197 cm visoka vrata. Del zakristije je pozneje prizidan.

V zakristiji so kelihi in mašni plašči spomina vredni.

En kelih ima gotiško stalce z letnico 1479. Rob je okrašen s prodrtinami, znamenje, da je moral biti kelih precej bogat. Vozel je jajčaste oblike, torej iz srede 17. veka; kupa je nova.

Drugi kelih ima letnico 1510. Stalce je okroglo. Na tem kelihu ni gotiških oblik, kar nas mora iznenaditi pri tako zgodnji letnici. Mogoče, da letnica ni prava.

Mašni plašči iz dobe kamniškega župnika Maksimilijana Leo-polda Raspā nosijo na podlogi letnico in ime župnikovo. Na ta način

spoznamo starost mašnih plaščev in vrsto blaga, ki so ga tedaj rabili za paramente. V sličnih slučajih lahko iz vrste blaga sklepamo na starost dotičnih paramentov.

Na evangelijski strani blizu stranskega oltarja visi slika z lepim baročnim okvirom iz l. 1637. Slika kaže na 24 poljih prizore in dogodke iz življenja sv. Primoža.

Pod cerkvenim stolpom hranijo sliko sv. Primoža iz l. 1687. in v dolbini staro kamenito soho Matere božje. Kip je 69 cm visok; manjka mu rok; na glavi ni več pokrivala, krone ali svita, zato je teme kar gladko odrezano. Glava je nataknjena na trup. Tudi roke so bile pritaknjene, zato se v ostanku še vidita jamici za železni klin, ki je roki spajal s trupom. Kip je iz gotiške dobe. Marija sedi. Čez telo je prepasana. Plašč pregrinja kolena. Obraz je čeden; valoviti lasje segajo čez ušesa in padajo čez tilnik. Spodaj je kos kipa odkrhnjen.

Križev pot je pod steklom in dobro ohranjen. Prej je bil v mekinski cerkvi.

Sv. Primož.

Tabla iz leta 1637 s slikami iz življenja sv. Primoža in Felicijana.

Prižnica ima sedaj temno lesno barvo. Lepša jo šest Mencingerjevih slik: Immaculata, štirje evangelisti in šopek cvetic z letnico 1742 in z monogramom, v katerem so strnjene črke L. M. R. Te črke pomenjajo župnika kamniškega Leopolda Maksimilijana Raspa, ne pa, kakor se je mislilo, Valentina Mencingerja, slikarja naštetih slik. Oljne, na les slikane podobe so nenavadno dobro ohranjene in delajo čast imenovnemu slikarju.

Ob listni strani svetišča je lesena klop, okrašena s črnimi lisami tako, da bi kdo mislil na črne vložke, pa je le črna barva. Letnica 1716.

9. Oltarji.

1. Veliki oltar. Menza sedanjega oltarja je zidana. Spredaj ima ploščico iz kamna, ki zapira bržkone grobek za svetinje. Na plošči je napis MCCCCXXXV + (= 1535). Na nastavku za tabernakljem je letnica 1678. Oltarni nastavek je baročne oblike

in ima nad predelo še tri odstavke. V prvem odstavku je v votlini kip M. B. z Jezuškom, ob njej sv. Primož in Felicijan z levoma. Slika Leopolda Layerja uprizarja isto. Na evangelijski strani je kip sv. Marka in na listni strani sv. Mateja, oba stojita pod baldahinom.

V drugem odstavku vidimo Boga Očeta z dvema svetnikoma brez posebne oznake. Na vrhu je Jezus s križem. Značilno je, da nosijo svetniki na tem oltarju in na drugih v tej cerkvi na glavo pritrjeni svit v obliki krožnika.

Nekaj izrednega je tabernakelj, ki obstoji iz pravega tabernaklja z majhnim baldahinom in iz dveh malih stranskih okraskov v obliki oltarnih nastavkov. Ta okraska vsebujeta po dve mali sliki: rojstvo Jezusovo in skupino treh angelcev, beg v Egipt in Boga Očeta. Okraski so bogato izrezljani.

2. Drugi oltar na evangelijski strani nosi letnico MDC 55 (= 1655) in je razdeljen na višavo v tri odstavke. Kipi prvega odstavka so: Sv. Radegunda med sv. Ano in sv. Elizabeto, drugega odstavka pa: sv. Helena med sv. Barbaro in sv. Katarino, s krono, žezljem in s knjigo. Oblečena je kakor kaka redovnica v belo krilo s črnim škapulirjem.

Na vrhu je sv. Veronika med dvema angeloma.

Ti kipi imajo posebne znake. Lasje so poveznjeni preko ušes; oči so izbočene, brada okrogla in izrezljana kot izrastek.

3. Tretji oltar na listni strani je iz l. 1656. Kipi tega oltarja so: Sv. Leonard z verigo med sv. Gregorijem Velikim in sv. Avguštinom; sv. Rok med sv. Ambrozijem in sv. Hieronimom; sv. Boštjan med dvema angeloma.

Kipi drugega oltarja nam kažejo patrone vdov in devic, tretjega pa cerkvene učenike in varuhe zoper kužne bolezni.

Na tem 3. oltarju sta dva svečnika iz bron z lepim trinožnim stalcem, okrašenim z angelskimi glavicami.

4. Četrty oltar je v ciborijski kapelici sv. Primoža in Felicijana. Oblika soh in okraskov je iz iste dobe kakor prejšnji oltarji, iz srede 17. veka, samo da je oltar manjši in zlasti nižji.

Sv. Primož. Kameniti gotiški kip Matere božje.

10. Stenske slike.

Posebno pozornost v tej cerkvi vzbujajo stenske slike na severni in južni steni ladje.

Na južni strani nam predstavljajo na srednjeveški način Marijino življenje v 12 oddelkih ali prizorih. Ti prizori so: ³⁹⁾

1. Joahim in Ana. Joahim svečenik v Nazaretu živi z Ano iz Betlehema v pobožnem toda v nerodovitem zakonu. Ko pride nekoč v tempelj darovat, ga veliki duhovnik odpodi, češ, da ni primerno, da je nerodoviten pričujoč med rodovitnimi.

2. Osramočen odide Joahim med svoje pastirje. Na paši se mu v sanjah prikaže angelj in mu naznani rojstvo hčere in njeno visoko namembo.

Sv. Primož. Prižnica.

3. V dokaz bo srečal svojo ženo Ano pod zlatimi vrati (porta aurea). Ana, ki jo je strežnica lepo oblekla, toži na vrtu gledaje na polno vrabčev gnezdo svojo usodo, da nima zaroda. Angel ji naznani nepričakovano srečo. Pod zlatimi vrati se z možem res srečata in Ana mu razodene veselo sporočilo.

Iz te legende si je umetnost v 15. veku izbrala 4 prizore, ki se navadno slikajo. Najpoljudnejši je prizor srečanja pod zlatimi vrati, s katerim se ponavadi krog slik pričinja. Na naši sliki prizora s sv. Ano na vrtu ni.

4. Rojstvo Marije Device.

5. Marijin pot v tempelj med svete tempeljske device.

6. Marija dela s tovarišicami pri statvah.

7. Angel ji oznani rojstvo Jezusovo.

8. Zaroka Marijina z Jožefom.

³⁹⁾ Primerjaj: Dr. H. Bergner: Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland. Str. 477. — Legenda aurea Jacobi a Voragine, ed Dr. Th. Graese 1890, 131.

9. Obisk pri teti Elizabeti.

10. Rojstvo Jezusovo.

11. Obrezovanje.

12. Darovanje v templju.

Teh dvanajst slik je tako razvrščenih, da pridejo štiri med dvoje oken, pred prvo okno in za tretje pa po dve.

Poleg slik iz Marijinega življenja moramo omeniti še druge slike. Nad prvim oknom sta simbola evangelistov sv. Janeza in sv. Mateja — orel in angel, nad drugim oknom sv. Luka in sv. Marka — vol in lev, vsi z napisi v gotiških črkah. Nad tretjim oknom kraljujeta dvo-glavi avstrijski in enoglavi kranjski orel.

Obočja treh oken nam kažejo ljudstvu nekdam najbolj znane svetnice: sv. Katarino in sv. Marjeto, sv. Barbaro in sv. Lucijo, sv. Uršulo in sv. Elizabeto.

Pod prvim oknom je slika sv. Aleša, pod drugim sv. Janeza Krstnika, pod tretjim: sv. Joahim in Ana učita Marijo brati.

Sv. Primož. Južna stena v cerkveni ladji.

Dvoje zadnjih oken je zazidanih, le sled gotiškega šilastega loka se še pozna.

Na severni steni nam kažejo slike druge prizore, ki so okvirjeni z gotiškimi loki:

1. Betlehemski detomor. Na desnici trobijo štirje trobci, kakor da bi Herodovo povelje razglašali.

2. Herod naroča enemu izmed sv. Treh kraljev, naj se povrnejo k njemu, ko bodo božje Dete našli; sam se vrača proti domu. Zadnji kralj je na konju, drugi jezdi na velblodu, poleg njega sta še dva velbloda njegovih spremljevalcev. Stopala teh živali so v resnici strašna.

3. Prvi kralj že kleči pred Jezusom, ki ga drži Marija v naročju. Zadaž dela sv. Jožef. Tudi vola in osla ne manjka.

4. Kuga, lakota, vojska, ogenj, povodenj uničujejo človeka in živino, tatovi pa kradejo človeško lastnino. Kristus v ospredju slike

Fotogr. Dr. Fr. Stele.

Sv. Primož. Freske na severni steni cerkvene ladje.

Na desni spodaj kamenita klop ali polica.

kleči in kaže svoje rane nebeškemu Očetu; ki vsled tega potolažen vtika meč v nožnico. Marija Pomočnica pa razgrinja svoj plašč nad zastopniki vseh stanov obojega spola, ki se zatekajo pod njeno varstvo. Marijin plašč držita sv. Primož in Felicijan. Naposled mo-

ramo omeniti še sliko sv. mučenca Erazma kot škofa, ki nosi vreteno, na katerem so čreva navita.

Slika sv. Treh kraljev je nenavadno velika in obega 36 oseb skoraj naravne velikosti. Dolga 11'60 m.

Najpomembnejša je pač zadnja skupina z Marijo Pomočnico; kaže nam varuha te cerkve, sv. Primoža in Felicijana in nam tudi razloži zakaj ju verniki časte, namreč kot pomočnika v sili, kot zavetnika proti kugi in vojski.

Zgodovinar Jellouschek ⁴⁰⁾ je l. 1856. mislil, da je slika nele simboličnega, ampak tudi zgodovinskega pomena. Osebe, ki se nahajajo pod Marijinim plaščem, razlaga kar individualno in imenuje papeža Siksta IV., prvega ljubljanskega škofa Sigmunda Lamberga, cesarja Friderika IV. in mladostnega nadvojvoda Maksimilijana. Edvard pl. Strahl ⁴¹⁾ se ni odločil na nobeno stran. Jasno pa je, da osebe niso zgodovinske, ampak da je slika splošno znana v cerkveni umetnosti: pod plaščem Marije Zaščitnice se zbirajo vsi stanovi.

O starosti teh stenskih slik se je že mnogo pisalo. Zgodovinar Anton Jellouschek ⁴²⁾ in dr. Ivan Graus ⁴³⁾ menita, da so slike iz one dobe, ko se je cerkev zidala, torej iz 15. veka. Hans Lukesch, akad. slikar, je 2. jan. 1911 pisal, da so slike nastale pred l. 1550 ⁴⁴⁾.

Dr. Graus sodi: Starost se da dognati iz zad-

Sv. Primož. Sv. Trije Kralji prihajajo.

2. freska severne stene v ladji.

⁴⁰⁾ Mittheilungen d. h. Vereins f. Krain, 1862, 12.

⁴¹⁾ Die Kunstzustände Krains, 1884, str. 9.

⁴²⁾ l. c.

⁴³⁾ Kirchenschmuck, 1885, 37.

⁴⁴⁾ Die Bilder sind zwar schon mit Leimfarben ausgeführt, aber noch vollkommen gothisierend mit Anklängen an Dürer und wären vor 1550 anzusehen. Kn. šk. arhiv.

nje slike, ki uprizarja turške navale, torej po l. 1471. Značaj pa ni gotiških severnih krajev, ampak odločno italijansko renesanški. Mojster je moral biti Italijan. Poznaš pa to na pravilni risbi, na prosti lepoti

Sv. Primož. Sv. Trije Kralji molijo božje Dete.
Tretja freska severne stene v ladji.

njegovih figur, na gubah njegovih oblačil, ki so brez vsakega stilističnega zgibanja, na posebnem načinu, kako predstavlja predmete, kar odločno kaže na italijanske kompozicije, na pr. Kristusovo rojstvo.

Dalje pravi: ⁴⁵⁾ Svete osebe, slikane v obočjih oknih, kažejo neko prožnost in plemenito lepoto, ki jo zaman iščemo na severnih delih. Žal pa, da te zanimive in za kranjsko umetnost važne slike niso ostale nedotaknjene, ampak jih je precej pokvarila prenavljajoča roka ok. l. 1840., kakor poroča Ed. pl. Strahl.

Ali so slike res tako stare? Na severni steni je podpis: „Elias Wolff 1592“. Ta podpis nam reši vso zagonetko. Elias Wolff je bil

slikar in ljubljanski meščan. Deloval je zlasti v Hrenovi dobi. Tako na pr. čitamo, da je l. 1626. mojstrsko naslikal v ljubljanski stolnici oltar sv. Magdalene ⁴⁶⁾. Imenuje se tudi l. 1644. med ogledniki mejá ljubljanske občine ⁴⁷⁾. Moral je biti tedaj seveda že v letih; za oglednike mestnih mej so pa odbirali navadno najstarejše meščane.

Elija Wolff je moral imeti sina enakega imena, ki je umrl ⁴⁸⁾ 22. maja 1653. Hči tega je v 7. letu umrla 15. julija 1649. Ker je imel ob smrti 58 let, je moral rojen biti ok. l. 1595., torej 3 leta po

⁴⁵⁾ l. c., str. 38.

⁴⁶⁾ Strahl, o. c., str. 17.

⁴⁷⁾ Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1904, 20.

⁴⁸⁾ Smrtna matica ljublj. stolnice: 1653 22. maji Elias Wolff pictor an. 58, sepultus ad S. Petrum.

nastanku naših slik. Mogoče je, da se podatki o sliki iz l. 1626. in in o ogledu mestnih mej l. 1644. nanašajo na tega mlajšega Wolffa, ki je bil tudi slikar.

Z letnico 1592. je torej čas teh stenskih slik določen. Starejših slik v cerkvi ne bo razen za nekaj let. Slikar je najbrže pričel slikati l. 1589. na južni strani, potem pa je nadaljeval na severni, kjer se je naposled podpisal. Mogoče je, da je slikanje trajalo nekaj let. Če so pa slike iz te dobe, je razlagljivo, zakaj se ločijo od starejših gotiških in se tesno oklepajo italijanske renesanse.

Če je torej Elija Wolff naslikal stenske podobe, ne bomo v njih iskali portretov cesarja Friderika, Maksimilijana, škofa Lambergga in papeža Siksta IV. (1471—1484). O cesarju Frideriku IV. (1440 do 1493) vemo, da je bil golobrad, torej mu slika ni podobna, prav tako Maksimilijan (1493—1519); pač pa je nosil polno brado cesar Rudolf II. (1576 do 1612), ki je živel ob času, ko je Wolff naslikal to stensko podobo.

Ker so se že v starih časih obiskovalci radi ovekovečili s tem, da so vpraskali svoje ime in letnico v steno, se nam je tudi tu ohranilo na južni steni več imen, na pr.: Rambschissel, Marina Jaktschizin, Blasius Presens, 1641 (morda praesens = prisoten), Adamus, Mathias, Wilhelm Stan . . . 1622. Najstarejša letnica je, če sem prav videl, 1589. Mogoče torej, da je slikar to leto pričel slikati in delo dovršil l. 1592.

Konservator Ivan Franke⁴⁹⁾ meni, da so slike na južni steni

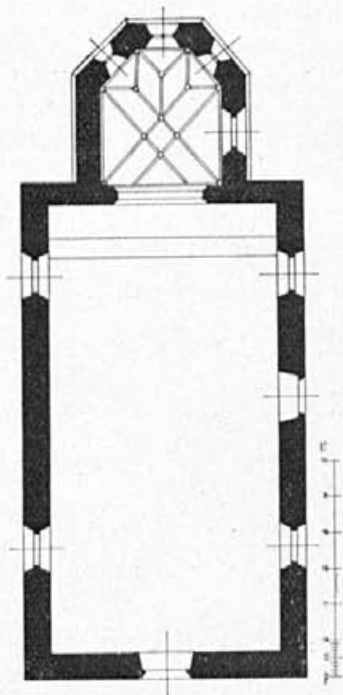
Sv. Primož. Marija Zaščitnica. Jezus posrednik.
Sv. Erazem.
Četrta freska.

⁴⁹⁾ Dom in Svet, 1910, 265.

„iz druge roke, starejše, kakor prve, pa manj svobodne in večje konvencionalnosti“.

Bržkone pa so nastale vse slike istodobno. Verjetno pa je, da je imel Wolff tudi kakega tovariša, ki mu je pomagal.

Slike so vsled starosti, delne poprave in vsled vlage precej trpele. C. kr. centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju jih je dala slikarju Mateju Sternenu popraviti. Proračun za oder in delo je znašal 3200 K.

Zmeril in narisal Fran Avsec.
Sv. Peter. Floris cerkve.

11. Cerkev sv. Petra.

Nekoliko višje nad cerkvijo sv. Primoža in Felicijana je cerkev sv. Petra. Dolga je 12'85 m in široka 6'35 m; svetišče samo je 4'30 m dolgo in 4'06 m široko.

Svetišče ima zidan gotiški svod. Rebra so kamenita in slone na figuralnih konzolah; sklepniki so rozete, ščitki in listi. En sklepnik predočuje patrona te cerkve sv. Petra, drugi svetnico. Svetišče razsvetljujejo tri gotiška okna s krogovičjem; ladjo pa dvoje pravokotnih

oken. Slavolok je gotiški. Vhod ima polkrožno završen obod.

Strokovnjaki cenijo zlasti strop. Ivan Franke piše:⁵⁰⁾ „Nad ladjo je ohranjen enostaven, toda pristen, star strop iz gotiške dobe, deske so zložene stikoma in skladno z dolžino ladje ter za okrasbo patronirane z ornamentami gotiškega sloga. Kolikor vem, je ta strop edini⁵¹⁾ te vrste, t. j. gotiški, v slovenskih pokrajinah“.

Cerkvica ima tri male pa lične baročne oltarje. Na evangelijski strani nosi letnico 1639, veliki oltar in na listni strani sta nekoliko mlajša, morda iz dobe ok. 1660. Cerkev ima tudi svoj zvon.

⁵⁰⁾ Dom in Svet, 1910, 264.

⁵¹⁾ Dr. Ivan Graus jih nekaj našteva za Štajersko in Koroško: Für Steiermark können wir namhaft machen die Filiale St. Ulrich in der Krakau, Predlitz, St. Caecilia u. St. Georgen ob Murau, St. Egyden bei Murau, St. Lorenzen in der Pfarre St. Peter am Kammersberg; aus Kärnten wäre anzuführen der Rundbau des Magdalenen-Kirchleins bei Kuhnsdorf. Pristavljamo še Gornjo Belo (Obervellach). Der Kirchen-Schmuck. 1885, 91.

12 Cerkvenikova hiša.

Poleg cerkve sv. Primoža je cerkvenikova hiša. Ker spada vse ozemlje na okrog v župnijo Stranje, je tudi cerkvenik stranski župljan. Cerkev sv. Primoža pa spada še vedno pod župnijo kamniško, kakor nekdanj, ko še ni bila ustanovljena župnija Stranje, ki je nastala šele 1792.

Včasih so tu stanovali tudi duhovniki, na pr. l. 1504., ko se imenuje kaplan Matija⁵²⁾.

Priloge.

1. Listina z dne 9. julija 1396.

Bonifacius episcopus Servus Servorum Dei. Universis christifidelibus praesentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Licet is de cuius munere venit, ut sibi a suis fidelibus digne et laudabiliter serviat, de habundantia suae pietatis, quae merita supplicum excedit et vota, bene servientibus sibi multo maiora retribuatur, quam valeant promereri, nihilominus tamen cupientes Domino reddere populum acceptabilem et bonorum operum sectatorem fideles christianos ad complacendum sibi quasi quibusdam allectis muneribus indulgentiis scilicet et remissionibus invitamus, ut exinde reddantur divinae gratiae aptiores. Cupientes igitur, ut Capella sanctorum Primi et Feliciani Martyrum infra limites parochialis ecclesiae in Stayn Aquilegensis diocesis sita a christifidelibus congruis honoribus frequentetur et etiam piis eorundem fidelium suffragiis reparetur et ut fideles Christi eo libentius causa devotionis confluant ad eandem et ad eius reparationem et fabricam promptius manus porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem uberius dono coelestis gratiae conspexerint se refectos, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus vere poenitentibus et confessis, qui in Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, Resurrectionis, Ascensionis et Corporis Domini nostri Jesu Christi ac Pentecostes et Nativitatis, Annuntiationis, Purificationis et Assumptionis beatae Mariae Virginis ac Nativitatis beati Johannis Baptistae et Apostolorum Petri et Pauli ac sanctorum Primi et Feliciani praedictorum et ipsius Capellae dedicationis festivitatis ac celebritate Omnium sanctorum necnon per dictarum Nativitatis, Epiphaniae, Resurrectionis, Ascensionis et Corporis Domini ac Nativitatis et Assumptionis beatae Mariae et Nativitatis beati Johannis Baptistae et Apostolorum praedictorum festivitatum Octavas et per sex dies dictam festivitatem Pentecostes immediate sequentes eandem Capellam devote visitaverint annuatim ad ipsius reparationem et fabricam manus porrexerint adiutrices, ut praefertur, singulis videlicet festivitatum et celebritatis diebus tres annos et totidem quadragenas de iniunctis eis poenitentiis misericorditer relaxamus. Volumus autem quod si alias visitantibus dictam Cappellam aut eius reparationem et fabricam manus porrigentibus adiutrices aut alias inibi pias eleemosinas erogantibus aliqua indulgentia in perpetuum vel ad certum tempus nondum elapsum duratura auctoritate nostra concessa fuerit huiusmodi praesentes litterae nullius sint roboris vel momenti. Datum Romae apud sanctum Petrum VII Idus Iulii Pontificatus nostri anno octavo.

D. de Portogruario.

Na zavihnjenem robu:

⁵²⁾ Izvestje Muz. društva, II., 48.

Bonifacius PP tres annos et totidem quadragenas. Pro N. de Perusio A. de Riglia.

Pergamena 45 × 32 cm. Pečat svinčen na svileni vrvici. Podobi sv. Petra in Pavla z napisom: S. PA • S. PE. Granuliran okvir. Rev. z napisom: BONIFATIVS; PP. VIII.

2. Listina z dne 23. marca 1475.

Bartholomeus tituli sancti Clementis, Philippus tituli sanctorum Petri et Marcelli, Antonius tituli sancti Viti, presbyteri, Johannes tituli sancti Angeli, diaconus, miseratione divina Sacrosanctae Romanae ecclesiae Cardinales. Universis et singulis Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Splendor paternae gloriae, qui sua mundum inefabili illuminat claritate pia vota fidelium de ipsius clementissima maiestate sperantium tunc praecipue benigno favore prosequitur, cum devota ipsorum humilitas sanctorum precibus et meritis adiuvatur. Cupientes igitur ut ecclesia sanctorum Primi et Feliciani congruis frequentetur honoribus, ac in suis structuris et aedificiis debite reparetur, libris quoque calicibus, luminaribus et aliis ornamentis ecclesiasticis divino cultui necessariis augmentetur, conservetur et manuteneatur, fidelesque ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eandem et ad reparationem, conservationem et manutentionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono coelestis gloriae uberius conspexerint se refectos, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et singulis christifidelibus utriusque sexus vere poenitentibus et confessis qui dictam ecclesiam sanctorum Primi et Feliciani in monte Stain Aquileiensis dioecesis in Pentecostes et Assumptionis beatae Mariae Virginis ac sancti Jacobi maioris et Nativitatis domini nostri Jesu Christi nec non ipsius ecclesiae dedicationis festivitatum diebus a primis vespers usque ad secundas vespers inclusive devote visitaverint annuatim et ad praemissa manus, ut praefertur, porrexerint adiutrices, Nos Cardinales praefati et quilibet nostrorum per se pro singulis festivitatum diebus huius modi, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis poenitentiis misericorditer in domino relaxamus. Praesentibus vero perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum praesentes litteras fieri nostrorumque cardinalatum sigillorum iussimus et fecimus appensione muniri. Datum Romae in domibus nostrarum solitarum residentiarum sub anno a Nativitate Domini Millesimoquadringsesimoseptuagesimoquinto die vero vigesima tertia mensis martii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti divina providentia Papae quarti anno quarto.

Pergamena s pliko. 57 × 39.5 cm.

Pečati odpadli. Na pliki: Bartholomeus, Philippus, Antonius, Jöhs. Centum dies praesentibus. C. dies. — H. Brunus.

3. Listina z dne 9. septembra 1492.

Jacobus Valaessus Dei et Apostolicae sedis gratia episcopus Justinopolitanus in patriarchatu aquileiensi sede vacante substitutus generalis: Universis et singulis praesentes literas inspecturis pariter et audituris salutem in Domino sempiternam: Pia mater ecclesia de salute animarum sollicita fideles suos ad visitationem sacrorum locorum per munera spiritualia indulgentias et remissiones peccatorum invitare consuevit: Nos igitur huiusmodi laudabilem ritum imitari volentes ac

simul cupientes, ut ecclesia sancte Radegundis sita in monte supra oppidum Stain Aquileiensis dioecesis, in qua ante invasionem immanissimorum ⁵³⁾ Turcorum corpora sanctorum Primi et Feliciani servari et magna populorum devotione et concursu visitari consueverint, a christifidelibus frequentetur et in suis aedificiis, luminibus et ornamentis ad divinum cultum inibi necessariis augeatur, et diutius conservetur, fidelesque ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eandem, quo ex hoc ibidem dono coelestis gratiae uberius conspexerint se refectos, quam ecclesiam cum quatuor altaribus die dato praesentium secundum ritum et formam sacrosanctae Romanae ecclesiae in huiusmodi consuetam: benediximus et consecravimus et in sepulchris eorundem altarium pie reposuimus sacras reliquias sanctorum Septem fratrum, Prothi et Fortunati martyrum: Intuito de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi omnibus et singulis utriusque sexus fidelibus, vere poenitentibus et confessis, qui praefatam ecclesiam sanctae Radegundis, in Natalis Domini, Circumcisionis, Epiphaniae, Transfigurationis, Passionis, Resurrectionis, Ascensionis, Corporis Christi, Duodecim Apostolorum, Omnium Sanctorum ac etiam Nativitatis, Annuntiationis, Purificationis et Assumptionis Beatae Virginis Mariae sanctorumque Joannis Baptistae, Helenae, Leonardi, ac Patrocinii et Dedicationis eiusdem ecclesiae, quam singulis annis in futurum dominica prima post solemnitatem gloriosissimae virginis Mariae ponimus celebrandam festivitatis et diebus, devote visitaverint annuatim et pro conservatione et augmento aedificiorum, luminum et ornamentorum praedictorum manus quovismodo porrexerint adiutrices, quoties id fecerint, quadraginta dies de iniunctis iis poenitentiis misericorditer in domino relaxamus; Praesentibus futuris temporibus perpetuo valituris: In quorum fidem et testimonium has patentes litteras scribi fecimus et nostri et S. Pauli sigilli appensione iussimus communiri: Datum apud ecclesiam praedictam: Anno Nativitatis Dominicae Milesimo quadringentesimo nonagesimo secundo indictione decima, die vero dominico nono mensis septembris.

P. Sanctoninus

Cancellarius. De mandato.

Pergamena s pliko. 36 × 21 cm. Rdeč pečat. 45 mm v škrabijci 53 mm.

Napis: S. IACOBI • VA [LERESI • E] PISCOPI • IV [S] TINOPOL •

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

III.

Am 1. Juli 1811 trat die neue Organisation der Illyrischen Provinzen in Kraft. Idria verblieb unter Adelsberg und ihre erste Instanz war die Subdelegation in Adelsberg.

⁵³⁾ Ta prilog bereš tudi na gotiškem spomeniku cirkniške cerkve. Hieinger ga je sicer bral indomitorum (Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1854, 55 in Novice, 1854, 162) a pomotno, ker je spomenik težko čitljiv.

Der neuernannte Subdelegat Luyks gab den Herrschaften seinen Dienstantritt mittelst folgenden Cirkulares bekannt:

„Seine Majestät der Kaiser der Franzosen, König von Italien, Beschützer des Rhein- und Vermittler des Schweizerischen Bundes haben mich, wie aus dem nebenliegenden Dekrete erhellt, zum subdelegierten Intendanten von Innerkrain zu ernennen geruht. Ich teile selbes den Bewohnern des meiner Führung anvertrauten Kreises in der innigen Überzeugung mit, dass, gleichwie mich Seine Majestät durch diesen Beweis ihrer allerhöchsten Gnade zu noch grösserer Tätigkeit und Eifer in ihrem Dienste verpflichten, auch die edlen Bewohner dieses Kreises eben so untereinander wetteifern werden, meine unermüdlichen Bemühungen für das Wohl des Landes, für welches zu wachen immer mein besonderes Vergnügen sein wird, auf das werktätigste zu unterstützen, so wie sie andererseits nicht unterlassen werden, durch treue Liebe und Anhänglichkeit gegen den grössten der Monarchen und liebenswürdigsten der Fürsten, sich seine fernere Huld zu verdienen.

Dieses Dekret werden die Bezirkskommissäre ihrerseits durch öffentlichen Anschlag und mittelst hieher vorzulegender Botenregister, welches allen Gültenbesitzern und jeder, ein öffentliches Amt bekleidenden Person von Distinktion zuzustellen ist, bekannt machen.

Andererseits wird die wohllehrwürdige Kurat-Geistlichkeit, wenn sie dieses dem Volke von der Kanzel verkündigen wird, nicht ermangeln, demselben solche Gesinnungen für seinen glorreichen Souverain einzufliessen, wie es seine erhabenen Tugenden allerdings im vollen Masse verdienen.“

Luyks gab ferner zu wissen, dass die Grundlage einer guten Administration und die Befolgung höherer Weisungen es erfordern, dass der ganze Geschäftsgang aus einem Mittelpunkte ausgehe. Demnach verfügte er, dass keine Anfragen fremder Funktionäre oder Administrationschefs beantwortet werden dürfen, bevor die Antwort von ihm nicht beurteilt wird. Anfragen der Kontributionskontrolleure unterlagen dieser Verfügung nicht.

Auch Werksadministrator Andry schrieb in dieser Hinsicht dem Bezirkskommissär Gariboldi:

„Ich bestehe darauf, dass ich über alles, was in Idria vorgeht, genau informiert sein muss; weshalb sie mir die ganze Korrespondenz, die Sie mit verschiedenen Autoritäten haben, stets mitteilen müssen.“

Der Zentralkontrollor der direkten Steuern (Kontributionen) ernannte den A. Wontscha zum Kontributionskontrolleur bei der Adelsberger Intendanz und beauftragte diesen, das Geschäft der neuen Kontributionsregulierung nach dem Arrêté vom 16. Juli 1810 mit aller Schnelligkeit in Gang und Vollzug zu bringen. Aus diesem Anlasse liess Wontscha der Herrschaft Idria eine Instruktion zur Auflage der Matrikeln über die Grund- und Personalsteuer für das Jahr 1811 zugehen.

In Betreff der Grundsteuer sollte der Kataster vom Jahre 1785 dort, wo ein solcher bestand, vor allen anderen Auskünften zur Grund-

lage genommen werden, dort aber, wo er nicht vorhanden war, mussten sich die Ortsobrigkeiten von allen Besitzern über ihre Besitzungen einzelne Erklärungen mit Abschätzung des mit Steuer zu belegenden Einkommens geben lassen.

Unter dem reinen oder steuerbaren Einkommen wurde jenes verstanden, welches dem Eigentümer nach gemachtem Abzuge der Bearbeitungs-, Samen-, Ernte- und Erhaltungskosten von dem Bruttoertrage übrig geblieben war.

Wenn das Einkommen nach dem Kataster vom Jahre 1785 oder nach einem anderen Dokument festgesetzt werden konnte, so mussten alle seit jener Zeit etwa unterlaufene Änderungen berücksichtigt, folglich neue Erhebungen und Schätzungen für alle rektifizierten Posten vorgenommen werden.

Jeder Grund ohne Ausnahme, selbst jener des Staates, war der Steuer unterworfen. Nur die Staatsforste und jene Güter, die nichts eintrugen, z. B. Kasernen, Festungsplätze und Gebäude, die dem Dienste des Staates gewidmet waren, unterlagen nicht der Steuer.

Die Wirtschaftsgebäude auf dem Lande, die Bergwerke und Steinbrüche wurden nach der Oberfläche des Erdbodens, welchen sie dem Feldbau entzogen, veranschlagt und zwar die Grundfläche der Wirtschaftsgebäude nach der Güte des besten, bei den Bergwerken und Steinbrüchen nach jener des angrenzenden Erdreiches berechnet.

Auf die Grundsteuersumme wurden 5 % für die wertlosen Gründe und Entschädigungen und 10 % für die Gemeindeauslagen zugeschlagen. Ausserdem wurde die Taxe der Einnahmer zugeschlagen, welche aber die Summe von 5 Centimes nicht übersteigen durfte.

Personalsteuer. Jeder Einwohner, welchen Geschlechtes immer, wenn er über 21 Jahre alt war, durch ein Jahr in der Gemeinde wohnte, seiner Rechte Herr war, ein Gewerbe auf eigene Rechnung betrieb oder ein unabhängiges Einkommen genoss, nicht arm oder mittellos war, wurde der Personalsteuer unterzogen.

Diese Steuer bestand im Arbeitslohn von 3 Tagen und war nach den Einnahmen des Betreffenden in 3 verschiedene Klassen eingeteilt. Für jene der 1. Klasse war die Taxe mit 9 Francs, für die 2. Klasse mit 6 Francs und für die 3. Klasse mit 3 Francs bestimmt.

Auf diese Steuer kamen die nämlichen Zuschläge wie bei der Grundsteuer.

Die mit der Schätzung des Ertrages aus dem Grundbesitze und des Einkommens überhaupt für den Idrianer Bezirk gewählten Schätzmänner wurden am 13. September 1810 beeidet, wozu Wontscha persönlich in Idria erschien.

Bezirkskommissär Gariboldi legte sodann das Operat über die nach dem Kataster vom Jahre 1785 vorgenommene Schätzung der Realitäten ermittelten, der Grund- und der Personalsteuer unterworfenen Erträge der Kreisintendanz vor und bemerkte, dass der Ertrag der Grundstücke

in der Gegend von Unter-Idria und Unter-Kanomla wegen des von dem Quecksilberhüttenrauche dem Viehe und der Ernte zugefügten Schadens sehr klein, jener den anderen Gemeinden gehörigen, in hohen Gebirgen gelegenen Grundstücke, welche durch Wetter und Wassergüsse jährlich beträchtlichen Schaden leiden, unbeträchtlich und zwar so elend ausfalle, dass der Bauer nicht nur nichts verkaufen könne, sondern, wenn ihm nicht als Forstarbeiter oder als Fuhrmann beim Bergwerke ein bestimmter Verdienst zuginge, von dem Ertrage seines Grundes keineswegs sich zu erhalten im Stande wäre.

Idria und Unter-Idria wurden in die Grundsteuer-Matrikeln nicht einbezogen, weil hier nur kleine Gärten gelegen waren, welche den Bergleuten gehörten und von keinem erheblichen Ertrage waren.

Über die vorgeschriebene Grundsteuer gingen dem Generalgouverner Klagen zu. Sein Wille war, die Grundsteuer in Illyrien analog wie sie in Frankreich bestand, zur Geltung zu bringen. Die Grundsteuer sollte das Fünftel des reinen Ertrages nebst 32 Centimes als Zuschuss nicht übersteigen, was zusammen etwas weniger als 27 Prozent betrug.

Zur Besteuerung der Häuser wurde wie in Frankreich der Hauszins ermittelt, davon der 4. Teil als Reparaturkosten in Abschlag gebracht und der Überrest besteuert.

Die hohe Besteuerung veranlasste die Grundbesitzer Stephan von Premierstein, Martin Leskowitz aus Jeličen vrh und Valentin Suetlitschitsch aus Unterkanomla in ihrem eigenen und im Namen der übrigen, in gleicher Lage befindlichen Mituntertanen bei der Intendanz in Adelsberg mündlich vorzubringen, dass sie verbunden sind, für das Bergwerk in Idria Fuhren zu besorgen und dass sie für diese Verbindlichkeit unter der österreichischen Regierung das Vorrecht einiger Erleichterungen genossen haben. Nachdem sie aber gegenwärtig mit der Grund- und Personalsteuer sehr stark belegt sind, so baten sie auch die Bergwerksadministration um Bewilligung eines höheren Fuhrlohnes, erhielten aber den Bescheid, dass von den alten Statuten und Verordnungen in dieser Hinsicht nicht abgewichen wird. Da nun die Werksadministration ihrer Bitte keine Folge gab, so baten sie den Kontributionskontrolleur um Erwirkung, dass ihnen für ihre Verbindlichkeit gegen das Bergwerk an der Grundsteuer etwas nachgesehen und sie für die früher genossenen Vorrechte einigermaßen entschädigt werden, da es ihnen billig schien, dass auch sie bei dem alten belassen werden, sobald die Werksadministration von den alten Verfügungen nicht abgehen kann.

Garibaldi bestätigte nun, dass die Untertanen der Herrschaft Idria ausser der Bezahlung der herrschaftlichen Steuer und Robot mit jeder anderen Veranschlagung verschont waren, und dass dieselben weder an ordentlichen noch ausserordentlichen Steuern, ausser der Personalsteuer, niemals etwas entrichtet haben *). Sie wurden jederzeit als ein Teil des

*) Diese Angaben stimmen mit jenen des Bergoberamtes nicht ganz überein.

Bergwerkes Idria betrachtet und als solche in alle Immunitäten des Bergwerkes einbezogen. Diese Freiheiten genossen sie bis zur Einführung der neuen Steuer im Jahre 1789 und als diese aufgehoben war, genossen sie dieselben wieder ungestört bis zur neuesten Epoche. Gariboldi bestätigte, dass beinahe alle Idrianer Herrschaftsuntertanen zum Bergwerke als Bergarbeiter, Forstarbeiter oder als Fuhrleute gehören. Die krainische Landeshauptmannschaft und die Landesstelle versuchten wiederholt sie der Zahlung der ausgeschriebenen Steuern beizuziehen, allein sie behaupteten durch die innerösterreichische Kammer und die Hofstelle in Wien jederzeit ihre Steuerfreiheit.

Die Klagen über die hohen Steuervorschreibungen führten im Frühjahr 1812 zur Umarbeitung der Steuermatrikeln, wozu in jedem Perzeptionsdistrikte eine Spezialkommission aus 5 von den Gemeinden gewählten Mitgliedern zur Erhebung des reinen Grundertrages bestellt war.

Das Resultat der Steuerrevisionskommission war die Annahme der Grundsätze, dass bei der Bestimmung des Nettoertrages der Gründe, respektive der vom Bruttoertrage zu machenden Abzüge kein Unterschied zwischen gebirgigen und flachen Gegenden, ebenso wenig im allgemeinen zwischen Weingärten, Feldern und Wiesen zu machen und endlich, dass der vom Bruttoertrage zu machende Abzug für den ganzen Adelsberger Kreis ohne Unterschied mit 66 $\frac{0}{100}$ festzusetzen sei.

Die französische Regierung brachte in Erfahrung, dass mehrere Winkelschreiber sich zum Geschäft machen, den Steuerpflichtigen durch unnütze Rekurse gegen die Steuerrollen vom Jahre 1810 und 1811 Geld herauszulocken, wogegen der Intendant Andrian energisch einschritt.

Die Steuerkontrolle in Adelsberg nahm auch wahr, dass die Steuerrevisionskommissionen durchgehends versucht haben, das Erträgniss der dem Staate gehörigen Grundbesitze zu erhöhen und dadurch auf dieselben eine höhere Steuer zu wälzen. In dieser Hinsicht wurden an die Bezirkskommissäre strenge Massregeln erlassen.

Diese Steuern mussten monatlich abgeführt werden. Zur Einhebung derselben kam der Kontributionsperzepteur Eckel aus Loitsch nach Idria.

Wenn er wegen der fortwährenden Einkassierung im Bezirke nicht selbst nach Idria kommen konnte, übertrug er das Einkassierungsgeschäft dem hierin bewanderten Grundbesitzer in Veharše, Peter Leskowitz, welcher auch in der Folge zeitweise Steuergeschäfte versah.

Um diese Zeit kam ein Militärexequent nach Idria, welcher zur Eintreibung der für die ersten 4 Monate rückständigen Steuerbeträge in die Gemeinden Vojsko und Jeličen vrh abgeordnet war. Diesem musste die Herrschaft die nötigen Führer geben und ihn in seinem Amte unterstützen.

Die im Jahre 1811 vorgeschriebene Grundsteuer, welche sich im Adelsberger Kreise auf 337.500 Francs belief, wurde auf 246.500 Francs herabgesetzt, ebenso die Personalsteuer von 60.000 auf 41.000 Francs. „Stets wohlthätig, gibt die französische Regierung hiemit einen neuen Beweis ihrer Gerechtigkeit“, schrieb diesbezüglich der Subdelegue der Herr-

schaft Idria. Auf Grund dessen wurden die Steuerraten vom 1. August bis Ende Dezember 1811 nachgesehen.

Um alle etwa noch obwaltenden Unrichtigkeiten und Unbilligkeiten zu beheben, und alle möglichen Reklamationen auf das tunlichste herabzudrücken, wurden die Grund- und Personalsteuermatrikeln ganz neu und zwar dergestalt umgearbeitet, dass bei Ansetzung der Grund-Erträge und Beschreibung der Personalsteuerpflichtigen in allen 3 Kreisen der Provinz ein gleiches Verfahren beobachtet wurde.

In Betreff der Grundsteuer wurden von dem Bruttoertrage auf Anbau-, Ansaat- und Kultur-Kosten abgezogen: zwei Drittel bei den Äckern und Weingärten; die Hälfte bei den Gärten und Wiesen, ein Drittel bei Waldungen und Hutweiden. Diese Abzüge waren allgemein, sowohl für die Ebene als auch für Gebirgsgegenden bestimmt und gaben zur Grundlage der Repartierung nur einen fingierten Reinertrag, man wollte daher erst in der Zukunft dahin arbeiten, sich dem wirklichen Reinertrage soviel als möglich zu nähern. Durch 15 Jahre öde gelegenes Erdreich, welches in Äcker verwandelt wurde, unterlag der Vermehrung der Grundsteuer erst nach Verlauf von 10 Jahren nach der Urbarmachung, bewaldetes Erdreich erst nach 30 Jahren.

Öde gelegenes Erdreich, worauf Weingärten, Maulbeer- oder sonstige fruchttragende Bäume gepflanzt wurden, unterlag der Vermehrung der Grundsteuer erst 20 Jahre nach der Bepflanzung. Der Ertrag ausgetrockneter Sümpfe durfte während der Zeit von 25 Jahren nach der Austrocknung nicht erhöht werden. Die Besteuerung der Häuser verblieb im Rahmen der früheren Anordnungen.

Mühlen, Hammerwerke, Werkstätten etz. etz. wurden nach ihrem geschätzten Mietzinse, jedoch mit Abzug eines Drittels für Reparationskosten im Ertrage berechnet. Die anderen zwei Drittel bildeten den reinen steuerbaren Ertrag im Verhältnis zu den übrigen Gründen.

Das Gesetz sprach hierüber deutlich und die verhältnismässige Gebühr bei der Gewerbesteuer, welcher die Müller und Gewerke unterlagen, bezog sich auf ihre persönliche Tätigkeit und befreite sie ganz und gar nicht von der Grundsteuer, die auf ihren Werkstätten haftete.

Häuser, Fabriken, Hammerwerke, Mühlen, Werkstätten und andere neu errichtete Gebäude wurden erst das 3. Jahr nach ihrem Aufbau nach dem Ertrage ihres Mietzinses besteuert und das Erdreich, das sie dem Anbau entzogen, unterlag während der ersten Jahre der Grundsteuer, sowie es bishin geschah.

Der Ertrag eines Grundstückes unter einem Franc blieb unberücksichtigt.

Die Personalsteuer wurde in 6 Klassen, von 3 Francs bis 50 Centimes eingeteilt.

Fast bei allen Personalsteuerpflichtigen mussten die vorgeschriebenen Beträge als den Vermögensverhältnissen nicht entsprechend ermässigt, beziehungsweise gelöscht werden.

Mit dem Arrêté vom 27. Juli 1810 wurde eine Gewerbesteuer („Impôt des Patentes“) ausgeschrieben. Diese war in fixe und in relative Gebühren eingeteilt. Die bestimmten Gebühren waren durch einen Tarif mit Rücksicht auf die Art der Gewerbe und die Grösse der Gemeinden festgesetzt.

Für das Jahr 1812 zahlte die Werksadministration an Gewerbesteuer 323 Francs 40 Centimes. Für das Jahr 1813 war in Idria 77 Parteien die Gewerbesteuer im Gesamtbetrage von 1073 Francs 10 Centimes vorgeschrieben, von diesen zahlte die Werksadministration 324 Francs 45 Centimes; die niedrigste Gebühr war 4 Francs 20 Centimes. Ausserdem wurde von jedem Gewerbesteuerpflichtigen 1 Franc für das Patent, die Nachricht und Quittung eingehoben.

Die Ausübung eines Gewerbes überhaupt war jedermann gestattet, sobald sich derselbe zur Zahlung der Gewerbesteuer verpflichtet hat.

Da sich die Handelsleute und andere Gewerbesteuerzahler wiederholt beklagten, dass auch Nichtsteuerzahler Handel treiben, wodurch sie geschädigt werden, wurden am 13. Mai 1813 alle gewerbetreibenden und besteuerten Individuen mit Angabe des Gewerbes öffentlich verlesen und es wurde bemerkt, dass nach 8 Tagen eine diesbezügliche Untersuchung eingeleitet wird. Bei der Munizipalratssitzung am 1. Juni wurden demnach die Munizipalräte Wolf, Albrecht und Freyer mit Zuziehung des Wachtmeisters Thurn und 4 Polizisten hiemit beauftragt, wobei bei 2 Bergarbeitern und 1 Bergarbeiterswitwe diverse Waren beschlagnahmt wurden. Diese Waren wurden zwar wieder zurückgestellt, worauf Gallois „zum zweiten und letztenmale“ ein strenges Verbot gegen unbefugten Handel erliess und Strafen von 50 bis 500 Francs, Warenkonfiskation und den Bergleuten die Dienstesentlassung in Aussicht stellte.

Gallois liess auch verlautbaren, dass sich alle jene Frauen, welche sich mit dem Spitzenhandel befassen und keine Steuer zahlen, in der Mairiekanzlei anmelden müssen, um bezüglich der Handelsberechtigung vorgemerkt zu werden. Diesem Auftrage kamen 26 Frauen nach; von diesen waren 20 aus Idria, 6 aus Unteridria; bei den meisten war das Absatzgebiet Laibach und Illyrien, aber auch ausserhalb der Grenzen Illyriens fanden die Idrianer Spitzen Absatz.

Zu diesen Steuern kam noch die Tür- und Fenstersteuer. Besteuert wurden alle Türen und Fenster gegen die Strassen, Höfe, Gärten und Flüsse, kurz alle äusseren Türen und Fenster; eine Ausnahme machten nur die inwendigen Türen der Wohnungen, dann Türen und Fenster, welche zur Wohnung des Menschen nicht dienten, und jene der öffentlichen Gebäude. Die Beschreibung der zu steuernden Türen und Fenster in Idria wurde am 7. September 1812 und jener der umliegenden Ortschaften am 8. September im Adlergasthause vorgenommen.

Die Einnahme der Erbsteuer lag dem Domänen-einnehmer in Oberlaibach ob.

In Betreff der Gemeindegelder erliess die Adelsberger Intendanz am 3. April 1811 den Auftrag, dass die bisher eingehobenen und noch fernhin einzuhebenden Gemeindegelder oder additional Centimes pro rata des jeden Bezirk treffenden Betrages bei den Bezirkskommissären, die bis zur Ernennung der Mairs die Gemeindecinnehmerdienste besorgten, abzuführen sind, für welche Gelder die Herrschaften verantwortlich waren. Von diesem Einkommen wurden alle Gemeindeauslagen bestritten, wozu jedoch die eigenhändige Anweisung des Intendanten erforderlich war. Jede ohne Anweisung geschehene Zahlung war ungiltig. Die Gemeindegelder durften unter schwerer Verantwortung mit den herrschaftlichen Geldern nicht vermengt, sondern mussten bei jeder vom Intendanten verfügten Skontrierung genau ausgewiesen werden. Mit Schluss jedes Monates musste die Herrschaft den Kassastand ausweisen, welcher sich mit seinem Register decken musste. Auf Grund dieser Verfügung gingen dem Bezirkskommissär Gariboldi am 6. Mai 1811 für die Zeit vom 1. November 1810 — 30. April 1811 263 Francs 29 Centimen, welche Perzepteur Eckel erlegte, ein.

Im Jahre 1812 wurden Instruktionen betreffend das Rechnungswesen der Gemeinden erlassen. Hiernach sollten die Gemeindegelder den Gemeindeperzepteurs zur Verwaltung übergeben werden. Da in Idria dies nicht geschah, forderte der Subdelegue den Vollzug bis 1. Jänner 1813 mit der Drohung, dass er zur Sicherheit der Gemeindeinteressen die Intabulation auf die Güter der Mairie veranlassen und noch andere Mittel ergreifen werde. Gallois schrieb nun an Luyks, dass er nicht ermangeln würde, dem Auftrage zu entsprechen, wenn nicht infolge Beschlusses des General- Gouverneurs vom 19. September 1812 die Werksadministration vereint mit der Mairie beauftragt worden wäre, die Gemeindecinkünfte selbst einzutreiben, die Auslagen zu bestreiten und die Rechnung jährlich dem Intendanten der Provinz nach Laibach zu senden, worauf Luyks die Frist zur Übergabe der Gemeindegelder bis 21. Jänner 1813 mit gleichen Drohungen festsetzte. Gallois bezog sich auf das bereits Mitgeteilte, dass die Mairie Idria von den anderen Mairien ausgenommen ist und ersuchte schliesslich um Abordnung des Perzepteurs Eckel zur Übergabe des Kassadienstes, welcher sodann die Übergabe durchführte. Als der Gemeinde das bestätigte Budget für das Jahr 1813 zukam, gab die Intendanz von Krain umfassende Erläuterungen, betreffend die Verrechnung der Gemeindegelder, welche Manipulation dem Gemeinde-receveur unter Aufsicht des Maire ausschliesslich übertragen wurde.

IV.

Die bisherige Art des administrativen Dienstes in öffentlichen Angelegenheiten wurde mit 1. Jänner 1812 aufgehoben und an deren Stelle traten Mairien. Zum Mairie-Präsidenten in Idria war der Werksdirektor Gallois, zum 1. Adjunkten Handelsmann Peter Candutsch, zum 2. Ad-

junkten Anton Treun aus Unter-Idria ernannt. Ausser diesen waren mehrere Munizipalräte bestellt.

Die Maires und Adjunkten waren verpflichtet, bei Ausübung ihrer Geschäfte und vor den Autoritäten in Uniform zu erscheinen. Diese bestand für die Maires in einem dreieckigen französischen Hute mit Kokarde, einem dunkelblauen Frack und einer roten Schärpe mit dreifarbigem Fransen, jene für die Adjunkten und die übrigen Munizipalbeamten in der gleichen Ausführung, jedoch mit weissen Fransen an der Schärpe. Eine Schärpe kostete 38 Fr. und die Anschaffungskosten durften für Minderbemittelte in das Gemeindebudget eingestellt werden.

Da hiedurch der bisherige Bezirkskommissär Gariboldi verfügbar wurde, so erhielt er die Justiz und die Polizei zugewiesen. Er blieb auch fernerhin Mitglied des Werks-Administrationsrates und hatte ausserdem das Schulwesen zu überwachen und die Funktionen des Bürgermeisters, Friedensrichters und Steuereinnehmers mitzuversehen. Auch musste er später die Register der bürgerlichen Akten, der Heiraten, Geburts- und Sterbefälle führen.

Schon für den 25. Jänner 1812 war eine Versammlung der Mitglieder der Mairie Idria verfügt worden, welche sich mit den Gemeindeeinnahmen und Ausgaben beschäftigte und ein bezügliches Präliminare für das Jahr 1812 zu verfassen hatte. Diese Beratung durfte nicht länger als 15 Tage dauern; spätestens am 15. Tage musste dem Subdelegue in Adelsberg, welcher hiezu bestimmte Weisungen erliess, das Operat überreicht werden.

In der Munizipalratssitzung am 28. Dezember 1812 unter dem Vorsitz des Generaldirektors und Maire von Idria, Gallois, der Adjunkten Kandutsch und Treun, dann der Munizipalräte Wolf, Zweck, Freyer, Rupnik, Pirch, Pauscheg, Albrecht, Wrabitsch und Svetličič wurde über die Art und Weise beratschlagt, wie die Abnahme der Consumgebühr in der Mairie Idria für das Jahr 1813 am zweckmässigsten und vorteilhaftesten einzuleiten wäre.

Die Consumgebühr oder das sogenannte „Oktroi-Gefälle“ hat in Idria wie in allen Mairien Illyriens mit der Einführung der neuen Regierung begonnen und bestand in der Auflage auf mehrere, durch das Gouvernement bestimmte Artikel oder sozusagen in einer Verzehrungssteuer.

Von den Munizipalräten ist gegen Ende 1812 Chirurg Layer ausgewandert, Peter Kaučič und Matthäus Repolus sind gestorben. Die offenen Stellen wurden durch den Franzosen Franz Paysse, den Administrationsrat Anton v. Krampfeld und durch Jakob Gnesda, Supan in Vojsko besetzt.

Zur Ermunterung auf die Verfolgung der Salz- und Tabakschwärzer, welche Artikel neben Lotto, Pulver und Salpeter das Staatsmonopol bildeten, wurden Belohnungen festgesetzt und zwar 3 Francs für jeden eingebrachten Zentner Salz, wenn der Schwärzer unbekannt war, und 8 Francs, wenn der Schwärzer bekannt war; diese Belohnung wurde

später noch erhöht, beim Tabak waren im ersten Falle 75, im letzten Falle 150 Francs festgesetzt.

Schon vor der Festsetzung dieser Belohnungen sind in den Häusern Revisionen hinsichtlich dieses Schleichhandels vorgenommen worden. So kam am 29. September 1810 auch zu dem aus der zweiten Okkupation Idrias durch die Franzosen bekannten Besitzer und Wirt Valentin Mlinar aus Jeličevrh Nr. 39 ein Revisor mit Militärassistentz und befragte ihn, ob er rauche, wobei er ihm die Taschen untersuchte und etwas aussergewöhnlichen Tabak fand. Mlinar bestritt, dass er einen weiteren Vorrat davon hat und bemerkte: „Ich verpfände mein Haus und Vermögen, wenn ich noch mehr davon habe.“ Den vorgefundenen Tabak wollte er auf der Strasse gefunden haben und das Verbot war ihm bekannt. Der Revisor verlangte nun eine Geldstrafe von 1 fl. in klingender Münze oder 5 fl. Banknoten, doch Mlinar weigerte sich, die Strafe zu bezahlen. Die Assistentz stellte nun ihre Musketen auf einen Haufen Erdäpfel. Die Schwere der Musketen machte die Erdäpfel kollern und zum Vorschein kam 1 Pfund Tabak, dessen sich der Revisor bemächtigte und nunmehr 40 Francs Strafe verlangte, jedoch nicht erhielt. Mlinar behauptete, diesen Tabak im Juli, d. i. zu einer Zeit gekauft zu haben, wo der Ankauf ausser der vorgeschriebenen Kaufstelle noch nicht verboten war. Er wurde zur Zahlung von 32 Francs Strafe verurteilt, welche der Finanzoberaufseher Kaspar Grell einbringen und dem Platzkommandanten in Oberlaibach abführen sollte. Als Grell dem Platzkommandanten die Meldung machte, dass der Strafbetrag in 14 Tagen beim Magistrate in Idria erlegt wird, wollte derselbe davon nichts wissen und beorderte sofort Grell mit 4 Mann Militär zum Mlinar auf Exekution. Mlinar hätte für jeden Mann täglich 4 Francs insolange zahlen sollen, bis der Strafbetrag erlegt war. Der gewesene Faktor des Idrianer Magazins in Oberlaibach, Schrötter, welchem die dem Mlinar seitens der Franzosen und sonst im Jahre 1805 zugefügten Schäden bekannt waren, trat nun als Bürge für Mlinar ein, dass die Strafe richtig bezahlt werden wird und da der Platzkommandant nicht mehr warten wollte, erlegte Schrötter selbst den Militäranteil gegen Quittung.

Bezüglich des Tabaks war das Gubernium gesonnen, Erlaubnisse zu erteilen, die den Endzweck hatten, die kaiserliche Regie mit inländischem Tabak versehen zu können. Luyks erkundigte sich nun, ob in der Mairie Idria sich Gründe finden, die zum Anbau des Tabaks geeignet wären. Er befahl, die Grundeigentümer hiezu zu bereden und den willigen das bezügliche Dekret mitzuteilen. In dieser Einführung erblickte er grosse Vorteile allseits. Die Mairie Idria lies daher durch die Geistlichkeit in allen Kirchen und mittelst Trommelschlag auf dem öffentlichen Platze die Grundbesitzer zum Anbau des Tabaks aufmuntern und ihnen die Vorteile, welche sowohl für sie selbst, als für die Regierung daraus entspringen würden, begreiflich machen; aber alle angewandte Mühe blieb

vergeblich. Die Grundeigentümer dieser Mairie entschuldigten sich damit, dass sie von ihren unfruchtbaren Gründen einen sehr kümmerlichen und in Missjahren nicht einmal einen hinlänglichen Lebensunterhalt genießen, dass sie daher ihre Gründe dem Tabakanbau umsoweniger widmen können, als sie zum Teil ihre Lebensbedürfnisse, vorzüglich aber das Getreide sich aus fremden Orten beschaffen müssen.

In Idria selbst befanden sich jedoch nur kleine Gemüsegärten.

Fortsetzung folgt.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Mala uharica, asio otus (L.).

Navadna imena. Slovensko: gozdna uharica (Koprivnik), lesna uharica, mala sova, mala uhasta sova, mala uhata sova; hrvaško: sova utina, šumska sova; češko: kalous; poljsko: puhacz aczaty, rusko: ušastoja sova, hohlataja sova, lesnaja sova (Kozelsk in okolica); nemško: Horneule, kleine Horneule, kleine rotgelbe Ohreule, langohrige Eule, kleiner Uhu, gemeiner kleiner Schuhu, kleiner Schubut, gehörntes Käuzlein, Ohrkauz; italijansko: gufo comune; francosko: hibou vulgaire; angleško: Long-eared Owl.

Znanstvene soznačnice: *Strix otus*, Linné. *Otus vulgaris*, Fleming. *Otus albicollis*, Daudin. *Otus italicus*, Daudin. *Otus asio*, Leach. *Otus europaeus*, Stephens. *Otus otus*, Cuvier. *Otus communis*, Lesson. *Otus aurita*, Rennie. *Otus sylvestris*, Brehm. *Otus arboreus*, Brehm. *Otus gracilis*, Brehm. *Otus major*, Brehm. *Otus minor*, Brehm. *Otus assimilis*, Brehm. *Otus verus*, Finsch. *Bubo otus*, Savigny. *Ulula otus*, Macgillivray. *Aegolius otus*, Keyserling u. Blasius.

J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum. Viennae, 1756, str. 323, šte. 2. — *Scopoli*, str. 18—19. — *A. Graf Keyserling* u. Prof. *J. H. Blasius*; Die Wirbeltiere Europa's (slovstvo št. 21), XXXII. šte. 45, str. 143 — *Freyer*, str. 10, šte. 25. — *Erjavec*, IV. del, str. 225—226. — *Fritsch*, str. 58. — *Dr. Jul. von Madarász*, Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O., 1884, str. 257. — *Ornis Carinthiae*, str. 48—49. — *Schulz*, str. 4. — *P. Leverkühn*, Fremde Eier im Nest, str. 15, 27, 100, 135, 139, 140, 164 in 175. — *Ornis balcanica*, II. zv., str. 104; III. zv., str. 319; IV. zv., str. 91. — *Ferd. Schulz*, Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895, M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Naumann*, V. zv. str. 54—57. — *Gjurašin*. Dio drugi, str. 135. — *Brehm*, V. zv., str. 191—198. — *Hartert*, str. 984—986. — *Reichenow*, str. 78. — *Dr. C. R. Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas itd. (Slovstvo, šte. 52), str. 45—48. — *Hennicke*, str. 17. — *C. G. Friderich-A. Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel einschliesslich d. sämtl. Vogelarten Europas, 5. Aufl., str. 372. — *Schäff*, str. 393—394. — *Dr. Ed. Klein*, Naši ptici opisani za zemledjelci, ljesničei, lovei i ljubiteli na prirodna. Sofija 1909, str. 91—92. — *Ornis Romaniae*, str. 416—418. — *Herm. Reichling*, Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel, J. f. O. 1915, str. 229—267, 305—340 in 513—548. — *Jul.*

Michel, Unser jagdbares Federwild. XXXII. Die Waldohreule (*Asio otus*. Linné). Waidmannsheil 1914, str. 302—303.

Rey, str. 67—68. — G. Krause, Oologia universalis palaeartica (Slovstvo, štev. 56), seš. 50. — H. Frhr. Geyr v. Schweppenburg, *Asio otus* (L.) Z. f. O. u. O, letnik XIV., str. 65—69. — Dr. A. Szielasko, Die Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik, J. f. O. 1913, str. 280. — P. Wendlandt, Über die Brutverhältnisse und Eiermaße der in der westlich paläarkt. Region leb. Eulenarten. J. f. O. 1913, str. 438. — Dr. L. v. Boxberger, Über einige interessante u. zweifelhafte Gelege meiner Sammlung (Z. f. O. u. O, letnik XX., str. 71—73) in, Über die Kennzeichen der Eier der europ. Eulenarten, ibidem, letnik XXIII str. 60—63.

* * *

Pokonči stoječi ušesni čopki imajo po šest posebno velikih peres. Kljun je črn, oko zelo rumeno; zgoraj je rjastorumena in bela s sivimi, črnorjavimi lisami in finimi risbami; po prsih je svetlo rjastorumena s črnorjavimi podolgastimi progami in plamenastimi lisami, ki se od njih na obeh straneh prelivajo navzkrižne črte. Preko repa segajoči peruti merita 200—330 mm, prsti porasčeni z gostim, svetlo rjavkastim perjem.

Novejši sistematiki prištevajo malo uharico z močvirno uharico vred družini in obenem plemenu *asio*, ki se odlikuje pred drugimi srednjevelikimi sovami v bistvu po razločnih, dasiravno različno dolgih, pernatih čopkih. Venec je popolnoma razvit, in to razločuje malo uharico od plemena *bubo*, kamor večasih štejejo tudi našo sovo. Zastopnice rodu *bubo* nimajo namreč venca, pač pa pernate čopke. Po pernatih čopih, ki merita 35 mm, in po podolgastih lisah sprednje strani, ki imajo različne valovite prečne proge, lahko spoznamo malo uharico.

Mala uharica se zdi tako velika kakor vrana, dasiravno brez perja, brez glave in brez nog v resnici ni večja od goloba. Dolga je okoli 350 mm, čez razprostrte peroti meri 850—900 mm; perot je dolga 200 do 330 mm, rep okoli 140—155 mm, krak okoli 40 mm.

Glavna barva zgornje strani je blede rjastorumena. Belkasto perje po sredi čela in okoli uhljev je povprek črnkasto marmorirano. Pernati čopki imajo široke robove, notranji belkaste, zunanji rjastorumene. Črte peresnih rebrc na tilniku in zadaj na vratu so črnorjave in različno široke. Te črte navadno niso, redkokdaj pa so zelo marmorirane. Druga gornja stran je močno rjavkastočrno marmorirana. Letalna peresa na roki so od začetka navadno svetlo rjastorumena z več (večidel s 3) rjavočrnimi pasovi, na podlahtnici pa svetlo rjastorumena in temnosivo marmorirana s 5—7 ravno takimi ozkimi pasovi. Rjastorumena krmilna peresa so več ali manj temno zamazana ter imajo približno 5—6 črnkasto dimastih pasov, ki so na zunanjih peresih očitneje izraženi kakor na srednjih. Perutnica je spodaj rjastorumenkastobela s posameznimi rjavimi marogami. Rep je spodaj veliko svetlejši, temni povprečni pasovi pa veliko ožji in razločnejši kakor na zgornji strani repa. Podrepno perje je rumenobelo z rjavimi marogami. Peruti presegajo še konec repa. Drugo perutno

pero je najdaljše, 3. skoraj ali enako dolgo, 1. je enako 6. ali je pa daljše. Prvo pero ima razločno zobčast rob, kar med drugim povzroči tihi let.

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Mala uharica, asio otus (L.).

Venec okoli oči je bolj ali manj svetlorjastorumenkast, nad očesom je črna maroga, zadaj za uhlji črnosiva črta. Podbradek in gornje grlo

je belo ali belkasto, od strani obrobljeno od ozkih zdaj temno zdaj svetlo marmoriranih peres. Okoli golše zapazimo redke ali pa le slabotne povprečne valovite proge. Prsa in spodnja stran telesa je svetlo rjaste barve ali bela in močno temnorjavo poprek marmorirana. Posamezna peresa so od začetka rjastorumeni, proti koncu pa bela in peresna rebrca imajo široke črnorjave podolgaste priže, ki se navadno bolj ali manj razraščajo na stran tako, da nastane puščični osti podobna risba. Svetli sameci nimajo skoraj nikoli teh stranskih razrastkov. Perje na krakih in prstih je smetanasto ali rjastorumeno.

Punčica je rdečerumena ali pomarančasta, pri starih sovah vedno temnejša in bolj živa kakor pri mladih.

Močno zakrivljeni kljun je črn, enake barve je tudi voščenica in rob vek. Ščetinasto perje okoli kljunovega korena je belo in ima deloma črne konce, drugo perje je belo rjastorumenkasto. Okoli očesa, posebno spredaj je temnorjava, večkrat ta očesni krog komaj opazimo. Vsled venčastega obrobka ima obličje okroglo obliko, ki je samo nad in pod kljunom vdrt. Ta pernat venec je bel, rjastorumenopisan, črno in rjavo marogast in pikast.

Samec je vedno bolj vitek in nekoliko manjši od samice ter navadno temnejši, bolj s sivo barvo pomešan. Če se dobe male uharice, katerih perje gornje strani je bolj pepelnastosivo kakor rjastorumeno, so to vedno mladice. Pri teh so tudi temnorjave risbe finejše in gostejše. Njihova letalna in repna peresa so bolj rjava kakor rumena in večkrat pikasta, tudi okoli očes so vedno mnogo temnejše kakor stare sove. Novo perje starih ptic po golitvi je veliko temneje rjastorumeno.

Uho je močno asimetrično; na desni strani je nad gubo slepa votlina, pod njo prostorna prava ušesna odprtina; pri levem očesu je narobe: nad močno gubo široka ušesna odprtina, pod njo pa plitva, slepa votlina. To vpliva na sosedne kosti, ki so po strani zasukane tako, da se zdi, da je čepinja pošev zraščena. Uho je razmieroma večje kakor ono velike uharice. Spretnji pokroveci, ki ščitijo uho, in zadnje gube so zelo velike.

Krempļi so krepki. Krak je popolnoma pokrit z gostim, kratkim in volnatim rjastorumenim perjem. Kratki prsti so zgoraj do konca pokriti z enakim perjem kakor krak, na koncu jih obdajajo na pol dve do tri temnosive poprečne deščice. Spodaj so prsti fino mrežasti in sivorumeni.

Voščenica je temnopoltna barve. Krempļi so roženočrni, na koncu svetlejši, rjasto prozorni, tenki in špičasti kakor šivanke, pa ne zelo močno zakrivljeni. Krempelj srednjega prsta ima dva ostra postranska roba, zelo oster je rob notranje strani. Mere posameznih delov noge so te-le:

Krak meri 45—49 mm; pri prstih so pa važna tá-le merila:

	prst brez krempļa	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanjí prst	16—19 mm	12—16 mm	10—13 mm
srednji prst	24—25 mm	17—24 mm	13—16 mm
znotranji prst	22—24 mm	15—20 mm	12—15 mm
zadnji prst	12—15 mm	15—21 mm	12—15 mm

Naslikana noga (tab. 2, slika 1 in 2) je neke samice, ustreljene dne 6. novembra 1900 pri Geri.

Prvo mehko (protoptilno) perje je belo, drugo (mesoptilno) belkasto-sivorjavo z rjavimi prečnimi pasovi, prvo pravo perje je pa kakor perje odraslih ptic.

Znane so tri geografske premene male uharice: *asio otus canariensis* Mad. s Kanarskih otokov; *asio otus wilsonianus* (Less.) iz zmerne severne Amerike in *asio otus abyssinicus* (Guérin) iz Abesinije. Tej zadnji odrekajo sistematiki pravico samostalne vrste in jo prištevajo mali uharici kot podvrsto, dasiravno je večja, ima spodaj široke, razločne poprečne proge in je bolj rjava.

Iz ornitološkega slovstva naj bodo kot barvne premene navedene tu samo 4 skoraj popolnoma¹⁾ in 1 deloma albinistična ptica; zadnjo je natančno opisal pl. Pelzel²⁾. Dobé se pa tudi nenavadno živo rumenordečkaste gozdne uharice.

* * *

Mala uharica je ptica palearktiškega ozemlja. Živi od Britanskih otokov, zahodne Evrope in od gozdov severozapadne Afrike in v enaki geografski širini v Aziji do Sibirijske in japonskih otokov (Jeso, Hondo, Kiušiu); gnezdi na Finskem od 63° dalje proti jugu, v Uralu do 59°, ob Jeniseju in Leni do 60°, v Perziji, južni Usuriji, Turkestanu in menda tudi v Himalaji.

Na Nemškem je povsod navadna in znana ptica, posebno v črnem gozdu. Po drugih deželah srednje Evrope kakor tudi zlasti na Avstro-Ogrskem je ponekod zelo pogosta, drugod zopet redkejša, kakoršni so pač življenjski pogoji v posameznih pokrajinah. — Na severovzhodnem Češkem n. pr. je mala uharica prav pogosta ptica, ki jo imajo tudi v vseh krajevnih zbirkah³⁾, v severozapadnih gozdovih te kraljevine je zopet redkejša⁴⁾, okoli Časlava ne tako pogosta kakor močvirna uharica⁵⁾. Na Moravskem je okoli Brna še precej mnogoštevilna⁶⁾, pri Olomucu pa nasprotno najredkejša sova⁷⁾. V Galiciji je navadna vsakdanja prikazen, ki je v gorovju in ravnini enakomerno razširjena⁸⁾. Na Gorenje-

¹⁾ O. M. Sch. 1895, str. 315, O. M. B. 1906, str. 81, O. M. B. 1908, str. 140 in D. J. Z. zv. 60, str. 461.

²⁾ M. O. V. W. 1886, str. 287.

³⁾ O. J. 1893, str. 89.

⁴⁾ Wenzel Peiter: Das Vogelleben im deutsch-böhmischen Mittelgebirge. J. f. O. 1899, str. 195—196.

⁵⁾ M. O. V. W. 1895, str. 55.

⁶⁾ Bruno Feuerschein: Beitrag zur Avifauna der Umgebung Brünns. O. J. 1897, str. 191, in F. Schade: Ornithol. Notizen aus Mähren. O. J. 1901, str. 191.

⁷⁾ J. Knotek: Beitrag zur Ornithologie der Umgebung von Olmütz. O. J. 1898, str. 138.

⁸⁾ Dr. J. P. Pražák, Materialien zu einer Ornithologie Ost-Galiziens. J. f. O. 1897, str. 435—437.

Avstrijskem je po Hinterbergerju⁹⁾ in Kollerju¹⁰⁾ navadna ptica povsod, kjer je veliko gozdov in dovolj drevja. Glede Nižje-Avstrijskega trdi R. Eder po C. E. Hellmayru¹¹⁾, da se prikaže mala uharica oktobra in novembra v velikem številu na zoranem polju, kjer jo večkrat spode lovci, ki love poljske jerebice, da pa ni še dognano, če v deželi tudi gnezdi. Na Ogrskem je po celi deželi v gozdih prav pogosta. Po raznih virih je na Predarliskem najpogostejša sova¹²⁾. Isto velja tudi za Tirolsko¹³⁾. Na Koroškem je pogosta po celi deželi, kjer so razmere ugodne za bivanje in gnezditev. Na Štajerskem je povsod pogosta¹⁴⁾. Jos. grof Plaz pravi, da je pri Radgoni zelo pogosta, kjer gnezdi v mladem gostem smrečju nekaj čevljev od tal¹⁵⁾. V Istri je redna selilka pozimi¹⁶⁾. Na Primorskem jo je Scopoli opazoval na svojem popotovanju okoli Devina; v južni Furlaniji je pogosta¹⁷⁾.

Pri nas na Kranjskem je poleg lesne sove mala uharica najbolj znana sovja vrsta. Freyer pravi, da živi po gozdih, n. pr. v ljubljanskem Mestnem logu. V času od 1. januarja 1856 do konca oktobra 1858 je podaril železniški uradnik Müller ljubljanskemu muzeju samca male uharice¹⁸⁾, med 1. novembrom 1858 in koncem aprila 1862 pa Mihael Schorl, uradnik v Trebnjem, samico te vrste¹⁹⁾, obe ptici sta brez natančnejših podatkov. Schulz trdi, da je mala uharica tudi okoli Ljubljane pogosta. Ta gatilec je dobil leta 1891 te-le sove v nagačenje: ♀ 3. I., ♂ 18. I., ♀ 23. I., ♂ 24. I., ♂ 27. I., ♀ 31. I., ♂ 10. IX. in pa ♂ 3 I., brez navedbe letnice; ta zadnje navedena sova je imela v želodcu kepo volne (izbljuvek) in celo mišjo glavo. V svojem spisu (M. O. V. W. 1895, str. 83) pravi

⁹⁾ Jos. Hinterberger: Die Vögel von Österreich ob der Enns. Linz 1854, str. 17—18.

¹⁰⁾ Otto Koller: Ornithologische Beobachtungen in Oberösterreich. O. M. Sch. 1889, str. 317.

¹¹⁾ C. E. Hellmayr: Beiträge zur Ornithologie Nieder-Österreichs. O. J. 1899, str. 148, in Rob. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, str. 16—17.

¹²⁾ A. Bau: Oologisches und Ornithologisches aus Vorarlberg. Z. f. O. u. O. XI. letnik, str. 44, in od laistega: Ornithologisches aus Vorarlberg. O. J., 1900, str. 130.

¹³⁾ Prof. A. Bonomi: Die Vögel des Trentino. M. O. V. W. 1883, str. 171, — Prof. Dr. K. W. v. Dalla Torre u. Fr. Anzinger: Die Vögel von Tirol und Vorarlberg. M. O. V. W. 1897, str. 115.

¹⁴⁾ Eduard Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. des naturw. Ver. f. Steiermark. II. Heft. 1864, str. 67, in P. B. Hanf: Die Vögel des Furtteiches und seiner Umgebung. (I. Teil.), ravnotam, letnik 1882, str. 13.

¹⁵⁾ O. J. 1892, str. 69.

¹⁶⁾ J. f. O. 1882, str. 86, in 1883, str. 59.

¹⁷⁾ O. M. Sch. 1894, str. 348.

¹⁸⁾ Zweites Jahresheft itd., str. 147 [s tiskovno hibo „Aegilous“ mesto Aegolius otus].

¹⁹⁾ Drittes Jahresheft itd., str. 237.

Schulz, da je mala uharica pri nas precej pogosta in da jih dobi vsako leto ne malo število. Dr. Gv. Sajovic²⁰⁾ je navedel l. 1909—1913. na Kranjskem ustreljene male uharice, kjer je tudi označen spol, kraj in čas najdbe. V deželni muzeju sta samec iz l. 1866 brez vsakega drugega podatka in samica, ki jo je ustrelil stotnik Kautschitsch dne 27. oktobra 1893. V moji zbirki so 2 samici, ustreljeni dne 27. januarja 1905 pri Črnomlju in 9. marca 1910 pri Kostanjevici, potem samec, ustreljen dne 7. septembra 1912 pri Spodnjih Domžalah. Med naštetimi malimi uharicami ni niti ene z Notranjskega, zato upravičeno trdim, da po gozdnatem in kršnem Krasu sploh ne živi, ali pa vsaj ne v tolikem številu kakor na Gorenjskem in Dolenjskem; na Notranjskem jo namreč nadomestuje deloma bubuj, večinoma pa navadni čuk — *athene noctua* (Retz.).

Na Hrvaškem, pravi Gjurašin, ni po tamošnjih gozdih nobena redkost, ter dostavi, da je proti jugu sploh redkejša. V Slavoniji ni posebno redka gnezdilka²¹⁾. V Dalmaciji jo je opazoval prof. Kolombatović marca in novembra v velikem številu, gnezda pa ni mogel nikjer zaslediti²²⁾. Kako razširjena je v Bosni in Hercegovini, dokazuje 6 malih uharic v sarajevskem muzeju²³⁾. — V Črni gori se najdejo po Reiserju posamezne.

Na Grškem je po Linder Mayerju²⁴⁾ gnezdilka, ker jo je opazoval celo leto in v vseh delih dežele, kjer gnezdi v severnih gozdnatih krajih. Tudi Reiser jo je opazoval v večjem številu ter meni, da v ugodnih legah na grških tleh mala uharica ni tako zelo redka gnezdilka, kakor se splošno misli.

V Srbiji je našel Reiser na nekem pašniku blizu Korvova ostanke raztrgane male uharice, sicer je pa ni zapazil nikjer v deželi²⁵⁾. — V Bolgariji je po Reiserju in Kleinu stalna, čeprav zelo redka gnezdilka. — V Rumuniji je pa nasprotno mala uharica zelo pogosta sova, ki se nahaja v ravnini in v gorovju; pozimi se pridružijo domačinkam še ptice iz severnih krajev.

Na maloazijski zapadni obali je po Krüperju prezimovalka

²⁰⁾ Dr. Gv. Sajovic, Ornitologika za leto 1910, Carniola 1911, str. 188. Ornitologične beležke za Kranjsko l. 1911, Carniola 1912 str. 127. — Iz ptičjega življenja na Kranjskem l. 1912 in 1913, Carniola 1914, str. 167.

²¹⁾ H. Frhr. Geyr von Schweppenburg: Ornith. Beob. im Komitate Syrmien. J. f. O. 1915, str. 94.

²²⁾ Aquila 1903, str. 85.

²³⁾ Die Vogelsammlung d. bosn.-herceg. Landesmuseums in Sarajevo, str. 20 do 21.

²⁴⁾ Dr. Ritter A. Linder Mayer: Die Vögel Griechenlands, str. 33. — H. Graf v. d. Mühle: Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, str. 24.

²⁵⁾ Pod opombo ⁸²⁾ na str. 177 lanskega letnika navedeni spis, str. 18.

in selilka, v Joniji jo je opazoval samo pozimi²⁶⁾. — Na Malti in sosednjih otokih se prikaže ob selitvi, toda ne redno vsako leto²⁷⁾.

V Italiji²⁸⁾ je povsod stalna ptica, posebno mnogoštevilna prezimovalka in selilka spomladi in jeseni. Na Sardiniji je redka.

Na Kitajskem je opazoval Pogge pozimi krdelce kakih 40 sov²⁹⁾.

Listnik ali črni les ji je enako všeč kakor mešani gozd. Ogiblje se pa step, puščav in velikih prostranih gozdov; tudi preredeke gozde ji je zoprni. Zato je ne omeni Schollmayer v svojih spisih (*Beiträge zur Ornithologie*, O. J. 1891, 81—91, in 1894, str. 133—139), kjer opisuje prebivalce prostranega Snežnika in sosednjih razsežnih gozdov; opazoval jo je pa Scopoli okoli Devina, ki ga obdajajo precej gosti, dasiravno ne posebno veliki gozdi. V gorovju jo najdemo redkokodaj više kakor 2000 m. Pozimi pride zelo rada v mesta in vasi, kjer živi v gostih parkih in po drugih drevesnih nasadih, vedno se pa ogiblje zgradb in razvalin, tudi če stoje na samotnem gozdnatem kraju; prebiva in gnezdi pa semtertje v lesenih gospodarskih poslopjih, tako v kozelcih, skednjih, stajah in svislih. Podnevi jo zastonj iščeš po žlamborjih, kakor druge sove, pač pa jo najdeš na starih vrbovih štorih, v jamah in razpokah z gostim grmovjem obraščenih skal. Sedi najraje na veji k deblu pritisnjena, ali pa na koncu močno razraščene veje, in spi. Malokdaj počiva na tleh.

Pri nas je mala uharica navadno stalna ptica, kvečemu se klati okoli za hrano. Na severu je pa prava klatilka, včasih celo selilka. Poleti in pozimi jo najdemo posamič po gozdih; jeseni, od septembra dalje, dokler listje popolnoma ne odpade, in pa spomladi je ne navadno pogosta; ob tem času jo najdeš celo v manjših krdelih, posebno v mišjih letih. Če lovci na jesenskih lovih kar naenkrat spode jato sov, so to nedvomno male uharice, gnezdilke iz severnih pokrajin. O takih dogodkih beremo večkrat po strokovnih lovskih glasilih naravnost naivno čudne popise.

* * *

Mala uharica je zelo dobrovoljna ptica in ne kaže nikake podivjanosti. Svojega gospodarja, ki jo ima ujeto, razveseljuje z neizrečeno šegavim obnašanjem. Prespi ves dan in ostane mirno na veji, če jo kaj ne moti. Ako se oprezno bližamo, se da prav lahko zalesti. Bližajočo nevarnost opazuje z na pol odprtimi očmi in se pritiska k deblu ter dene perje po sebi tako gladko, da je videti zelo drobna in vitka in jo je kaj lahko pregledati. Tudi ne zleti, če se ji dozdevna nevarnost močno ne približa. V večjih družbah sedé druga poleg druge ter zlete v nevarnosti posamezno, ne pa vse naenkrat, in posedejo zopet v bližini. Podnevi leti

²⁶⁾ Fr. Braun: *Unsere Kenntnis der Ornithologie der Kleinasien. Westküste*. J. f. O. 1908, str. 563.

²⁷⁾ Prof. Dr. R. Blasius: na rečenem mestu.

²⁸⁾ Conte dott. E. Arrigoni Degli Oddi: *Manuale di ornitologia italiana*, str. 95—96.

²⁹⁾ Pogge na rečenem mestu.

mala uharica tiho, omahljivo in zelo počasi, pa nikoli posebno visoko; v mraku je njen let nekoliko spretnejši. Preden pa v mraku zleti, se preteguje, se na vse mogoče načine pači in pregiblje ter nazadnje dleskne s peruti kakor vir. V pesku se rada koplje ³⁰⁾.

Njen glas prijetni, visoki, zategnjeni „huhu“ slišimo najpogosteje ob pomladanskih večerih in v jasnih nočeh. O modulaciji tega glasu so se že veliko prepirali ³¹⁾. Spomladi pozno v noč ga slišimo s kratkimi presledki, pa tudi še zjutraj, ko je solnce že davno vzšlo. Redkejši je pa votli, zamolkli „vumb“, ki je blizu podoben parilnemu klicu kake pol ure oddaljene bobnarice — *botaurus stellaris* (L.). Največ priložnosti, čuti ta njen glas, imajo lovci, ki hodijo spomladi zvečer prežat na kljunčice ³²⁾. Tačas se sliši ta enakomerni, čudovito vztrajni glas po cele ure s kratkimi presledki 2—3 sekund, kakih 20 krat na minuto. Prvi „bhu“ po daljšem odmoru je vedno manj glasan in najmanj za pol glasu nižji kakor sledeči. Kadar je jezna, piha in sika ter poka s kljunom kakor delajo to tudi druge sove. Mlade ptice piskajo kakor srnice. Le mimogrede omenim še polet v parilni dobi in čudno tleskanje s perutmi, ki jih strne pod životom, kakor golob, le da tleskne golob s peruti nad životom ³³⁾. O življenju in vedenju male uharice v jetništvu piše obširno Adolf Walter ³⁴⁾. Iz tega zanimivega spisa se da posneti, da so njene duševne zmožnosti prav močno razvite; posebno oster je njen vid. Drugi prirodoslovci pa trdijo ravno nasprotno, da se namreč mala uharica človeku nikoli tako ne privadi in nepostane nikdar tako krotka kakor lesna sova — *syrrnium aluco* (L.).

Njena prirojena dobrosrčnost se kaže tudi v obnašanju proti vrstnicam; zato se o kanibalizmu male uharice skoraj ne more niti govoriti. Iz slovstva mi je znan samo en tak slučaj ³⁵⁾.

* * *

Poglavitna hrana male uharice so raznovrstne miši, deloma pa tudi drugi glodalci, krti, žabe, hrošči in druge velike žuželke, semtertje kaka mala ptica, ki jo spečo zaloti. Iz izbljuvkov se najlaže vidi, kako naravnost neverjetne množine miši požre, nasprotno pa tudi, kako neskončno pičlo je število onih ptic, ki jih slučajno pokonča. — Ko nastopi mrak, zapusti svoje skrivališče in se poda na lov. Preišče vso okolico in če ni noč pretemna, traja ta lov do ranega jutra. Kadar pa ima že precej odrasle mladiče in ji primanjkuje hrane, začne že pozno popoldne loviti. Na takih mišjih lovih se včasih zgodi, da jo zasačijo lovci sredi polja,

³⁰⁾ O. M. Sch. 1893. str. 8.

³¹⁾ N. pr. O. M. Sch. 1915, str. 205, 226, 230, 232 in 237.

³²⁾ Spomladanski lov na kljunčice opuščajo v zadnjem času pravi lovci.

³³⁾ J. f. O. 1861, str. 390.

³⁴⁾ Meine Ohreule. O. M. Sch. 1887, str. 162—175.

³⁵⁾ P. Alex. Schaffer: Ornithologische Beobachtungen in Mariahof in Obersteiermark im Jahre 1905. O. J. 1906, str. 213.

kamor se sicer ne poda rada. — Če pozimi pokriva zemljo debel sneg, da miši ne morejo iz svojih lukenj, nastane med sovjim zarodom prava lakota. Tačas, trdijo nekateri, se spozabi mala uharica tako daleč, da se loti tudi poljske jerebice in drugih manjših ptic. Popolnoma napačna je pa trditev, da se loti tudi golobov v golobnjaku.

* * *

Malo uharico moramo prištevati zgodnjim gnezdilkam. Njen redni valilni čas je od začetka marca do začetka maja. Gnezdo ji ne dela ravno veliko preglavie. Poišče si kako staro, zapuščeno gnezdo vrane, raznih ptic roparic, srake ali pa tudi veverice, ki ga zasede brez vsakršne nadaljnje poprave in priprave. Izjemoma gnezdi v žlamborjih ali v zidovju. Samica znese 4—7, večinoma 5—6 belih, okroglih do enakopolovčno oblih jajc. Samica vali sama, samec pa skrbi za hrano. Valilna doba traja 28 dni. Gnezdi samo enkrat na leto, redkokdaj baje tudi dvakrat in sicer drugič sredi junija. Jajca so medlega bleska, pa se vendar bolj svetijo kakor jajca pegaste sove; imajo veliko finih plitvih potnic; lupina je 0·23—0·24 mm debela in ima malo majhnih grčic, redkokdaj podolgaste brazde, semtertje poprečne vzbokline ob ekvatorju; proti luči so izpihana jajca bledorumeno prozorna. Merijo povprečno 45·5 × 33·1 mm največja, najmanjša pa 37·5 × 31·8 mm; tehtajo pa najtežja 1·82 g, najlažja pa 1·33 g. Vsa gnezda, ki sem jih dozdaj našel, so bila 10—15, tudi 20 m visoko od tal, na smrekah ali borovcih, v zapuščenih veveričnih gnezdih, in sicer od marca do začetka maja. Mladiči so v začetku belkasti, ko pa jim zraste puh, postanejo rjavkastosivi, prepreženi s temnorjavimi valovitimi črtami. Zunanosti so prav čudne; zdi se kakor da bi imeli vlasuljo na glavi, preden jim zraste pravo perje, so zelo ostudne živali. Vedno so pripravljeni na boj in groze vsakemu, ki se jim približa, s svojimi ostrimi kremplji. Stara jih iskreno ljubita ter ostaneta vedno blizu njih, tudi kadar jim donášata hrano, se vrstita tako, da ostane vedno eden na straži.

* * *

Vse gozdne, posebno male ptice malo uharico zelo sovražijo, pa tudi žolne in šoje jo preganjajo z glasnim krikom ter jo tako izdajo loveu. Koconoga kanja in kragulj jo pa celo semtertje ujameta ter požreta³⁶⁾. Najresnejši in najnevarnejši njen sovražnik je človek, in če se ponekod njeno število res krči, kakor trdijo, je pripisovati to le vandalizmu brezvestnih streljačev in kratkovidnemu iztrebljevanju gozдов³⁷⁾.

V drobu, perju in koži živi nekaj prav sitnih zajedalecev; znanih nam jih je 8 vrst.

Ker ni boječja, ampak precej krotka, je ni težko zalesti in ustreliti. Moramo pa natančno poznati njena najljubša bivališča in skrivališča, ker

³⁶⁾ O. M. Sch. 1910. str. 356.

³⁷⁾ J. f. O. 1878, str. 73.

jo sicer kaj lahko prezremo. Mladiče izda njih glas. V mesečini jo lahko ustrelimo, če jo privabimo z oponašanjem mišjega glasu. V veliko uharico pred kolibo se strastno zaganja z glasnim „toku, toku,“³⁸⁾ in je ni težko zadeti. Če pa postane nezaupna, je pa ni lahko zopet privabiti.

O njeni koristnosti ni treba izgublјati veliko besed, če pogledamo le površno njeno hrano. Dela, ki ga opravi ena sama mala uharica, zlasti kadar mora nasiti svoj vedno lačni zarod, ne zmore deset mačk. Pаметen človek, v prvi vrsti kmetovalec, je ne more sovražiti. Če greš skozi vas in vidiš na vratih kake gospodarske shrambe pribito sovo, takoj spoznaš, da imaš opraviti z nepremišljenim in slabim gospodarjem.

O kaki škodljivosti male uharice se ne more govoriti, ker je prekoristna, dasiravno pobere semtertja kako napol onemoglo poljsko jerebico ali ptico pevko. Nesmiselno je tudi, kar se še dandanes dogaja, nagraditi izročene kremlje s precej visokimi premijami. Kaj takega pravi lovec ne stori. Vsakega pokončevalca te koristne ptice je treba naznaničiti pristojni oblasti, da ga zadene zaslužena kazen, ker štiti malo uharico že omenjeni zakon v varstvo ptic.

Močvirna uharica, *asio accipitrinus* (Pall.).

Navadna imena. Slovensko: mlakna uharica (Freyer), rjava sova; hrvaško: barešna sova (Brusina), jej, močvarna sova, ritska sova, sova močvarica; češko: pustovka; poljsko: puchacz blotny, sova blotna; rusko: bolotnaja sova, koričnaja sova, sič; nemško: Sumpfohreule, kurzohrige Ohreule, kurzohrige Eule, Brandeule, Schnepfeneule, Kohleule, Mooreule, gehörnte Sumpfeule, dreifedriger Kauz, Rohreule, Steineule; italijansko: gufo di padule; francosko: due à courtes oreilles, hibou brachyôte; angleško: Shord-eared Owl, Woodcock-Owl, Caspian Owl.

Znanstvene soznačnice: *Asio ulula*, Lesson. *Asio brachyotus*, Macgillivray. *Asio sandvicensis*, Blyth. *Strix accipitrina*, Pallas. *Strix brachyotus*, Forster. *Strix arctica*, Sparrmann¹⁾. *Strix ulula*, Gmelin²⁾. *Strix tripennis*, Schrank, *Strix palustris*, Bechstein. *Strix caspia*, Shaw. *Strix aegolius*, Pallas. *Strix brachyura*, Nilsson. *Otus brachyotus*, Stephens. *Otus agrarius*, Brehm. *Otus palustris*, Brehm. *Otus galapagoensis*, Darwin. *Otus brevicaudus*, Lichtenstein. *Otus cassinii*, Gray. *Ulula brachyotus*, James. *Brachyotus palustris*, Bonaparte. *Brachyotus aegolius*, Bonaparte. *Brachyotus galapagoensis*, Gould. *Brachyotus agrarius*, Brehm. *Brachyotus leucopsis*, Brehm. *Brachyotus cassinii*, Brewer. *Aegolius brachyotus*, Keyserling in Blasius.

Scopoli, str. 21, šte. 12³⁾. — *Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's. XXXII, str. 143, šte. 46. — *Freyer*, str. 10, šte. 26. — *Erjavec*, IV. del, str. 226. — *Fritsch*, str. 58. — *Madarász*, Die Raubvögel Ungarns, Z. f. O., 1884, str. 257. — *Ornis Carinthiae* str. 49. — *Schulz*, str. 4, šte. 33. — *A. J. Jäckel*: Systematische Übersicht der Vögel Bayerns, str. 67–68. — *Ferd. Schulz*: Verzeichnis der in Krain

³⁸⁾ O. M. Sch. 1906, str. 137.

¹⁾ ne: *strix arctica*, Bartram.

²⁾ ne: *strix ulula*, Linné.

³⁾ tu sem spada samo naziv: *strix stridula*, vse drugo se nanaša na *syrrium aluco* (L.).

beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Ornis balcanica*, II. zv., str. 103—104; III. zv., str. 91; IV. zv., str. 318—319. — *Naumann*, V. zv., str. 58—61. — *Gjurašin*, dio drugi, str. 135—136. — *Brehm*, V. zv., str. 198 do 201. — *Hartert*, str. 987—989. — *Reichenow*, str. 78—79. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 49—52. — *Herm. Löns*: Von der Sumpfohreule. D. J.-Z., 43. zv., str. 815. — *Hennicke*, str. 18. — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel einschl. der sämtl. Vogelarten Europas, 5. Aufl., 1905, str. 374 do 375. — *Schäff*, str. 394—395. — *Klein*: Naši ptici itd. str. 92. — *Ornis Romaniae*, str. 418—420. — *F. Tischler*: Die Vögel der Provinz Ostpreussen, str. 181—183. — *Jul. Michel*: Unser jagdbares Federwild. XXXIII. Die Sumpfohreule (*Asio accipitrinus*, Pallas.) Waidmannsheil 1914 str. 368—370. — *Reichenow*: Die Vögel I. zv., str. 421—422. — *H. Reichling*: Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel, J. f. O. 1915, str. 229—267, 305—340 in 513—548.

Rey, str. 68—69. — *G. Krause*: Oologia universalis palaeartica, seš. 51. — *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, str. 280—281. — *P. Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermasse itd., J. f. O. 1913, str. 435 do 437. — *Boxberger*: Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten. Z. f. O. u. O., letnik XXIII., str. 60—63.

* * *

Glava je razmeroma majhna; pernati čopki imajo samo 2—4 zelo kratka gibljiva peresa. Kljun z voščenco in očesni krog sta črna, oko svetlorumeno. Zgoraj rjastorumena in belkasta s temnorjavimi pegami, spodaj svetlorjastorumena, proti repu skoraj popolnoma bela z enostavnimi temnorjavimi prižami in ozkimi lisami ob rebrcih. Na spodnji strani peruti črni polji; zunanja repna peresa komaj za 25 mm krajša kakor srednja. Noge do krempljev gosto pernate.

Močvirna uharica ima lahko gibljive pernate čopke, zato jo zamenjajo velikokrat z drugimi sovji vrstami. Te pernate čopke nosi redkokdaj pokonci, navadno jih položi čisto po sebi, kakor to vedno opazamo pri mrtvi ptici. Zato nevešči lovci njene pernate čopke prav lahko prezro, ker se ne odlikujejo po velikosti in tudi ne po barvi od ostalega perja; najdaljše meri komaj 24 mm⁴⁾. Čopasta peresa stoje veliko bolj skupaj kakor pri drugih uharicah. Uhlji so toliki kakor pri mali uharici; tudi velika je kakor prejšnja, le radi daljših peruti se pa zdi širja. Dolga je 340—360 mm, peruti merijo 280 mm, rep pa 140—160 mm. Močno zakrivljen kljun meri v loku s trakom 27 mm in je črn; tudi voščnica in goli rob veke sta črna. — Venec je belkast, temnorjastorumen, črno pisan in pikast. Perje za ušesi ima črnorjave lise. Zunanja krila na ramah in večja krovna peresa imajo na zunanjih kosmačah (bandercih) velike rjastosmetanaste priže. Letalna peresa imajo bel notranji rob, sicer so rjastorumena, proti koncu imajo 3—4 črnorjave pasove. Letalna peresa na roki imajo široke pasove na zunanjih kosmačah; pasovi na znotranjih

⁴⁾ Kako res neznatni so ti pernati čopki pri mrtvih sovah, sem opazil pri nagačenih pticah v deželnem muzeju.

kosmačah so pa skoraj popolnoma svilnato beli ali svetlosmetanaste barve. Spodnja stran peruti je smetanaste barve ali bela, semtertje rjavo črtana z veliko rjavo liso na roki. Prvo letalno pero je daljše kakor 4., 2. in 3. ste najdaljši; letalnih peres je 24 kakor pri mali uharici.

Močvirna uharica, *asio accipitrinus* (Pall.).
Jul. Michel pinx. — Waidmannsbell 1914.

Krmilna peresa so svetlorjasta ali pa skoraj bela, zunanja imajo 3—4 ozke, srednja 4—6 širokih temnorjavih pasov, svetli presledki na srednjih dveh peresih imajo vrhutega še temnorjave lise različne velikosti. Podbradek je belkast, druga spodnja stran rjastorumena ali skoraj bela; golša

in prsi imajo ob rebreih široke lise, ki se zožujejo proti lakotnicama. Trebuh in podrepna peresa so skoraj ali popolnoma svetlo-rjastorumena.

Noge so primeroma daljše kakor lesne sove, kremplji bolj zakrivljeni in ostri kakor šivanke. Krak je popolnoma gosto pokrit s kratkimi peresci, ki so blede-rjastorumena. Prsti so kratki in krepki, zgoraj pernat, razen 2—3 deščic ob korenu temnorjavih krempljev, spodaj so goli, finomrežasti, rumenosive barve in imajo velike peščaje. Posamezni deli noge merijo in sicer: Krak 40—45 mm;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanj prst	18—20 mm	13 mm	7—8 mm
srednji prst	24—28 mm	17 mm	13—14 mm
znotranji prst	20—22 mm	17 mm	11—12 mm
zadnji prst	11—12 mm	16 mm	11—12 mm

Naslikana noga (tab. 2, sl. 4.) je neke dne 25. novembra 1898 pri Lipskem ustreljene samice.

Samica je znatno večja ter ima bolj umazano, temnejše perje. — Lažje je razločevati mlade ptice, ker vse barve prehajajo bolj na rumeno. Zelo stare ptice so navadno najsvetlejše maja in junija ali pa neposredno pred golitvijo, ki se začne avgusta.

Izmed geografičnih premen naj navedem tu samo asio galapagoensis (Gould), ki živi na otokih Galapagos ter je manjša in temnejša; asio brevicauda (Schlegl), večja vrsta iz Brazilije; asio sandwicensis s Sandwichskega otočja, in asio capensis, temna vrsta iz južne Afrike, ki živi baje tudi v Maroku in južni Španiji.

Izmed barvnih premen omenim neko melanistično ptico v muzeju v Budim Pešti (O. M. Sch. 1903, str. 216).

* * *

Močvirna uharica živi po vsej zemlji in je sploh veliko bolj razširjena kakor mala uharica. Prebiva v zmernih in severnih širinah Evrope, Azije in severne Amerike, po zimi se preseli v Indijo, severovzhodno Afriko in južno Ameriko. Najdemo jo skoraj povsod razen malega dela vročega pasu in Avstralije. V Evropi, Aziji in severni Ameriki gnezdi od 70° severne širine dalje proti jugu do Pirenej in Italije, po Avstro-Ogrski, Bolgariji, Rumuniji, Rusiji in severni Sibiriji od Urala do Kamčatke, izvzemši Irlandsko, Španijo in deloma Grško. Stalna ni nikjer. Iz severnih dežel se seli ter prezimuje včasih že v srednji Evropi, gnezdilke zmernege pasu pa prezimujejo v južnih deželah. Selitev se vrši pri nas marca in aprila ter septembra in oktobra. Prezimuje v srednji Evropi, v deželah ob Sredozemskem morju in severni Afriki, v Indiji, v srednji Ameriki do Kalifornije, Luizijane, Guatemale in Kube. V severni Evropi je navadna ptica, ki ji posebno ugajajo močvirnate ravnine brez gozdov in dreves, torej rodovitne nižine in pašniki severne Nemčije in Holandske.

Nizka vlažna polja, travniki in močvirja so ji bolj všeč kakor višje, suhe pokrajine; gorovja se pa ravnotako ogiblje kakor temnega gozda.

Za posamezne kronovine Avstro-Ogrske imamo le pičle in nezanesljive podatke iz vzrokov, navedenih v začetku prejšnjega poglavja. Na Češkem ⁵⁾ in Moravskem ⁶⁾ je selilka oziroma baje stalna ptica in gnezdilka na severnem Češkem ⁷⁾. V Galiciji gnezdi semtertje, opazujejo jo ob selitvi jeseni in spomladi ter tudi pozimi ⁸⁾. Na Gorenje-Avstrijskem jo najdemo v ravninah ob Donavi in Truni, kjer je pa tudi vedno precej redka ⁹⁾. Nižje Avstrijsko obišče jeseni ob selitvi ¹⁰⁾. Na Ogrskem še precej pogosto gnezdi in prezimuje ¹¹⁾. Tudi ob selitvi obišče to deželo ¹²⁾. Na Sedmograškem je najpogostejša sovja vrsta ¹³⁾. Na Predarlskem je selilka in prezimovalka ¹⁴⁾. Na Tirolskem je selilka, na južnem Tirolskem (v Trentinu) pa tudi gnezdilka ¹⁵⁾. Na Koroškem je v močvirnih nižavah ob rekah neredna, redka selilka, ki se prikaže nekatera leta v večjem, potem pa zopet v manjšem številu. Isto trdijo prirodoslovci glede Štajerske ¹⁶⁾. V južni Furlaniji je pogosta ob selitvi ¹⁷⁾, v Istri pa ne pogosta selilka jeseni ¹⁸⁾.

Na Kranjskem nima močvirna uharica posebno veliko ugodnih gnezdišč in bivališč. Poleg Ljubljanskega barja bi navedli morda lahko še Krakovo pri Kostanjevici in Cerkniško jezero, kjer bi ji utegnili ugajati.

⁵⁾ Kněžourek Karl und J. P. Pražák: Ornith. Beob. aus d. Umgebung von Časlau und dem Eisengebirge in Ostböhmen. M. O. V. W. 1895, str. 55; Wenzel Peiter, Das Vogelleben in Flur und Wald des deutsch-böhmischen Mittelgebirges. J. f. O. 1899, str. 196—197.

⁶⁾ Bruno Feuereisen: Beitrag zur Avifauna der Umgebung Brünns. O. J. 1897, str. 191; J. Knotek: Beitrag zur Ornith. der Umgebung von Olmütz. O. J. 1898, str. 138, in F. Schade: Ornithologische Notizen aus Mähren mit besonderer Berücksichtigung der nächsten Umgebung Brünns. O. J. 1901, str. 191.

⁷⁾ Wenzel Peiter: Das Vogelleben in Elbetale des deutsch-böhmischen Mittelgebirges. J. f. O. 1900, str. 415.

⁸⁾ J. f. O. 1897, str. 437—438.

⁹⁾ Hinterberger, l. c., str. 18.

¹⁰⁾ Rob. Eder, l. c., str. 17.

¹¹⁾ Aquila, 1896, str. 39 in 66; 1899, str. 74; 1901, str. 138; 1906, str. 222; 1910, str. 120; 1911, str. 391 in 1912, str. 308.

¹²⁾ Aquila, 1899, str. 193; 1901, str. 138 in 1910, str. 273.

¹³⁾ J. f. O. 1870, str. 261 in O. 1885, str. 283—284; 1887, str. 61, 1888, str. 62 in 1889, str. 451.

¹⁴⁾ P. Th. A. Bruhin v navedenem članku str. 246.

¹⁵⁾ Prof. A. Bonomi, l. c., M. V. O. W. 1883, str. 172. Prof. Dr. K. W. v. Dalla Torre u. Fr. Anzinger, l. c., M. O. V. W. 1897, str. 114.

¹⁶⁾ E. Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. nat. Ver. f. Steierm., II. Heft 1864, str. 67; P. Bl. Hanf: Die Vögel des Furtteiches und seiner Umgebung. I. Teil. Ravnotam, 1882, str. 16—17; O. 1887, str. 61 in 1889, str. 451.

¹⁷⁾ O. M. Sch. 1894, str. 348.

¹⁸⁾ J. f. O. 1882, str. 86.

Kljub temu je pri nas razmeroma še precej pogosta gnezdilka in selilka, posebno na Ljubljanskem barju¹⁹⁾. Leta 1853 ali 1855 je podaril Žilič v Ljubljani deželnemu muzeju samico močvirne sove²⁰⁾. V času od 1. novembra 1858 do konca aprila 1862 je podaril znani ljubljanski nožar N. Hoffmann deželnemu muzeju tudi samico te vrste²¹⁾, Nikomed baron pl. Rastern pa starega samca v času od 1. maja 1862 do konca aprila 1866²²⁾. Schulz pravi, da je ob selitvi pogostejša; v svojem spisu (M. O. V. W. 1895, str. 83) pa pristavi, da je redkejša kakor mala uharica. Na istem mestu navede, da je dobil 2. oktobra l. 1890 ♂, 16. novembra ♀ in 18. novembra ♂; 24. oktobra 1891 pa samico, ustreljeno na barju. Nadalje je razvidno iz njegovih zapiskov, da je dobil v nagačenje še te-le ptice: 30. maja 1887 brez navedbe spola, 5. novembra 1890 ♀; l. 1892 pa 24. marca ♂, 26. marca ♂, 6. aprila ♂ in ♀, 31. oktobra ♀. Deželni muzej ima 4 močvirne uharice in sicer: mladega ♂ brez vsake daljne navedbe; ♀ iz meseca marca 1861; ♀ iz oktobra 1891 z Ljubljanskega barja in ♂ z dne 26. februarja 1915 iz vasi Huje pri Kranju. Poslednji imenovano uharico je oddal muzeju dolgoletni opazovalec ptičjega sveta v ožji in širji okolici Kranja, g. Iv. Cof, c. kr. sodomerec v Kranju, v katerega opazovalnem okolišu je ta sovja vrsta zelo redka prikazen. Zadnjo močvirno uharico je dobil prve dni marca l. 1916; bila je samica, ulovljena „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom (Sorško polje) pri Kranju. Močvirna uharica se pokaže toraj tudi v višje ležečih gorenjskih pokrajinah, kjer morda tudi gnezdi, toda le v izredno redkih slučajih. Sajovic²³⁾ omenja pojave močvirne uharice v ljubljanski okolici leta 1909 in 1912 ter navaja onde ustreljene ptice te vrste s pristavkom spola, kraja in časa najdbe.

Za Hrvaško in Slavonijo imam le pičle podatke na razpolago. Iz njih se da posneti samo, da je močvirna uharica ob selitvi spomladi in jeseni še precej pogosta. V Zagrebškem narodnem muzeju imajo 16 nagačenih ptic²⁴⁾; dne 27. oktobra 1902 je pa ustrelil J. Novak v okolici Senja v Hrvaškem Primorju močvirno uharico ob deževnem vremenu z burjo²⁵⁾. Tudi Bosno in Hercegovino obišče menda le ob selitvi; 5 močvirnih uharic v deželnem muzeju v Sarajevu je bilo ustreljenih namreč februarja, aprila, septembra, oktobra in novembra²⁶⁾. K. Bayer pa našteje močvirno uharico samo med pticami, ki jih je opazoval v Hercegovini, ne da bi navedel o njej kaj natančnejšega²⁷⁾. Pl. Kadich

¹⁹⁾ O. 1889, str. 451.

²⁰⁾ Jahresheft d. Ver. d. krain. Landes-Museums. 1856, str. 55.

²¹⁾ Drittes Jahresheft itd., 1862, str. 237.

²²⁾ Mitteilungen des Musealvereins für Krain. 1866, str. 269.

²³⁾ I. c., Carniola 1910, str. 46 in 1914, str. 167.

²⁴⁾ Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva. Godina XIV. 1902, str. 54—55.

²⁵⁾ ravnotam. Godina XVI. 1904, str. 96.

²⁶⁾ Die Vogelsammlung des bosn.-herceg. Landesmuseums in Sarajevo, str. 21.

²⁷⁾ K. Bayer: Beiträge zur Ornithologie der Herzegowina. Mitgeteilt Victor Ritter von Tschusi zu Schmidhoffen. M. O. V. W. 1881, str. 12.

pravi, da je kot selilka in prezimovalka od novembra do marca kaj navadna v gozdih ob Narenti in Krupi²⁸⁾. — Isto velja o Dalmaciji, Črnigori, Grški in Bolgariji. Da bi na Balkanu gnezдила, ni dognano, ampak precej verjetno. V Srbiji je Reiser na svojem potovanju leta 1899 in 1900 ni nikjer zapazil. — V Rumuniji je prav pogosta prezimovalka, ki navadno oktobra pride, marca se pa zopet vrne proti severu; le malo jih ostane v Dobrudži, kjer ta ptica gnezdi²⁹⁾. R. pl. Dombrowski je našel samo enkrat njeno gnezdo.

V Mali Aziji je selilka in prezimovalka³⁰⁾, enako v zemljah okoli Sredozemskega morja, izvemši Italijo, kjer tudi gnezdi in sicer na Beneškem, v Liguriji, Toskani in na otokih v številni Malto³¹⁾.

Močvirna uharica živi po planjavah, kjer ni gozdov, najbolj všeč so ji pa močvirnate ravnine; kakega stalnega bivališča nima. V mišjih letih se naseli tam, kjer najde obilo hrane. Poslopij in pečin se pa ogiblje. Podnevi jo najdemo vselej na tleh, v vsakovrstnem grmičevju, med osatom, koprivami in drugimi visokimi rastlinami, v trstju, ločju, visoki travi in za grudami; čepi tudi v kolovoznicah in med brazdami po njivah. Jeseni ob selitvi je prav rada v krompiriščih, kjer se zna za to rastlino zelo dobro skriti. Na drevje kakega gozdička sede le, če je bila s tal prepodena; na kaki drevesni veji obsedi potem do mraka, če jo zopet kaj ne prepodi.

Ako se njeno število kje krči, je vzrok edino le osuševanje in obdelovanje prej močvirnatih in neobdelanih krajev. Na Ljubljanskem barju n. pr. dandanes ni več tako pogosta, kakor je bila njega dni. Ob selitvi naletimo na jate po 20—30 in še več — celo do 300 ptic³²⁾.

* * *

Močvirna uharica je veliko živahnejša kakor mala. V jetništvu postane sicer kmalu krotka, vendar je čemerna in ne dela svojemu gospodarju posebnega veselja. Cele dneve presedi na tleh svoje kletke s položenimi pernatimi čopki, ki jih privzdigne le, če jo kdo draži, ali če zapazi kaj nepričakovanega. Kjer sedi, se skuša potuhiniti, kakor je to tudi pri drugih sovah navada. Zleti šele, ko ji je prišel sovražnik prav blizu³³⁾. Podnevi leti tiho, počasi, gugavo in večinoma nizko; včasih se povzpne visoko v zrak in odleti prav daleč, semtertja vzleti kakor mišar do neizmerne višine. Kadar leta visoko je močno podobna kanji, in plava dalje držeč perutnice kvišku, ter se prekučne kakor kanja, ko se spušča na tla³⁴⁾.

Ta najhitrejša letalka med vsemi sovami, posebno ponoči, je najživahnejša pred začetkom spomladi, ko leti gugaje se nizko nad zemljo

²⁸⁾ M. O. V. W. 1887, str. 104.

²⁹⁾ Gebrüder Sinternis: Zur Ornithologie der Dobruđa. J. f. O. 1877, str. 62.

³⁰⁾ Fritz Braun, l. c. str. 564.

³¹⁾ Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi, l. c. str. 97 (posebnega dela).

³²⁾ J. f. O. 1877, str. 323.

³³⁾ O. C. Bl. 1879, str. 27.

³⁴⁾ Odtod hrvaški naziv: jej.

ter se drzno preobrača na vse strani z neprestanim, zvenečim „raj-kaj-kaj-kaj“ in nekam neprijetno groznim „na—na“; takrat spominja nehote na parilne polete škurha. Med poletom dleska tudi s perutmi, strnivši jih pod životom³⁵⁾. Splošno pa ne slišimo prav pogosto njenega rahlega in prijetnega „kêv, kêv“. Jezna poka glasno s kljunom.

Močvirna uharica lovi ob meglenem vremenu ves dan, jasne dneve pa od solnčnega zahoda dalje do svetlega jutra. Najljubše so ji vsakovrstne miši. Lovi pa tudi krte, rovke, hrčke, baje celo kunce, žabe in žuželke. Nekateri trdijo, da zgrabi semtertja tudi malega ptiča, ki spi na zemlji. Pozimi se hrani večinoma z mišmi, ki jih gre loviti tudi v bližino vasi.

* * *

Gnezdi vedno na tleh in sicer brez izjeme na nekoliko močvirnatih ali vsaj malo vlažnih krajih v ravnini. Jajca znese brez podlage, včasih na malo gnoja ali bilčnih šteljev i. t. d., v travo vlažnih travnikov, med trstje, ločje ali pa v žito, potem tudi v mahovje ali v resje pri močvirju; semtertje na samotnem pašniku v kako posamič stoječo rastlinsko češuljo, ki jo je živina pustila; vedno pa je gnezdo na suhem mestu. V žlaborjih ali pečinah niso še nikdar našli njenega gnezda. Valilni čas je od konca aprila do konca maja, na jugu sredi marca, na severu šele v sredi junija. Gnezdi samo enkrat na leto³⁶⁾. Samica vali 26 dni. Znese 4 do 6 jajc, navadno 5, redkokdaj 7. Jajca merijo: največja $43.6 \text{ mm} \times 32.1 \text{ mm}$; najmanjša $37.1 \text{ mm} \times 30.2 \text{ mm}$; tehtajo najtežja 1.9 g , najlažja 1.27 g . Rey je izmeril in iztehtal 35 jajc, ki so merila povprečno $40.07 \times 30.7 \text{ mm}$. Največja so $42.2 \times 31.3 \text{ mm}$ oziroma $41.2 \times 32 \text{ mm}$; najmanjša pa $37.8 \times 30 \text{ mm}$ oziroma $38 \times 29.7 \text{ mm}$. Povprečno so tehtala ta jajca 1.365 g . 100 jajc, ki jih je izmeril Jourdain (med temi tudi ravnokar navedenih 35), je merilo povprečno $39.77 \times 31.11 \text{ mm}$, največja $46.6 \times 32.7 \text{ mm}$ in $41 \times 33 \text{ mm}$, najmanjša pa $35.1 \times 30 \text{ mm}$ in $35.2 \times 29.5 \text{ mm}$. 46 jajc, ki jih je izmeril Wendlandt so merila povprečno $39.2 \times 31.4 \text{ mm}$, tehtala pa 1.55 g . Jajca so čisto ovalna in pogosto popolnoma enakopolična. Pola sta navadno bolj koničasta kakor pri jajcih drugih sov. Izpihana so proti solncu bledorumenno prozorna. Lupina je 0.28 do 0.29 mm debela, finega zrna in medlega bleska. Pogostokrat opazamo na površju lupine vzrastne tvorbe.

Jajca močvirne uharice so podobna jajcem gozdne uharice in grahaste sove — surnia ulula (L.) — tako, da nam včasih odpovedo vsi pripomočki, dimenzije, teža i. t. d. Nepobitno prava so seveda jajca iz gnezda, ki smo z njega spodili samico. Po mnenju mnogih oologov je

³⁵⁾ Dr. E. Hesse: Über Balzflüge und Stimmen der Weißen und Sumpfohreule. J. f. O. 1912, str. 481—494.

³⁶⁾ Nekateri oologi trdijo, da gnezdi v mišjih letih, ko ima dovolj hrane, po dvakrat ter da znese takrat izjemoma 10—14 jajc.

edino razločevalno znamenje število potnic na 7 mm premerja, ki jih je pri mali uharici 16—21, pri močvirni 21—24, pri grahasti sovi pa le 8—11.

Mladiči imajo v začetku umazano bel puh; kmalu pa se pokažejo rjavkaste valovite risbe. Pivkajo skoraj tako kakor srnice. Starši jih zelo ljubijo, kakor opazujemo to pri vseh sovah, in jih krepko branijo. Dogodilo se je že, da so iskalci jajc bili prav občutno opraskani.

* * *

Sovražniki drugih sov zalezujejo tudi močvirno uharico. Nevaren sovražnik ji je zopet človek, ki jo včasih strelja iz nevednosti na lovu in pred kolibo. Posebno neugoden za močvirno uharico je tudi čas njene selitve, ki je najživahnejša ravno takrat, ko lovci love poljske jerebice. Toda največji sovražnik je napredujoče osuševanje močvirne zemlje. Pravijo, da tudi kragulj pokonča semtertje kako močvirno uharico ³⁷⁾. — V njenem perju, drobu in mesu živi 16 vrst nadležnih zajedalcev.

Ce izleti z krompirišč in visoke trave, jo brez težave ustrelimo. Zvečer, posebno v mesečnih nočeh, jo lahko privabimo, če oponašamo mišji glas. V uharico pred kolibo se strastno zaganja. Zato jih mnogo postrele na lovu z uharico, ker je neverjetno zaupljiva ter se navadno ne briga za lovca in njegovo streljanje. Edino dobro je, da velika uharica njenega prihoda ne naznanja posebno živahno, zato jo lovec navadno zamudi ³⁸⁾.

Močvirna uharica je neizmerno koristna ptica, kakor se lahko prepričamo iz vsebine njenih izbljuvkov. Roerig, Rey, Baer, Eckstein, Greschik, Altum, Jäckel, Leisewitz in pl. Chernel so preiskali 1271 želodcev in izbljuvkov in v njih našli $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{0}$ koristnih in 99 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{0}$ škodljivih živali ter sledove nevažnih bitij ³⁹⁾. Nekateri trdijo tudi, da je njeno meso užitno ⁴⁰⁾.

Iz pravkar navedenega sledi, da o kaki škodi močvirne uharice ne more biti govora. Skrajni čas bi torej že bil, da bi oblasti začele v smislu zakona strogo kaznovati brezvestne ljudi, ki love in streljajo koristne ptice, med katere prištevamo brez pomislekov tudi močvirno uharico.

Veliki skovik, pisorhina scops (L.).

Navadna imena. Slovensko: čuk (Zois), mala uharica (Sajovic), prtilkovna uharica (Koprivnik), skovik in škratec (Erjavec), uhasti čuk (Freyer), virček (Sajovic); hrvaško: čuk, čuk lulavac, jejić, jejić lulavac, lulavac; češko: výřeček; poljsko: pohacz syezek; rusko: kanjuk, kanuk, sič, splu; nemško: die kleine Ohreule, kleinste Ohreule, krainische Ohreule, Baumeule, Waldeule, Stockeule, Steineule, Posseneule, kleine Baumeule, kleine Waldeule, krainische Eule, aschfarbiges Käuzchen, gehörntes Käuzchen, Kauz mit Ohren, Waldäuffel, Auferl, Tschuk; ita-

³⁷⁾ O. M. Sch. 1914, str. 202.

³⁸⁾ Georg von Otterfels, Die Hüttenjagd, str. 95.

³⁹⁾ Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, str. 47.

⁴⁰⁾ J. f. O. 1910, str. 101 priloge.

lijansko: assiolo; francosko: petit due, scops; angleško: little tufted owl, scops-eared-owl.

Znanstvene oznake: Scops giu, Scopoli. Scops ephialtes, Savigny. Scops asio. Stephens. Scops aldovandi, Fleming. Scops carniolica, Brehm. Scops minor, Brehm. Scops rufescens, Brehm. Scops rupestris, Brehm. Scops pygmaea, Brehm. Scops vera, Finsch. Scops europaeus, Swainson. Scops senegalensis, Swainson. Scops longipennis, Kaup. Scops kamtschatskensis, Bonaparte. Strix scops, Linné. Strix giu, Scopoli. Strix zorca, Gmelin. Strix carniolica, Gmelin. Strix pulchella, Gmelin. Ephialtes scops, Keyserling in Blasius. Ephialtes zorka, Jaubert in Barthélemy. Bubo scops, Boie. Otus scops, Schlegel.

J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum. Viennae, 1756, str. 323, št. 3. — Scopoli, str. 19, št. 9. — Keyserling-Blasius, Die Wirbeltiere Europa's, str. XXXIII št. 54 in str. 88, št. 23. — Freyer, str. 11, št. 34. — Erjavec, IV. del, str. 230. — Fritsch, str. 55. — Madarász, Die Raubvögel Ungarns, Z. f. O. 1884, str. 258. — Ornithologiae, str. 47—48. — A. J. Jäckel, Systematische Übersicht der Vögel Bayerns itd. str. 77. — E. C. F. Rzehak: Über das Vorkommen d. Zwergohreule (Pisorhina scops L.) in Österreich-Ungarn. Mittlg. d. Sektion f. Naturkunde d. öster. Touristenklub, V. Jahrg. 1893, str. 17—20. — Ornithologia, II. zv., str. 103; III. zv., str. 315—318; IV. zv., str. 90—91. — Ferd. Schulz: Verzeichnis der in Krain beobachteter Vögel vom Jahre 1890—1895, M. O. V. W. 1895, str. 83. — Naumann, V. zv., str. 50—53. — Brehm, V. zv., str. 201—202. — Gjurašin, dio drugi, str. 136. — Hartert, str. 978—980. — Reichenow, str. 78. — Hennicke, Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 41—45. — Hennicke, str. 16. — C. G. Friderich Bau, Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 5. Aufl. 1905, str. 375—376. — Schöff, str. 383—384. — Klein, Naši ptici, str. 92. — Ornithologia Romaniae, str. 414—416. — Leeder, Wildkunde und Jagdbetrieb, str. 204. — F. Tischler, Die Vögel der Provinz Ostpreussen, str. 183. — Jul. Michel: Unser jagdbares Federwild. XXXIV. Die Zwergohreule (Scops Aldrovandi.) Waidmannsheil, 1914, str. 476—478. — Reichenow, Die Vögel, I. Band, str. 423.

Rey, str. 66—67. — G. Krause, Oologia universalis palaeartica, sešitek 51. — Szielasko, Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, str. 281. — P. Wendlandt, Über die Brutverhältnisse und Eiermasse itd. J. f. O. 1913, str. 433—435. — Boxberger, Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten. Z. f. O. u. O., letn. XXIII., str. 60—63.

* * *

Ušesne čopke, ki imajo več prav kratkih peres, položi lahko po sebi. Kljun rjavočrn; punčica rumena. Perje zamazano sivo-belo in rjastorumenno premešano s temnimi črtami ob rebrih in finimi povprečnimi pegami; zunanja kosmača peres na rami z velikimi rdečebelkastimi prižami. Koničaste peruti merijo pod 200 mm in presegajo rep. Prvo perutno pero zobčasto, tretje najdaljše. Kraki tenki, z zelo kratkimi peresci pokriti, prsti goli.

Veliki skovik ¹⁾ je drozgove velikosti, barve kozomolzove (caprimulgus europaeus L.) ali vijoglavkine (jynx torquilla [L.]); po vnanjosti je pa velika uharica v pomanjšani velikosti. Dolg je 190—200 mm, čez raz-

¹⁾ To skovanko rabim radi malega skovika, — glaucidium passerinum (L.) — ki ga bom pozneje opisal; Erjavec imenuje to sovo naravnost skovik, ker malega sploh ne omeni.

prostrte peruti meri 480 mm, nekoliko zaokroženi rep je skoraj 70 mm dolg. Samica je malo večja kakor samec. Močni, zelo zakrivljeni, nekoliko navzdol viseči kljun ima črnkasto konico in meri v loku 15 mm. Enaka

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Veliki skovik, pisorhina scops (L.).

je tudi voščénica nad okroglimi nosnicami. Punčica je rumena, pri mladih pticah svetla, pri starih temnejša ali bolj žareča, skoraj pomarančasta.

Odrasel skovik je zgoraj rjavkasto siv. Po sredi so peresa rjastordečkasta, na korenu pa svetlo pepelnata; njihovi konci, kolikor jih gleda

izpod perutnic, so povprek rjavkasto pegasti s črnimi rogljatiimi podolgastimi risbami. Na glavi je navadno več ali manj belkastih lis. Venec je svetlosiv, drobno temno marmoriran in obdan s polmesečnim trakom iz belih in rjastih peres s črnim koncem. Perje okoli očes je rjasto, pred očmi belo s temnorjavimi konci. Splošno so temne risbe tako drobne in goste, da jih razločimo samo od blizu, od daleč se pa zdi, kakor da bi se zlile v glavno barvo in je zato perje navidežno mrklo sivorjavo. Mladiči so pokriti z belkasto sivim puhom, njihovo prvo perje je bolj zamazano, toda svetlejšje kakor pri starih pticah in ima le redke temne risbe.

Zunanja perutna peresa na plečih imajo zunanje kosmače smetanaste barve, pred koncem ali na koncu so črna. Letalna peresa so temnorjava. Zunanje kosmače prvih letalnih peres imajo smetanaste ali svetlorjaste, ostalih pa belkaste pasove. Notranje kosmače so temnosivorjave in bolj ali manj razločno pasaste. Letalna peresa nadlahtnice so tako barvana kakor splošno zgornja stran, le notranje kosmače imajo deloma smetanaste ali svetlorjaste pasove. Rjavkastosiva krmilna peresa so črnorjavo marmorirana in imajo neredne, malo marmorirane rjavkasto-smetanaste pasove. Perje spodnje strani je svetlejšje od hrbtnega in večidel razločno belo pasasto. Črne risbe ob rebrech so včasih prav široke. Potrebušno perje je večidel belo. Perutnice so spodaj smetanaste z redkimi, nerednimi risbami. Nekatera najsprednejša letalna peresa so neznatno zobčasta. Prvo letalno pero je redkokdaj daljše kot peto, večinoma pa po dolgoti med 5. in 6. ali enako petemu. Drugo je navadno tako dolgo kakor tretje. Perut ima 23 letalnih peres.

V primeri s splošno telesno velikostjo ima skovik majhne in slabotne noge. Kraki so do prstnih korenov gosto pokriti s temnorjastorumenimi, belo in temnorjavo pisanimi peresci, ki so volnata in krajša kakor sicer pri drugih sovah in se tesno oprijemljejo kraka. Goli in tenki prsti imajo zgoraj deščice, spodaj pa drobne rumenkaste ali rdečkastosive bradavice. Krempelj so malo zakrivljeni, črnorjavi in precej ostri. Mere imajo te-le: Krak 28 mm,

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	12—13 mm	7—8 mm	5 mm
srednji prst	16—18 mm	9 mm	6 mm
notranji prst	14—15 mm	13—15 mm	10 mm
zadnji prst	6—8 mm	7—8 mm	6 mm

Naslikana noga (tab. 2, sl. 3) je od neke stare samice, ki je poginila v jetništvu dne 25. maja 1900.

Glavne barve se izpreminjajo kakor skoraj pri vseh sovah. Nekatero imajo čistejšo sivo barvo, druge so bolj rjavkaste; močno rjaste ptice so pa redke; črne podolgaste risbe na spodnji strani so semtertje zelo široke.

Znane so štiri geografične premene, ki žive v vzhodni Evropi in v Aziji, zato se ne bom bavil podrobneje z njimi. (Dalje prih.)

Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte.

Von Alphons PAULIN.

II.

15. *Luzula nivea* (L.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus niveus* Linné, non Scopoli).

Luzula nivea (Schneeweiße Hainsimse, snežnobelo cedilje) war bisher für Österreich nur aus Tirol, (Salzburg), Kärnten und Küstenland¹⁾ bekannt. Gelegentlich einer im Juli 1913 von der Wochein aus in das Tal der Sieben Triglavseen unternommenen Exkursion konnte ich das Vorkommen dieser Hainsimsenart nun auch in Krain, u. zw. in jenem Teile der Raibler Alpen feststellen, die man als Wocheiner Alpen zu bezeichnen pflegt. Sie findet sich da im Talschlusse der Wochein im Bereiche der sogenannten Komarčawand, der bekanntlich aus einem Felsloche die Savica entquillt und als imposanter Wasserfall donnernd und brausend 60 m tief in den mit Fels-trümmern besäten Kessel stürzt.

Um auf der kürzesten Strecke aus dem Wocheiner Tal in das Siebenseen Tal zu gelangen, muß man die nahezu senkrecht emporragende Komarčawand übersteigen, wobei der Weg zunächst durch einen jungen Buchenwald und weiter oben durch ein fast bis zur Rückenkante der Wand reichendes Buschgehölz verläuft. Dieses Buschgehölz beherbergt nun unsere Pflanze mit einer Reihe anderer Typen, deren Vorkommen in diesem Gebiete in pflanzengeographischer Hinsicht von besonderem Interesse ist und die, um Wiederholungen zu vermeiden, weiter unten (sub Nr. 22) namhaft gemacht werden sollen.

Im Gebiete der Raibler Alpen findet sich *L. nivea* auch im benachbarten Kärnten an den schon Wulfen²⁾ bekannten Standorten längs der Straße Raibl-Predil, ferner im Görzer Territorium, wo ich selbe an der krainisch-küstenländischen Grenze am Westfuße des Triglav unter Legföhren im Zadnjica Tal (ca. 900 m) unweit der Ursprungsstelle des Baches gleichen Namens und auch im Trenta Tale (ca. 980 m) beobachtet habe. Nach Deschmann³⁾, der

¹⁾ Vgl. Ascherson u. Graebner, Synopsis d. mitteleurop. Flora, II, 2. p. 506; Buchenau Fr., Juncaceae in Englers Pflanzenreich IV, 36. p. 58; Fritsch, Exkursionsflora f. Oesterr. 2. Aufl. p. 111; Hegi, Illustr. Flora von Mittel-Europa, II, p. 180.

²⁾ Wulfen, Plantae rariores Carinthiae in Jacquin Collectanea III, p. 54.

³⁾ Handschr. Notiz im „Herbarium Carniolicum“ des Krain. Land.-Mus.

die Pflanze in den Flitscher Alpen bei den Sennhütten hinter der Trebišnica sammelte, ist selbe im oberen Isonzo Tale von der Talsohle bis in die Buchenregion nicht selten. Ober dem Isonzo Tale findet sich *L. nivea* übrigens auch in der Maggiore Gruppe der Julischen Alpen, so nach Tommasini⁴⁾ am Matajur ober Karfreit.

Den Steiner Alpen fehlt *L. nivea* und auch in den Karawanken scheint diese sonst in den Gailtaler Alpen (Dobrač) und namentlich auch in der Karnischen Hauptkette häufige Art nicht vorzukommen⁵⁾.

Da nach Hire (in A. u. G. Syn. II, 2. p. 506) die Angaben über das Vorkommen von *L. nivea* in Kroatien⁶⁾ bisher keine Bestätigung fanden und das diesbezügliche von Brand⁷⁾ notierte Vorkommen in „Istrien“ offenbar auf einer Verwechslung dieses Gebietsabschnittes des „Istrien, das Triester- und Görzer- Territorium umfassenden Österreichischen Küstenlandes“ mit dem Görzer Gebiete beruht, erweist sich demnach unser Standort in Krain als der östlichste im gesamten Verbreitungsbezirke dieser Art⁸⁾, der sich im Alpengelände von den Raibler Alpen bis in die Westalpen, ferner über die Auvergne und die Pyrenäen sowie über den nördlichen Apennin erstreckt.

16. *Luzula spadicea* (All.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus spadiceus* Allioni).

Luzula spadicea (Braune Hainsimse, rjavo cedilje) wird in neueren Florenwerken, die die Verbreitung der einzelnen Arten nach Ländern spezialisiert anführen, für Krain nicht notiert⁹⁾, obwohl schon Fleischmann¹⁰⁾ diese Art für Krain von der in den Wocheiner Alpen gelegenen Alpe Konjščica verzeichnet. Ob die Nichtbeachtung der Fleischmannschen Angabe begründet sei, vermag ich nicht zu entscheiden. Ich selbst habe *L. spadicea* auf der Konjščica, die ich

⁴⁾ In Koch, Synopsis Florae Germ. et Helv. ed. 2. II, p. 846.

⁵⁾ Vgl. Scharfetter, Die südeuropäischen u. pontischen Florenelemente in Kärnten in Ö. B. Z. LVIII (1908) p. 277.

⁶⁾ Wird von Schlosser-Vukotinović (Flora Croatica, p. 1164) im Ivanščicegebirge in Nordkroatien, am Klek bei Ogulin und am Mrzin u. auf der Plješevica im Velebit angegeben.

⁷⁾ Hallier-Brand, Koch Syn. 3. Aufl. III, p. 2513.

⁸⁾ Das Vorkommen beim Ostseebade Rauschen nördlich von Königsberg ist kein ursprüngliches, sondern nach A. u. G. l. c. auf Verschleppung oder Verwilderung zurückzuführen.

⁹⁾ Vgl. Fritsch, Exkursionsfl. p. 112; A. u. G. Syn. II, 2. p. 511; Hallier-Brand, Koch Syn. III, p. 2513. In diesen „Floren“ wird *L. spadicea* aus den österr. Alpenländern übereinstimmend nur aus Tirol, Salzburg, Kärnten und Steiermark, (Oberösterreich?) angegeben.

¹⁰⁾ Übers. d. Flora Krains, p. 22 (1844).

allerdings nur einmal besucht habe, nicht beobachtet und es ist mir auch nicht bekannt, daß selbe sonst jemand in den Wocheiner Alpen oder im Triglavgebiete überhaupt gefunden hätte. Da auf der Konjščica in größerer Ausdehnung glimmerreiche Werfener Schiefer zu Tage liegen, die ja mehrfach im Bereiche unserer Kalkalpen Schiefer- und Urgesteinspflanzen ein diesen zusagendes Substrat bieten, würde die geognostische Beschaffenheit des Terrains nicht a priori gegen ein eventuelles Vorkommen daselbst sprechen.

Wie es denn auch sei, sicher ist es, daß *L. spadicea* in den Raibler Alpen im Bereiche des Mangartstockes vorkommt, u. zw. auf krainischem Boden unter der zwischen dem Travnik (2197 m) und dem Mali Mangart (2259 m)¹¹⁾ gelegenen Travnikscharte. Sie bildet hier bei ca. 2000 m auf einer SO-exponierten feuchten Stelle gesellschaftlich mit *Luzula spicata* z. T. in geschlossenen Rasen eine Assoziation „*Luzuletum spadiceae*“¹²⁾, die an anderen Bestandteilen *Salix retusa*, *Poa alpina*, *Carex sempervirens*, *Juncus trifidus*, *Allium victorialis*, *Polygonum viviparum*, *Geum montanum*, *Potentilla aurea*, *Primula elatior*, *Soldanella minima*, *Myosotis alpestris*, *Veronica alpina*, *Eriogon polymorphus*, *Gnaphalium supinum*, *Homogyne alpina*, *Cirsium spinosissimum*, *Crepis aurea* aufweist.

Das Vorkommen einer so ausgesprochenen Charakterpflanze des Schiefer- und Urgebirges, wie es *L. spadicea* ist, hier mitten in dem aus Dachsteinkalk aufgebauten Massiv, ist erklärlich, wenn man die geologische Beschaffenheit des Standortes näher berücksichtigt. Es findet sich nämlich da ein Komplex oberjurassischer Ablagerungen, die teils aus roten, hornsteinreichen, teils aus weißen, von zahlreichen schwarzen und grauen Hornsteinschnüren durchzogenen Kalken sowie aus Bänken von Hornstein selbst bestehen¹³⁾. In dem reichen Kieselgehalt dieser jurassischen Bildungen, die, eingeklemmt in einer Grabenverwerfung, durch die tektonischen Verhältnisse vor einer Zerstörung durch Denudation bewahrt blieben, findet unsere Pflanze jene Bedingungen zu ihrem Gedeihen, die ihr sonst im Urgebirge geboten werden.

Nebenbei sei hier bemerkt, daß im Gegensatz zu *Luzula spadicea* die dieser zunächst verwandte *Luzula glabrata* nach den Verbreitungsangaben allgemein als in Krain vorkommend angesehen wird, obwohl diese Art, wie es scheint, in Krain gar nicht vertreten ist. Von Fleisch-

¹¹⁾ Dies die in Krain (Ratschach) übliche Bezeichnung für die nordwestlich vom Veliki Mangart (2678 m) gelegene Höhe 2259 m, während küstenländischerseits, so von den Bewohnern des Koritnica Tales, die vom Veliki Mangart östlich gelegene Kuppe 2366 m unter dem Namen Mali Mangart bekannt ist. Vgl. Tuma H., Mangartska skupina, in „Planinski Vestnik“ XIX (1913) p. 143.

¹²⁾ Rübel E., Pflanzengeogr. Monographie des Berninagebietes, p. 94.

¹³⁾ Vgl. Diener C., Ein Beitrag zur Geologie des Centralstockes der julischen Alpen, in Jahrb. d. k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1884, XXXIV. Bd. 4. Heft, p. 688.

mann wird zwar *L. glabrata* von der Mokrica und vom Steiner Sattel (Sedlo) in den Steiner Alpen angegeben, doch wurde sie in diesem Alpenabschnitte weder von v. Hayek noch von mir beobachtet. Auch in den Raibler Alpen¹⁴⁾ und in den Karawanken¹⁴⁾ habe ich *L. glabrata* bisher vergeblich gesucht. Da sich außer den Fleischmannschen Angaben in der Literatur, soviel mir bekannt, keine speziellen Standorte aus Krain verzeichnet finden, scheint die Annahme gerechtfertigt, daß *L. glabrata* in den österreichischen Alpenländern sowohl in Krain als in Küstenland fehle.

17. *Luzula spicata* (L.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus spicatus* Linné).

Auch *Luzula spicata* (Ährige Hainsimse, klasasto cedilje), die Freyer¹⁵⁾ schon im Jahre 1839 aus Krain vom Mangart publiziert hat, wird bezüglich ihres Vorkommens in Krain in der neueren Literatur mehrfach übersehen¹⁶⁾.

Im Bereiche des Mangartstockes ist *L. spicata* f. *typica* weit verbreitet. So erweist sich selbe, wie bereits sub Nr. 16 erwähnt wurde, als ein Glied des *Luzuletum spadiceae* am Travnik.

Vom Travnik Sattel aufwärts erstreckt sich deren Verbreitung über den Mali Mangart bis über den Sattel unter dem Veliki Mangart ca. 2000 bis 2500 m, woselbst sie auf kalkigem, z. T. mergelhältigem Substrat teils in Alpenmatten, teils als ein Bestandteil der Gesteinsfluren in Felsspalten und auf Gerölle vorkommt. Sie findet sich da gesellschaftlich mit einer Reihe unserer schönsten und seltensten hochalpinen Typen, die gelegentlich an anderer Stelle namhaft gemacht werden sollen.

Knapp an der krainischen Grenze, aber bereits auf küstenländischem Boden, gedeiht *L. spicata* sehr üppig auf dem kleinen Plateau, das man, die Lahnscharte von Krain aus überschreitend, erreicht. Sie bildet hier bei ca. 2050 m auf kieselhältigem Boden im Vereine mit den dicht gedrängten Büscheln des Felsen-Windhalm, *Agrostis rupestris*, den Hauptbestandteil einer Alpenweide, die unter anderen *Avenastrum versicolor*, *Juncus trifidus*, *Geum montanum*, *Alchemilla flabellata*, A.

¹⁴⁾ Fehlt, wie aus der Literatur zu ersehen ist, auch den in Kärnten gelegenen Teilen der Raibler Alpen und Karawanken und findet sich nach Scharfetter [in Ö. B. Z. LVII, (1907) p. 341] in diesem Kronlande nur in den Tauern und Karnischen Alpen s. str. Auffällig ist es, daß *L. glabrata* im italienischen Anteil der Karnischen Alpen fehlen soll (cf. Gortani, Flora Friulana, II, p. 106).

¹⁵⁾ Freyer H., Besteigung des Mangartsberges bei Weißenfels in „Flora“ XXII. Jahrg. (1839) II. Bd. p. 586.

¹⁶⁾ Vgl. A. u. G., Syn. II, 2. p. 516; Fritsch, Exkursionsfl. p. 112; Hegi, Illustr. Fl. von Mitteleur. II, p. 182; Schroeter, Das Pflanzenleben der Alpen, p. 353.

pusilla, *Veronica alpina*, *Antennaria carpatica* beherbergt und gegen die Lahnscharte zu auch vom Strauchspalier der Alpen-Azalee, *Loiseleuria procumbens*, durchwirkt wird.

Im krainischen Anteil der Raibler Alpen findet sich *L. spicata* auch im Siebenseen Tal, wo sie z. B. die in nächster Nähe des Doppelsees bei ca. 1650 m über hornsteinreichen Kalken ¹⁷⁾ vorkommende Borstgrasmatte (Nardetum) gemeinsam mit folgenden Arten bewohnt.

Nardus stricta, tonangebend.

Cetraria islandica, *Cladonia rangiferina*. — *Selaginella selaginoides*; *Botrychium lunaria*.

Anthoxanthum odoratum, *Phleum alpinum*, *Agrostis alpina*, *Deschampsia flexuosa*, *Poa alpina* f. *vivipara*, *Festuca rubra* var. *genuina* subvar. *typica* f. *anthocyanica* et subvar. *flaccida*, *Carex atrata*, *C. sempervirens*; ***Luzula Sieberi***, *L. spicata* f. *laxa*, *L. multiflora*, *L. sudetica*; *Veratrum Lobelianum*; *Crocus albiflorus*; *Nigritella nigra*; *Thesium alpinum*; *Rumex alpinus*, *Polygonum viviparum*; *Heliosperma alpestre*, *Cerastium rigidum*; *Trollius europaeus*, *Aconitum ranunculifolium*, *Anemone alpina*; *Parnassia palustris*; *Potentilla aurea*, *P. Crantzii*, *P. erecta*, *Alchemilla pastoralis*; *Lotus corniculatus*, *Trifolium pallescens*, *Tr. pratense*, *Tr. repens*; *Viola biflora*; *Polygala alpestris*; *Astrantia bavarica*; *Gentiana pannonica*, *G. Clusii*, *G. utriculosa*, *G. nivalis*, *G. calycina*; *Myosotis alpestris*; *Thymus chamaedrys*, *Ajuga pyramidalis*; *Euphrasia salisburgensis*; *Galium anisophyllum*; *Campanula Scheuchzeri*; *Erigeron polymorphus*, *Antennaria dioica*, *Buphthalmum salicifolium*, *Chrysanthemum montanum*, *Homogyne alpina*, *Arnica montana*, *Senecio abrotanifolius*, *S. cacaliaster*, *Leontodon pyrenaicus*, *L. hispidus*, *Crepis aurea*, *Hieracium auricula* ssp. *melaneilema*, *H. pilosella* ssp. *subcaulescens*, ferner *Vaccinium myrtillus*, *V. vitis idaea* und vereinzelt auch *Daphne mezereum*.

In den Raibler (Wocheiner) Alpen kommt ferner unsere Pflanze unter dem Gipfel der Črna Prst ca. 1850 m z. T. über schwarzbraunen, eisenhaltigen Schiefern gesellschaftlich mit *Gymnadenia albida*, *Alchemilla glaberrima*, *Trifolium noricum*, *Geranium argenteum*, *Pimpinella alpina*, *Pedicularis rostrato-capitata*, *Homogyne discolor*, *Crepis montana*, *Scorzonera aristata*, *Anemone baldensis* u. a. vor.

Auch im Bereiche der Karawanken ist *L. spicata* verbreitet; sie wächst da auf der Zelenica ¹⁸⁾ (westlich vom Loibl) und, wenn ich mich nicht täusche, auch in der Stolgruppe unter dem Vajnaš ca. 2000 m, hier gesellschaftlich mit *Sibbaldia procumbens*, ***Myosotis***

¹⁷⁾ Ob diese dem Lias oder Jura zugehören, ist zweifelhaft. Durchschnitte von planulaten Ammoniten, die Stur hier beobachtet hat, weisen nach Diener l. c. p. 686 vielleicht schon auf ein jurassisches Alter derselben hin.

¹⁸⁾ Findet sich nach Pacher-Jabornegg, Flora v. Kärnten I, 1. p. 201, auf dieser Alpe auch kärntnerseits.

variabilis, *Antennaria carpatica* und unweit von *Ranunculus Seguieri*, *Senecio carniolicus*, *Saussurea pygmaea* u. *S. discolor*.

In den Steiner Alpen im engeren Sinne, d. i. in dem vom Kanker Tal östlich gelegenen Abschnitte, wurde meines Wissens *L. spicata* bisher nicht nachgewiesen, wohl aber glaube ich selbe im Sattel Bašeljsko Sedlo (ca. 1650 m) unter dem Storžič in einer vorwiegend von *Agrostis alpina* gebildeten Alpenmatte gemeinsam mit auffallend zahlreicher *Chamaeorchis alpina* beobachtet zu haben.

18. *Paradisica liliastrum* (L.) Bert.

(Syn. *Hemerocallis Liliastrum* Linné Spec. pl. ed. 1. — *Anthericum Liliastrum* Linné Spec. pl. ed. 2. — *Ornithogalum liliiforme* Lam. — *Czáckia Liliastrum* Andrz.).

Eine der schönsten und seltensten Pflanzen unserer Flora ist die Paradies- oder Trichterlilie (*Paradisica liliastrum*, rajske limbar), welche von Fleischmann¹⁹⁾ im Triglavgebiete, u. zw. von Ledine, dem unter den Südabstürzen der Kredarica zwischen der Oberen Krma und dem Krma Sattel gelegenen alpinen Gelände, angegeben wird. Es ist dies die einzige Notiz über das Vorkommen von *P. liliastrum* im Triglavmassiv. Weder von Scopoli, Wulfen, Hacquet noch von spätern Forschern, wie Zois, Hladnik, Freyer, Plemel, Deschmann, Tommasini, Sendtner, die alle auch im Triglavgebiete herbarisierten, wird dieser nicht leicht zu übersehenden Liliacee aus dem genannten Gebiete Erwähnung getan.

Ich selbst habe „Ledine“, ein felsiges, an Schutthalden reiches von ca. 1700 m bis über 2300 m ansteigendes Terrain wiederholt besucht, ohne daß es mir gelungen wäre, *P. liliastrum* daselbst aufzufinden. Meines Wissens wurde unsere Pflanze in neuerer Zeit aber auch von niemand anderem in dieser Gegend beobachtet, wiewohl dieselbe alljährlich von zahlreichen Touristen begangen wird, denen eine durch ihre prächtigen, schneeweißen, bis 5 cm langen Trichterblüten so auffällige Pflanze gewiß nicht entgangen wäre. Übrigens ist auch die Beschaffenheit des Terrains nicht darnach angetan, um das Vorkommen unserer Pflanze, die ja doch vornehmlich tiefgründigen, etwas lehmigen Boden bevorzugt, hier erwarten zu können.

Nach meinen Beobachtungen kommt *P. liliastrum* im krainischen Anteil der Raibler Alpen nur in der nordwestlichen Ecke des Landes gegenüber der Ortschaft Weißenfels, in dem vom Seebach und Schwarzenbach umflossenen Abschnitte unweit des Dorfes Aichelten (Ahlete) vor. Sie bewohnt hier bei ca. 900 m Seehöhe feuchte, im Werfener Schiefer gebettete Mulden in dem Wiesenbestande, der am

¹⁹⁾ Übersicht d. Flora Krains, p. 26.

Nordhange des Kesselbüchel (1485 m) von ca. 750 m bis 1100 m hoch hinaufreicht.

Dieser ausgedehnte, über Ablagerungen der unteren Trias (Werfener Schichten, unterer Muschelkalk, oberer Muschelkalk-Dolomit und Buchensteinerschichten) ausgebreitete Wiesenkomplex, der an seinem unteren, an den Bahnkörper grenzenden Rande von einem unter anderen *Angelica silvestris*, *A. verticillaris* und *Adenostyles glabra* beherbergenden aus *Populus tremula*, *Salix purpurea*, *S. incana*, *S. nigricans*, *Alnus incana*, *Betula pendula*, *Prunus avium*, *Evonymus vulgaris* und *Clematis vitalba* bestehenden Gehölz besäumt ist, wird höher oben da und dort durch kleine aus *Larix decidua*, *Picea excelsa*, *Salix caprea*, *Corylus avellana*, *Fagus sylvatica*, *Berberis vulgaris*, *Sorbus aria*, *S. aucuparia*, *Acer pseudo-platanus*, *Tilia platyphylloides* und *Viburnum opulus* zusammengesetzte Gehölzgruppen unterbrochen, in deren Bereiche sich *Daphne mezereum*, *Luzula nemorosa*, *Listera ovata*, *Platanthera bifolia*, *Trollius europaeus*, *Anemone nemorosa*, *A. trifolia*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Aruncus silvestris*, *Rubus saxatilis*, *Fragaria vesca*, *F. moschata*, *Geum rivale*, *Arenaria agrimonoides*, *Geranium phaeum*, *Chaerophyllum aureum*, *Pimpinella major*, *Heracleum sphondylium*, *Laserpitium latifolium*, *Gentiana asclepiadea*, *Lamium orvala*, *Salvia glutinosa*, *Veronica urticifolia*, *Digitalis ambigua*, *Melampyrum silvaticum*, *Campanula trachelium*, *Phyteuma Halleri*, *Ph. spicatum*, *Solidago virga aurea*, *Hieracium murorum*, *H. bifidum* finden.

Der Rasen der Wiese selbst aber weist folgende Bestandteile auf: *Selaginella selaginoides*; *Anthoxanthum odoratum*, *Trisetum flavescens*, *Avenastrum pubescens*, *Koeleria pyramidata*, *Briza media*, *Dactylis glomerata*, *Poa pratensis*, *Festuca rubra*, *Bachypodium rupestre*; *Carex montana*, *C. caryophyllaea*; *Luzula campestris*; *Tofieldia calyculata*, *Colchicum autumnale*, *Paradisica liliastrum*, *Lilium bulbiferum*, *Ornithogalum tenuifolium*, *Polygonatum officinale*; *Crocus albiflorus*; *Orchis morio*, *O. ustulata*, *O. sambucina*, *Gymnadenia conopsea*; *Thesium linophyllum*; *Rumex acetosa*, *Polygonum viviparum*; *Silene vulgaris*, *S. nutans*, *S. livida*; *Aquilegia atrata*, *Ranunculus acer*; *Biscutella laevigata*, *Arabis alpestris*; *Potentilla erecta*, *P. Gaudini*, *Alchemilla hybrida*, *Filipendula hexapetala*, *Sanguisorba officinalis*; *Genista sagittalis*, *G. germanica*, *Medicago lupulina*, *Trifolium medium*, *Tr. pratense*, *Tr. montanum*, *Anthyllis vulneraria*, *Lotus corniculatus* f. *arvensis* et f. *hirsutus*, *Astragalus glycyphyllos*, *Hippocrepis comosa*, *Onobrychis viciaefolia*, *Vicia cracca*, *Lathyrus pratensis*; *Geranium pratense*; *Linum catharticum*, *L. viscosum*; *Polygala vulgaris*; *Hypericum perforatum*; *Helianthemum obscurum*; *Astrantia bavarica*, *A. carinthiaca*, *Carum carvi*, *Pimpinella saxifraga*, *Peucedanum oreoselinum*, *Laserpitium pruthenicum*; *Vaccinium myrtillus*; *Primula farinosa*, *P. veris* (= *P. officinalis*); *Gentiana Kochiana*, *G. utriculosa*, *G. antedecens*; *Ajuga genevensis*, *Teucrium montanum*, *Branella grandiflora*, *B. vulgaris*, *B. grandiflora* × *vulgaris* (*B. spuria*), *Stachys recta*,

Salvia pratensis, *Satureia alpina*, *Thymus ovatus*; *Veronica chamaedrys*, *Euphrasia montana*²⁰⁾, *Alectorolophus subalpinus*, *A. crista galli*; *Plantago lanceolata*, *P. media*; *Galium verum*, *G. boreale*, *G. verum*; *Knautia arvensis*; *Campanula patula*, *C. glomerata*; *Phyteuma orbiculare*, *Ph. betonicifolium*; *Antennaria dioica*, *Bupthalmum salicifolium*, *Achillea millefolium*, *Chrysanthemum leucanthemum*, *Arnica montana*, *Carlina acaulis*, *Centaurea scabiosa*, *Hypochoeris maculata*, *Leontodon danubialis*, *L. hispidus*, *Crepis incarnata*, *Hieracium Hoppeanum*, *H. auricula*, *H. latisquamum*, *H. Bauhini*.

In einem höher gelegenen kleinen Wiesensumpfe finden sich noch *Carex Davalliana*, *C. panicea*, *C. Oederi*, *C. distans*, *C. Hostiana*, *Eriophorum angustifolium*, *Parnassia palustris*, *Primula farinosa* und *Valeriana dioica*.

Was die allgemeine Verbreitung der *Paradisica liliastrum* anlangt, erstreckt sich diese von den Seealpen über Savoyen, die Schweiz (hier auch im Jura auf der Dôle), die Lombardei, über Südtirol, Venetien und Kärnten bis nach Krain, woselbst unsere Pflanze in dem vorstehend geschilderten Vorkommen bei Aichhelten, wenn man von dem, wie es scheint, nicht verbürgten Standorte bei Arnoldstein in Kärnten²¹⁾ absieht, die Ostgrenze ihrer Verbreitung im Alpengelände²²⁾ erreicht, indem sie, wie nach meinen bisherigen Beobachtungen z. B. auch *Carex rupestris*, *Luzula spadicæ*, *Saponaria ocymoides*, *Cerastium uniflorum*, *C. subtriflorum*, *Draba tomentosa*, *Geum reptans*, *Gentiana Kochiana*, *Soldanella pusilla* die Linie Ratschach (bei Weißenfels)-Mangart in unsern Alpen ostwärts nicht überschreitet.

Da nach der seitens der Brüder Gortani²³⁾ gegebenen Darstellung *Paradisica liliastrum* sowohl in der Maggiore Gruppe der Julischen Alpen als auch in den Raibler Alpen der Moggio Gruppe fehlt und erst westlich der letzteren in der Sappada Gruppe der Venetianer Alpen zwischen Tolmezzo und Cedarcis (bei Piccola und am M. Marua) auftritt und da ferner die aus dem Kanaltal verzeichneten Standorte²⁴⁾ „Wiesen ober Lussnitz, Leopolds-

²⁰⁾ Vgl. Fritsch, Exkursionsfl. 2. Aufl. p. 546.

²¹⁾ Von Pacher wird (in Nachträge zur Flora v. Kärnten, p. 28) unter den Standorten nach Gusmus als Gewährsmann auch Arnoldstein im Bereiche der Karawanken angegeben. Prohaska, der in seiner „Flora des unteren Gailtales“ (im Jahrb. d. naturhist. Landes-Museum von Kärnten, Jahrg. XLVII u. XLVIII) auch die Umgebung von Arnoldstein einbezieht, hat *P. liliastrum* überhaupt nicht verzeichnet, und Scharfetter führt in seiner Abhandlung „Die südeuropäischen und pontischen Florenelemente in Kärnten“ [in Ö. B. Z. XLVIII (1908) p. 277] *P. liliastrum* ausdrücklich unter jenen Typen auf, die wohl in der Karnischen Hauptkette vorkommen, auf die Karawanken jedoch nicht übergehen. — Auch in den Karawanken Krains fehlt *P. liliastrum* wie auch in den Steiner Alpen.

²²⁾ Außerhalb des Alpengebietes kommt nämlich *P. liliastrum* auch auf der Iberischen Halbinsel, in den Pyrenäen und Apenninen vor.

²³⁾ Gortani L. e M., Flora Friulana, II, p. 115.

²⁴⁾ Pacher, l. c.

kirchen und Pontafel“, nach Scharfettters²⁵⁾ publizierten Daten zu urteilen, nicht in der Raccolana Gruppe der Raibler Alpen, sondern in der Karnischen Hauptkette liegen, erweist sich unser Vorkommen in der Trenta Gruppe, wenn man die nahezu sicher irrige Angabe Fleischmanns nicht weiter berücksichtigt, als das einzige im Gesamtgebiete der Julischen Alpen.

Im benachbarten Kärnten hat nach den von Wulfen²⁶⁾, Pacher²⁷⁾ und Scharfetter²⁸⁾ gegebenen Verbreitungsangaben *Paradisia liliastrum*, außer dem isolierten Vorkommen in Bereiche der Mussen (Gailtaler Alpen), ihre Standorte in der Karnischen Hauptkette (ober dem Kanaltal, Plöcken und Umgebung, Zelonkofel), woselbst sie sich auch auf italienischem Boden in der Provinz Carnia mehrfach findet (M. Germula, Timau, M. Collino).

Prof. Hegi, der die Verbreitung unserer Pflanze näher erörtert²⁹⁾, sagt bezüglich ihres Vorkommens in Kärnten: „Diese Species zeigt in Kärnten ein interessantes Vorrücken über die Pässe. So dringt sie aus Krain gegen Weißenfels vor, vom oberen Isonzotal ins Kanaltal, vom Plöckenpaß auf die auf der anderen Talseite gelegene Mussen.“ Berücksichtigt man die oben skizzierte Verbreitung und insbesondere auch die geographischen Verhältnisse, so ist Hegis Darlegung, insoweit selbe die Julischen Alpen tangiert, nicht recht verständlich.

19. *Fritillaria meleagris* L.

In meinen Beiträgen zur Flora Krains³⁰⁾ habe ich hervorgehoben, daß sich *Fritillaria meleagris* (Schachblume oder Kiebitzwei, močvirski tulipan ali navadna logarica) in Krain nur auf sumpfigen Wiesen des Laibacher Moores zwischen Laibach, Brunnendorf und Oberlaibach finde. Seither sind mir aber drei weitere Standorte aus Krain bekannt geworden.

Ich konnte *F. meleagris* auf Sumpfwiesen auch östlich von Laibach unweit der Südbahnstation Zalog (Salloch) nachweisen. — Herr Obergeometer R. v. Gspan sammelte selbe bei Landstraß in Unterkrain in dem umfangreichen mir bisher leider nur aus einer flüchtigen Begehung bekannten „Krakovo“ genannten Eichenwald (Krakauwald der Spezialkarte), der am linken Gurkufer zwischen Haselbach (bei Gurkfeld), Landstraß und Dobrovška Vas (bei St. Kantian i. U.) eine Fläche von über 12 ha bedeckt und in seiner Zusammensetzung

²⁵⁾ Scharfetter l. c. p. 273.

²⁶⁾ Wulfen, Plant. rar. descr. p. 47 (Fl. Norica, p. 432): „Magna in copia in pratis declivibus, elatas inter rupes alpium Juliarum, vulgo in der Plecken im Geilthal, florens medio Julio in societate Scorzonerae purpureae, Geranii macrorrhizi, Bupleuri petraei etc. pulchritudine cedens nulli; Lilium te videre credas candidum floribus paulo gracilioribus, alteram in partem subnutantibus.“

²⁷⁾ Pacher-Jabornegg, Flora v. Kärnten, I, 1. p. 213 und Pacher, Nachtr. p. 28.

²⁸⁾ l. c.

²⁹⁾ Hegi, Illustr. Flora v. Mitteleuropa, II, p. 201.

³⁰⁾ Paulin, Beitr. zur. Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains, I, p. 23.

vielfach an den von v. Beck geschilderten slavonischen Eichenwald³¹⁾ gemahnt. — Herr Steuerverwalter Uršič endlich beobachtete unsere Pflanze gleichfalls in Unterkrain bei Möttling an der Kulpa.

20. *Asparagus acutifolius* L.

(Syn. *Asparagus Corruda* Scopoli).

Asparagus acutifolius (Strauchiger Spargel, grmasti beluš), schon von Fleischmann³²⁾ für Krain aus dem Wippach Tal angeführt, in neueren Werken³³⁾ jedoch für unser Kronland nicht verzeichnet, kommt tatsächlich in der Umgebung Wippachs in Hecken und an steinigten Stellen unter Gebüsch, oft gesellschaftlich mit *Ruscus aculeatus*, *Colutea arborescens*, *Coronilla emeroides*, *Pistacia terebinthus* und *Paliurus australis*, nicht selten vor.

Kräftige, schöne Exemplare dieser südlichen Art habe ich namentlich auch in den aufgeforsteten, bei der einheimischen Bevölkerung unter dem Namen Borovina (Bórovna) bekannten Schwarz-Föhrenbeständen am Westabhang des Nanosmassiv von der Ruine Stari Grad nordwärts gegen Oberfeld zu beobachtet.

21. *Streptopus amplexifolius* (L.) DC.

(Syn. *Uvularia amplexifolia* Linné; *Streptopus distortus* Mich.; *Str. amplexicaulis* Backer; *Convallaria dichotoma* Thib.).

Den in unserer Flora selteneren Arten ist auch *Streptopus amplexifolius* (Europäischer Knotenfuß, evropski čepnjak) zuzuzählen.

Nach Belegen, die im landsch. Herbarium Carniolicum erliegen, sammelte seinerzeit Rastern diese in Europa nur in einer Art vertretene, aus Krain schon von Wulfen³⁴⁾, jedoch ohne nähere Standortsangabe

³¹⁾ v. Beck, Die Vegetationsverh. d. illyr. Länder, p. 214 (Engler-Drude, Die Vegetation der Erde, IV).

³²⁾ Fleischmann, Übers. d. Flora Krains, p. 26.

³³⁾ Vgl. A. u. G., Syn. III, p. 297; Fritsch, Exkursionsfl. p. 127; bei Hegi, Illustr. Fl. v. Mitteleur., vermissen wir diese Art überhaupt, wiewohl er Küstenland, woselbst *A. acutifolius* weit verbreitet ist, in den Rahmen seines Florengebietes miteinbezieht.

³⁴⁾ Wulfen, Plantae rar. Carinth. in Jacquin Collect. IV, p. 314: „Hanc quoque e vicinis Carniolae sylvis montibus una cum Ophry monophylla pluribusque aliis primum transmisit Illustrissimus vereque amicissimus Carolus e Baronibus de Zoys, mense Junio florentem“. — Cf. Fenzl-Graf, Wulfens Flora Norica, p. 433.

publizierte Pflanze in dem südwestlich der Stadt Stein gelegenen Berglande bei Kolovec (Gerlachstein) und Dolliner auf der Karawankenalpe Korošica (östlich vom Loibl). Von letzterer Lokalität sowie von der in den Karawanken westlich des Loibl gelegenen Alpe Zelenica wird sie auch von Fleischmann³⁵⁾ angegeben. Nach einer Notiz Hladniks soll sie auch bei Egg ob Krainburg vorkommen.

Ich bin auf diese auffallende, von den habituell ähnlichen Salomonssiegeln (*Polygonatum multiflorum*, *P. officinale* und *P. latifolium*) durch das sehr kurze Rhizom, das glockige, fast bis zum Grunde 6-teilige Perigon und die bleibend blaßrote Beere verschiedene Liliacee auf der Korošica und Zelenica nicht gestoßen, kenne aber aus eigener Anschauung neue am Fuße der Karawankenalpe Golica in der Umgebung der Ortschaft Planina (Alpen) gelegene Standorte.

Der eine dieser Fundorte liegt nordöstlich von Planina bei ca. 1000 m Seehöhe in nächster Nähe des Karlschachtes, bei der Abzweigung des kürzeren, in direkt nördlicher Richtung zur Golichütte führenden Steiges. Unsere Pflanze bewohnt hier gemeinsam mit *Equisetum hiemale*³⁶⁾ und anderen unten angeführten Stauden feuchte, schattige Stellen eingangs des subalpinen Mischwaldes (Voralpenwaldes), der da folgenden Aufbau zeigt:

Oberholz. *Picea excelsa*, *Abies alba*; *Larix decidua*; *Populus tremula*, *Alnus incana*, *Fagus silvatica*, *Ulmus scabra*, *Sorbus aria*, *S. aucuparia*, *Prunus avium*, *Acer pseudoplatanus*, *Fraxinus excelsior*.

Unterholz. *Juniperus communis*; *Salix grandifolia*, *Corylus avellana*, *Berberis vulgaris*, *Rubus idaeus*, *Rosa pendulina*, *Daphne mezereum*, *Lonicera xylosteum*, *L. nigra*, *L. alpigena*, *Sambucus racemosa*.

Zwergsträucher. *Chamaebuxus alpestris*, *Erica carnea*, *Vaccinium myrtillus*, *V. vitis-idaea*.

Lianen. *Clematis alpina*, *C. vitalba*.

Niederwuchs. *Dryopteris phegopteris*, *D. Robertiana*, *D. filix-mas*, *D. spinulosa*, *Polystichum lobatum*, *P. Braunii*, *Athyrium filix-femina*; *Equisetum arvense*, *E. majus*, *E. silvaticum*, *E. hiemale*.

Calamagrostis arundinacea, *Deschampsia caespitosa*, *Melica nutans*, *Poa nemoralis*, *Festuca gigantea*, *Brachypodium silvaticum*; *Carex remota*; *Luzula nemorosa*.

³⁵⁾ Übers. d. Flora Krains, p. 24.

³⁶⁾ Siehe „Nr. 6. *Equisetum hiemale* L.“ im I. Teile dieser Abhandlung [„Carniola“, VI (1915) p. 198, Sep. Abdr. p. 20].

Veratrum album, *Majanthemum bifolium*, *Streptopus amplexifolius*, *Polygonatum verticillatum*, *Convallaria majalis*, *Paris quadrifolia*; *Orchis maculata*, *Gymnadenia conopea*, *Epipactis latifolia*, *Listera ovata*.

Melandryum silvestre, *Stellaria nemorum*, *Moehringia muscosa*, *M. trinervia*; *Helleborus niger*, *Actaea spicata*, *Aquilegia vulgaris*, *Aconitum vulparia*, *A. rostratum*, *Anemone hepatica*, *A. trifolia*, *A. nemorosa*, *Ranunculus platanifolius*, *R. lanuginosus*, *Thalictrum aquilegifolium*; *Cardamine impatiens*, *C. amara*, *C. trifolia*, *C. enneaphyllos*; *Saxifraga cuneifolia*, *S. rotundifolia*, *Chrysosplenium alternifolium*; *Aruncus silvester*, *Fragaria vesca*, *Potentilla erecta*, *Aremonia agrimonoides*; *Vicia silvatica*, *V. oroboides*, *V. sepium*, *Lathyrus vernus*, *L. ochraceus*; *Geranium Robertianum*; *Oxalis acetosella*; *Mercurialis perennis*, *Euphorbia angulata*, *E. amygdaloides*; *Impatiens noli tangere*; *Hypericum maculatum*, *H. montanum*; *Viola silvestris*; *Epilobium montanum*; *Sanicula europaea*, *Astrantia major*, *Chaerophyllum aureum*, *Ch. cicutaria*, *Myrrhis odorata*, *Angelica silvestris*; *Pirola uniflora*; *Primula vulgaris*; *Gentiana asclepiadea*; *Symphytum tuberosum*, *Pulmonaria officinalis*; *Melittis melissophyllum*, *Galeopsis tetrahit*, *Stachys Jacquini*, *Salvia glutinosa*, *Satureia calamintha*, *Lycopus mollis*, *Mentha longifolia*; *Verbascum nigrum*; *Scrophularia nodosa*, *Veronica chamaedrys*, *V. urticifolia*, *V. officinalis*, *Digitalis ambigua*, *Melampyrum silvaticum*; *Valeriana officinalis*, *V. tripteris*; *Knautia dipsacifolia*; *Campanula trachelium*, *Phyteuma Halleri*; *Eupatorium cannabinum*, *Adenostyles glabra*, *Solidago virga aurea*, *Tussilago farfara*, *Petasites albus*, *Homogyne silvestris*, *Doronicum austriacum*, *Senecio Fuchsii*, *Cirsium erisithales*, *Aposeris foetida*, *Mulgedium alpinum*, *Crepis paludosa*, *Prenanthes purpurea*, *Hieracium murorum*.

Auf einer in diesem Walde eingeschalteten, nur wenige Meter vom Standorte unserer Pflanze entfernten z. T. sumpfigen Wiese aber finden sich unter anderen *Selaginella selaginoides*, *Agrostis vulgaris*, *Carex flacca*, *C. panicea*, *C. Oederi*, *Tofieldia calyculata*, *Colchicum autumnale*, *Narcissus angustifolius*, *Crocus albiflorus*, *Caltha palustris*, *Trollius europaeus*, *Anemone alpina*, *Arabis Halleri*, *Parnassia palustris*, *Primula farinosa*, *Pinguicula alpina*, *P. vulgaris*, *Campanula barbata*, *Carduus carduelis*, *Cirsium erisithales*, *C. pannonicum*, *C. Linkianum*, *Hypochaeris maculata*, *Scorzonera rosea* und *Willemetia stipitata*.

Den Steiner Alpen scheint *Streptopus amplexifolius* zu fehlen, wohl aber kommt diese Spezies auch in den Raibler Alpen im Siebenseen Tale zwischen dem Unteren Schwarzsee (Spodnje Črno Jezero) und dem Doppelsee vor, wo sie bei ca. 1400 m in den aus Legföhren, Grünerlen, Krüppelbuchen und Alpenrosen (*Pinus mughus*, *Alnus viridis*, *Fagus silvatica*, *Rhododendron hirsutum*) zusammengesetzten Beständen erscheint (leg. Dr. Hoegler).

(Schluß folgt.)

Slovstvo.

Referati.

Prof. dr. Matthias Murko, *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913*. XXXVII, Mitteilung der Phonogramm-Archivs-Kommission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. kl. Bd. 179. Wien, 1915 (Hölder). Str. 23.

Fonogramski arhiv cesarske akademije znanosti na Dunaju ima zdaj v svoji posesti 36 ploč (št. 2130—2165), katere bodo še poznim rodovom ohranile hrv.-srbskih narodnih pesmi tekst (v koscih), napev, način prednašanja ter glasove spremljajočih gusel. Veselimo se že vnaprej časa, ko bodo ploče razmnožene in jih bo mogoče dobiti v trgovini; tedaj bomo ob naših gramofonih poslušali te bos.-hercegovske narodne pesmi kot celoto (iz zgoraj omenjenih činiteljev) ter imeli neko približno sliko in pojem, kako so helenski rapsodi pevali svojo Iliado in Odisejo; pa ne samó mi, ves omikani svet bo segel iz tega vzroka po Murkovih pločah. In tedaj nam bo ta „Bericht“ nujen in silno dobrodošel: pri vsaki ploči nam bo lepo povedal, kdo je bil dotični pevec (katoličan ali pravoslavac ali mohamedanec; je-li bil kmet ali obrtnik [kovač, čevljar, mizar] ali delavec ali pevec in muzikant po poklicu), kje doma, kar je važno zaradi izreke in narečja, in katere večje pesmi odlomek je to, kar poje; dà, tudi to bomo iz „Bericht“-a razvideli, kdo je tekst stenografiral (ker komaj domačini razumejo pevčeve besede). Ko bomo vsebino in celo reprodukcijo s slastjo uživali, se bomo s hvaležnostjo spominjali velikega truda, ki ga je imel slavni naš rojak, g. vseučilišni profesor Murko pri poskušnjah in predpripravi za fonografiranje, zlasti če bomo pomislili, da je petje dotičnih pevcev vedno improviziranje, kakor smo si zapomnili iz zadnjič omenjenega izvestja istega avtorja (Carniola 1915, zv. 3).

Dr. J. D.

Dr. Jos. Gruden, *Slovenski župani v preteklosti*. Donesek k starejši socialni zgodovini. V Ljubljani, Leonova družba. 1916. 8°.

Razmotrivanja o bistvu in zgodovini slovanskih županov zavzemajo važno mesto v novejšem zgodovinsopisju. Poleg slovanskih historikov so posegali v zadnjih 20 letih posebno živahno tudi nemški znanstveniki v debato. Celotna slika se je menjala kakor v kaleidoskopu: rezultate enega je često pobijal drugi ali pa jih je vsaj tako pretvoril, da ni bilo več spoznati prednikov slike. V to delo so poigravali sem in tam drugi nego izključno znanstveni smotri.

V ta razgovor je posegel sedaj tudi naš dr. Gruden ter nam podal v mali knjižici, broječi jedva 70 strani, po vsebini važno delo, ki tvori nekak mejnik v razvoju vprašanja o slovenskih županih.

Prvi odstavek se bavi z besedo „župan“, ki znači oblastnika. Razne etimološke razlage našteva, ne da bi se odločil za eno ali drugo; poudarja pa Bruggmannovo (ind. gopayati, praslov. geupa, potem gupa, župa), ki je pri slavistih dobila zadnji čas največ priznanja. Županija je bila pri Slovencih izprva največja socialna enota, župani pa edini oblastniki. Vsi drugi izrazi za označevanje vladarjev in oblastnikov so izposojeni. — Drugi oddelek govori o zadrugi — rodbine združene po krvnem sorodstvu — ter o njenem načelnilstvu — starešina —. Več zadrug tvori župo. — Tretji del razpravlja o župah in županih pod nemškimi vladarji, o županih-sodnikih, o sodstvu; „dekane“, imenovane v srednjeveških listinah 8. do 12. veka, je istovetiti z župani. Četrty odsek se peča s svobodnjaki, z okrožnimi

in vaški župani, omenja zemljišča imenovana županice ali župnice, ki so bila navadno večja, od drugih zadrugarških posestev. O načinu županske volitve podaja zanimive opazke. — Peto poglavje osvetljuje razmere pri beneških Slovencih, njihove sosednje, govori o županih in njihovih prisednikih ter posvetih. — Šesti razpredel razpravlja o večah in gorskih pravadah.

V vrvenju raznih naziranj je Grudnova knjižica blagodejno počivališče, ki premotriva mirno, brez strasti a strogo znanstveno dosedanje uspehe, potrjuje prave, a zanika napačne nazore. In teh poslednjih je precej. Čudovito je, koliko je pisatelj ugotovil, koliko popravil in dognal na pičlem prostoru. Knjižica je nastala iz dvoje predavanj. Naslanja se na tiskano slovstvo. Marsikatero sklepe in trditve Grudnove bodo prihodnje preiskave, ki jih bo ta knjižica nedvomno izzvala, gotovo potrdila na podlagi še ne izčrpanih pisanih virov, vkolikor morem soditi po lastnih študijah. Takó Grudnovo naziranje o zadruzi in njenih sledovih, ki jih nahajamo še v urbarjih 16. do 18. veka. Da je več posestnikov, — sorodnikov — vknjiženih skupno na eno samo posest, da celó na en del posestva, kakor njivo, travnik, je nekaj navadnega. Goriški urbar iz l. 1565. — da navedem le en vir — nudi nepregledno vrsto takih slučajev. List 15 b: Andrea et Gregorio Luckman imata skupno eno brajdo; 17 b: heredi di Francesco Gaulovich en travnik; 46 b: Cristoforo Beuciz, Andrea e Gregorio Gorsa, Gendra Gorseca vsi en sam travnik; Beuciz je pač zet ali svak Gorse. 68 b: Toni, Biasio et Tonich Ausenich fratelli imajo en mlin. O bivšem združnem gospodarstvu pričajo nedvomno tudi imeni „Gemaine“ in istovetni „comugna“ za nekdanja skupna zemljišča, ki so prišla potem posameznikom v last po nakupu. Isti urbar imenuje na listu 79 b nekega Lonzarja posestnika parcele „comugna nominata Potsauranim“; 143 b ima neki Stergar „comugna nominata naraune“, in druga „Polesem“; 146 b: Gardina „comugna na chotlech“ a neki Craseck „comugna Sacraize“. — Kako je napredovala parcelacija, dokazuje vpisec na listu 150 b: „Simon Cumer un pezo di comugna natergnam“ a Matija Bresensich „un pezo di comugna Potzalem“. V posameznih slučajih je bila „gmajna“ — slovenščina nima svojega izraza — tudi lahko občinska last, ako jo je srenja kupila; tako list 163 b: „Li uicini Sapotocham d'una comugna gomilach“. Ako smemo sklepati po redkih beležkah, so razkosavali nekdanja skupna zemljišča še v 16. veku. Označeni urbar ima na listu 149 b vpisec: „Valentin Crail ha tolto una comugna de quantita de doi campi, nominata Strana, deue pagar del (15)56 et nel auenir ogn' anno 40 kr.“

Prav tako bo podprlo podrobno proučavanje pisanih virov marsikako Grudnovo trditev o županski volitvi, o njegovi oblasti, dolžnostih in dohodkih. Župan je bil od svojih sosedov prosto izvoljen; pozneje je ponekod morala potrditi grajska gosposka. To je naše ljudstvo tako preželo, da so se ravnali po teh načelih tudi v drugih slučajih, kjer je bilo izbirati predstojnika ali nadzornika. Zanimivo je opazovati na pr. volitev ključarjev pri cerkvi sv. Florijana v Brdeh, ki je bila tedaj podružnica v Ločnik. Od te cerkve je ohranjen urbar, segajoč od l. 1482. do 1697. Volitev ključarja in njegovega pomočnika se je vršila pred župnikom vsako leto; volili pa so sosedje sami. To je veljalo do l. 1638., ko je umrl dolgoletni župnik Stefan Dussa. Njegov naslednik je nastopil župnijo l. 1642. in je uvel novo postopanje: izvoljenega ključarja je v zapisniku izrecno potrdil. — V 16. veku je bil slovenski župan pač po največ graščinski uradnik, ki pobira davščine, nadzoruje tlako in vrši sodno oblast prve instance. — Goriški urbar iz l. 1565 podaja na listu 89 b to-le beležko: „Ciaschno supan de osegliano scode li fitti di certe fratte et li rende un anno in Goritia alla camera et doi anni a Rayfinberg“. Tu

je bil torej župan zaupnik dveh graščin. Drug urbar iz l. 1548 pa veli na listu 62 a: „Vrbarbleut auf der Weinschütze sein auch schuldig den Vieh zehent von Kitzen vnd Lempem zu geben. Auch das Robat gehultz zum Paw des Schloß Görz zufuern. Da Entgegen gibt man yedem Ain Pecher Wein vnd Zbey Läbl Prots vnd in sonderheit dem Suppan zu der Poyesda vier Vrn Weins“. — Razen takih odškodnin je dobival župan davščine gotovih kmetij v naturalijah. Goriški urbar iz l. 1548 pripominja na zadevnih mestih često: „Bleibt dem Supan“ (list 9 b, 11 a, 13 b, 39 b, 38 b, itd.) Sem in tam tudi: „nimbt Supan ein“, — „nimt Supan für sein Besoldung ein“ — „zalt dem Supan“ — hievon bleibt dem Supan . . .“ itd. — Poleg tega je pa župan sam davščin prost. Urbar 1565, list 60 a: „Martin Pirrich . . . Er ist heuer Suppan, ergo frey“; list 79 a „Eller Kobon . . . Er ist Supan“; l. 84 b: „Miclau Bautscher . . . Supan Ergo Zinnsfrey“ in dr. več. Coronini (Ein Kammer-Urbar von Görz aus dem Jahre 1507, Wien, 1900) poroča na str. 12 nsl. isto in pripominja, da je imel sem in tja župan celó svojega tlačana, ki je bil tudi davščin prost. — Tudi plemiči so dajali kot posestniki županu naturalije; urbar iz l. 1548. pripominja na l. 17 a: „Wolf v. Attimis . . . 3 Hennen, 10 Eier; bleiben dem Supan.“ — Navadno je imel župan tudi nekaj zemljišča za užitek. Taka zemljišča so se imenovala „župnica“; ime se jih je često prijelo in postalo pozneje okoliško ali celó lastno ime. Urbar iz l. 1548 beleži na l. 42 b med posestvi Florijana Saukhitsch-a: „Besonder vom Gartem beim Freythof Supnitza genannt“; Renški urbar iz l. 1713 poroča, da stanuje Štefan Spazapan v Renčah na „supnizi“. —

Tako bi se dalo navesti še nešteto dokazil za Grudnove trditve. Ta knjižica bo dala nedvomno podbude za nadaljno poglobljevanje tega vprašanja. Delce kljub svoji izvrstnosti seveda ni rešilo vséga kompleksa posameznosti, kar tudi ni nameravalo; njegova največja zasluga je, da se je iznebilo osnovnih pomot in predsodkov, ki jih je bila zakrivila enostranost. Sedaj bo treba globočje seči in slediti prvotnemu razvoju slovanske rodbine in socialne družabnosti. Kritično delo bo moralo zastaviti pri virih, na pr. Presbyter Diocleas, De regno Slavorum, spis, ki je bil prvotno zasnovan v staroslovenščini, a ga je presbyter („duklski pop“) prevel v latinščino (ca. 1150—1200); kajti Lučičeva izdaja (Jo. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae a gentis origine ad a. 1480. Amstelodami, 1666) in Io. Georg Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, Vindobonae, 1746—1748, fol. 2. izdaja 1766—1768, 4°. — II. 476 nsl.) bi pač potrebovala celotne revizije. A tudi razprave, ki se pečajo s početki družinskega in družabnega življenja, kakor Mucke (Horde u. Familie in ihrer urgeschichtl. Entwicklung, Stuttgart, 1895) bodo temu delu dobro služile.

Mantuani.

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda 5. zvezek. Celovec, Družba sv. Mohorja, 1915.

Vsebina petemu zvezku je podroben opis protestanskega gibanja na slovenskih tleh, slovensko-hrvaški kmetijski upor, boji v „Hrvatski krajini“, delovanje ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena, benečanska vojska (1615 do 1617) in delovanje jezuitov in kapucinov.

Pač zanimiv in važen del v zgodovini slov. naroda, kar dokazuje tudi dejstvo, da so ga slovenski zgodovinarji vsaj v drobcih najbolj preiskovali. Pisatelj je obdelal označene oddelke objektivno, zanimivo in pregledno. Izpopolnil pa bo pregled dobe gotovo v šestem zvezku z dobrim nazornim opisom razvoja ustavnega in socialnega življenja ob nastopu novega veka.

Res je sicer, da Slovenci nismo imeli svojih deželnih stanov in ni nam vzrastla deželnoknježna oblast iz lastnega naroda, toda ti faktorji so odločevali, nam gospodarili; zato spada jasno poznavanje njih postanka, razvoja in propada tudi v zgodovino slovenskega naroda.

Da bo dober in pregleden opis o davčinah in dajatvah, o življenju in trpljenju ljudstva tudi splošno zanimal bralce in povzdignil veljavo dela, o tem ni dvoma.

Opis o razširjanju protestantizma sloni na bogatih publikacijah in raziskavanjih Loserthovih, Elzejevih, ter „Jahrbücher für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich“ itd., vsaj dobijo se tam vse te, skoro brezštevne podrobnosti, ki jih navaja tudi pisatelj.

Z jednako sigurnostjo kakor reformacija je obdelana tudi protireformacija; samo dejstvo, da so bili Habsburžani v obeh dobah najmočnejša opora rimsko-katoliški cerkvi ne samo na slovenskih (notranjeavstrijskih) tleh, ampak v vseh svojih deželah, bi lahko pisatelj ostreje povdaril. Habsburžani so se protivili na podlagi takratnega pravnega naziranja „cuius regio, eius religio“ z vso odločnostjo protestantizmu. Ako bi Ferdinand I. ne bil s tako vneto in gorečnostjo podpiral cerkve, kakor jo je, potem v vseh dednih deželah tudi njegovi nasledniki in z njimi po jezuitih reorganizirana cerkev ne bi zamogli izvršiti svoje volje. Celó Hren se opira bolj na deželnega kneza, kakor na svojo višjo cerkveno oblast.

Zelo dobro sta na podlagi virov ter Levčevih in Kaspretovih študij pojasnjena odlomka „slovensko-hrvaški kmetijski upor“ in boji v vojaški pokrajini. Pisatelj rabi sicer izraz „hrvatska pokrajina“, toda brez dvoma je bolje „vojaška pokrajina“ (Militärgrenze), ker se ta ni razprostirala le po delih hrvatske zemlje, ker tudi organizirani živeli ni bil le hrvatski, ampak tudi pravoslavno-srbski in ker je bil končno organiziran po vojaško.

V slogu je delo tudi dobro, le tu in tam zdrkne glagol preveč na konec stavka in tako razodeva, da je prebil pisatelj marsiktero uro med nemško pisanimi knjigami in viri. Tudi bi svetoval, naj ne piše in pojasnjuje z „ušesci“, ker to za preprostemu ljudstvu namenjene knjige ni priporočljivo. Iz istega razloga bi bilo dobro, pojasniti zgodovinske termine in pridejati slikam pojasnila. Pri izbiri slik za poljudno pisana dela je bolje, ako vzamemo kliše po dobri fotografiji, če je objekt — cerkev, grad, itd. — še razmeroma ohranjen in manj po starih risbah, ki imajo v takem slučaju bolj veljavo antičnega predmeta, kakor pa kot ponazorilo. Pisatelj se je večinoma držal tega načela. — Malenkostne tiskovne pomote si popravi čitatelj sam.

Splošno lahko trdimo o Grudnovi zgodovini slov. naroda, da je zelo lepo in zaslužno delo, ki postaja od zvezka do zvezka boljše. Pisatelj pač piše zgodovino svojega naroda z bistrim razumom in toplim srcem. Mohorjeva družba pa zasluži priznanje, da nam podaja to delo in v takšni opremi.

I. Vesenjak.

Mein Oesterreich, mein Heimatland. Illustrierte Volks- und Vaterlandskunde des Österreichischen Kaiserstaates etc. Wien, Verlag für vaterländische Literatur, (1914). 2 Bde. 4°.

Lepo opremljena knjiga je namenjena poljudnemu pouku; njen postanek ne korenini toliko v znanstveni ali pedagoški potrebi, kakor v knjigotrški podjetnosti. Navzlic temu pa je boljša, nego podobni proizvodi industrializirane vede, ker so jo le pisali akademično naobraženi možje, ki so znali dobiti zadevno slovstvo in je izrabiti kompilatorično.

Naša Kranjska se trikrat obravnava. Najprej v občem pregledu (I, 143): „Die südslawische Bevölkerung“. Slovincem je odkazano na Štajerskem in Koroškem ozemlje južno od črte Radgona-Hermagor, Kranjska in zemlja do srede Istre. Preobče se ocenjuje kranjska kmetska hiša kot „einfach fränkisch“. Po pravici obžaluje pisatelj tega oddelka, vseuč. prof. dr. M. Haberlandt, da je izginila narodna noša. Domača obrt in ljudska umetnost da je cvela v slovenskih pokrajinah in da je bila prvotno, osobito na Kranjskem, presenetljivo bogata; v vezenju da so slovenske žene in dekleta izvrstne stvari izdelavale. Tudi ljudska pesem da je bogato zastopana in da imajo Slovenci najboljšo in največjo zbirko. Bujno je razvita tudi slovenska ljudska glasba, za katero ima naša ljudska duša posebno nadarjenost. Ta označba je pisana razumno, pravično, pregledno.

Drugikrat ji posveča prof. dr. Benno Immendorfer 38 vrstic, ki so pa polne netočnosti (I, 178). Tam trdi, da izhajajo Bleiweissove „Novice“ še dandanes, dalje da sta slovenska pesnika Vilhar (kateri?) in Valjavec „besonders erwähnenswert“ in da je Josef Juričič najboljši novelist in dr. več.

Tretjikrat govori o Kranjski prof. dr. Artur Evers v odstavku, kronovini Kranjski posebe posvečenem. Začetek se nekam nerodno čita, ker pravi, da ne poznamo plemena najstarejših naselnikov; proti koncu oddelka pa trdi, da ne poznamo le ljudstva, ampak celo njegovo ime; to da so bili Tauriski, s katerimi so sklenili Rimljani mir l. 115. pr. K. — Na te stvari ne moremo polagati strogo znanstvenega merila, ker imamo kompilacijo pred seboj. — Govoreč o kranjskih gradovih pa gre v netočnosti vendar tudi kot kompilator predaleč. Pravi, da so vsi gradovi — izvzemši Katzenstein pri Begunjah na Gorenjskem — „erst seit den Türkeneinfällen entstanden“! To je prav tako napačno, kakor trditev, da so imena gradov izključno nemška in da je nemška kri gnojila dolensko zemljo „in den Jahrhunderte dauernden Türkenkriegen“. Poleg teh izpodrskih pa dosti nepristransko piše o ljudskem življenju. Slovence da dičite dve lastnosti: globoka pobožnost in prisrčna ljubezen do domače grude; temu so dokaz mnogoštevilne cerkve, kapelice, znamenja, obeštni križi. — V svojih običajih da kaže ljudstvo spomin na pravadne navade iz paganskih časov. Hvali zvestobo in zanesljivost Slovencev, osobito v armadi. Prav po nepotrebnem pa označuje Koseskega (tiskarski pogrešek Roseski je žal ostal) za popularnega pesnika in navaja njegov gotovo resničen stih „Hrast se omaje in hrib . . .“ tako-le preveden:

„Wankt auch die Eiche und Berg, des Krainers Treue die wankt nicht!“ Statistične podatke navaja pravilno po uradnih virih iz štetja l. 1910. —

Ves ta sestavek zavzema v l. zvezku 27 strani (str. 474—501), ki so opremljene s 33 klišeji v besedilu, 3 tablami, od katerih je ena v treh barvah, ena v dveh, ena samo črno tiskana, in z 2 vinjetama. — Na str. 497 je podoba deželnega dvorca napačno označena kot „Regierungsgebäude“. Žal, da so imena in označbe krajev često nepravilno pisane; na pr. Uratatal, Kriz-See, Hribarca, Stou, Kahlkogel a poleg v oklepajih (Golica), Aljaschspitze za vrh Triglava in dr. več.

Vendar bo knjiga, v kateri so aktualne in moderne razmere po uradnih podatkih obdelane, vsekako za hitro informacijo dobro služila, osobito s svojimi krasnimi in po večini tudi prav dobro izbranimi ilustracijami. Mantuani.

Dr. Karol Capuder. *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17.* Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu 1915.

Sredi svetovne vojne, ko se spletajo nove lavorike našemu kranjskemu pešpolku, nam je podala Mohorjeva družba njegovo zgodovino. Iz nje spoznamo

ono stoletno tradicijo, ki jo je regiment sprejel iz časov svoje ustanovitve in ki se je v naših dneh zopet sijajno potrdila. — Pisatelj sam pravi, da je posnel svoj poljudni spis po zgodovini stotnika Bergkessla, ki je ostala v rokopisu in po obsežnem delu Ferdinanda Stobla, ki je izšlo o priliki polkovne stoletnice. Pa niti te nemško pisane zgodovine ni dobiti v knjigotrštvu. Tembolj je bilo potrebno da se izda slovenska zgodovina 17. pešpolka, ki je moštvo dostopna in goji patriotična čuvstva med ljudstvom. — V uvodu podaje pisatelj kratek pregled o stari vojaški opravi in orožju, potem pa sledi zgodovina pešpolka, njegovih imejteljev, poveljnikov in junaških činov v raznih vojnah. Pri tej priliki bi si dovolili neko opombo. Šele od leta 1817. ko je cesar Franc I. odkazal našemu polku naborno okrožje na Kranjskem je postala njegova zgodovina prava vojna zgodovina Kranjske. Pred to dobo (1674—1817) pa se je moštvo za 17. polk nabiralo na Češkem, med tem ko so Kranjci služili tisti čas pri pešpolku št. 43, grof Turn. Zato bi bilo umestno, ako bi bil pisatelj za uvod iz vojnih činov tega regimenta kaj objavil. Gotovo bi naše preprosto ljudstvo še bolj zanimali, kakor pa zgodovina tedanjega češkega polka št. 17. — Popis polkovne zgodovine od l. 1817 naprej postane tudi mnogo zanimivejši in živahnejši, ker je prepleten z odlomki vojaških narodnih pesmi. Važna izpopolnitev te polkovne zgodovine bi bila, ako nam kdo opiše „Kranjski pešpolk v svetovni vojni 1914—1916“, kar bi bilo tem važnejše, če bi opisali te vojne dogodke možje, ki so se sami udeleževali bojov in bi njihovi opisi bili za vse poznejše čase dragocen vir. Tudi izdaja take knjige bi bila hvaležna naloga „Mohorjeve družbe“.

Dr. J. G.

Dr. J. N. Dörr, Über die Fernwirkung der Explosion auf dem Steinfelde bei Wiener Neustadt (1912, Juni 7). Sitzber. d. Akad. Wiss. Wien 1913.

Am 7. Juni 1912 erfolgte in einem bei Wiener Neustadt gelegenen Pulvermagazin eine Explosion von vielleicht 150.000 kg Pulver verschiedener Sorten. Die Schallwellen der gewaltigen Explosion pflanzten sich in einer für den Menschen hörbaren Stärke auffallend weit fort. Gemäß Zeitungsnachrichten ist der Schall auch in Krain wahrgenommen worden; mehrere Erdbebenbeobachter in Krain erstatteten über das fremdartige Phaenomen Meldung ihrem Landesreferenten. Nachrichten darüber kamen auch aus andern Ländern in die Öffentlichkeit. Die Erscheinung hatte noch in großen Entfernungen furchterregendes an sich, so daß z. B. in Terzin bei Laibach (in 227 km Entfernung) die Leute aus den Häusern flüchteten. Die Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik in Wien sammelte die Beobachtungen und ein Fachmann Dr. J. N. Dörr (Wien) verwertete dieselben zu der obgenannten Studie. Ihre Ergebnisse sind inkürze folgende. (Man vgl. auch den Artikel desselben Verfassers: Über die Hörbarkeit von Kanonendonner, Explosionen udgl. in Meteorol. Ztschr. 1915, Maiheft).

Die Explosion war zunächst in einem die Explosionsstelle umgebenden Gebiet unmittelbar hörbar (das Gebiet normaler Hörbarkeit oder das innere Schallgebiet). Dasselbe ist im Westen und Süden durch Höhenzüge bis auf 30 km eingeschränkt, erstreckt sich aber in der offenen Landschaft nach Osten zu bis auf 160 km. Hieran schließt sich nach außen eine schallfreie „Zone des Schweigens“ in einer Breite von 100—1300 km. Außerhalb dieser Zone setzt in N, W und S in einer Entfernung von 170 km vom Schallherde ein zweites bis zu Distanzen von 300 km sich ausbreitendes Schallgebiet ein (das Gebiet abnormaler Hörbarkeit oder das äußere Schallgebiet). Dieses erstreckt sich über Böhmen, Baiern, Tirol,

Steiermark, Kärnten, Krain und Kroatien, bildet also eine weitausgedehnte etwa sichelförmige Fläche.

Eine derartige Teilung des Schallgebietes ist in neuerer Zeit auch schon in einigen andern Fällen starker Schallerzeugung festgestellt worden; jüngst gelegentlich der Belagerung von Antwerpen 1914 (W. Meinardus, Meteorol. Ztschr. 1915, Maiheft).

Ein Versuch zur Erklärung des rätselhaften Auftretens des äußern Schallgebietes lehnt sich an die neueren Erfahrungen über die Gliederung der Atmosphäre an. Darnach hat man eine untere Stickstoff-Sauerstoff- und eine obere Wasserstoffsphaere zu unterscheiden, die Grenze zwischen beiden liegt in einer Höhe von etwa 75 km. An dieser Grenze finde eine Reflexion der Schallstrahlen statt; die Intensität des zurückgeworfenen Strahles werde von einem Winkel der totalen Reflexion ab besonders groß und erzeuge das äußere Schallgebiet. Gegen die Zulässigkeit dieser Erklärung wendet sich W. Schmidt (Wien). (Meteorol. Ztschr. 1915, Augustheft) mit überzeugender Begründung, und schließt sich einer zweiten Erklärungsweise an. Darnach würden Luftströmungen, wenn sie eine gewisse vertikale Anordnung der Geschwindigkeit haben, die Schallstrahlen zur Umkehr gegen die Erdoberfläche veranlassen. Nach Schmidt genügt hiezu im einfachsten Fall eine Luftströmung, die ihre größte Geschwindigkeit in mittleren Höhen besitzt.

F. S.

Dr. L. Waagen, *Karsthydrographische Mitteilungen aus Unterkrain.* — Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt in Wien. 1914. S. 102—121.

Na željo deželnega hidrografskega urada v Ljubljani je proučeval geolog državnega geološkega zavoda na Dunaju, dr. L. Waagen, l. 1913. vodne razmere v Ribniško-Kočevski in v sosednji Dobropoljski kotlini. V članku pod gorenjim naslovom podaje dr. Waagen javnosti uspehe svoje preiskave.

Obe kotlini sta podolžni in vzporedni med seboj in z Adrijco ter Dinarskim gorovjem, imata torej dinarsko smer, kakor tudi še Krka od izvira do kolena pri Toplicah in Straži. Najdaljši potok v Ribniški kotlini je Ribniška Bistrica. Ta teče izpočetka v pravilni dolini, ker izvira v skrjavcu in peščencu. Brž pa ko zapusti to podlago in prestopi na apnenec ali na dolomit, dobi značaj kraške vode s ponori in naposled odteka v ponorih pod zemljo. Zvesto, le pomanjšano podobo Bistrice nudi sosednji in vzporedni Sajaviški potok, ima pa pravilno nadzemsko strugo preko svoje aluvialne naplavine in preko neogenskega laporja.

Iz znojža Velike gore izvira Ribniščica iz kotlastih dolbin v dolomitu in je prava kraška voda s ponori in vijugami in z razcepljeno strugo.

Tretji potok, ki odteka v Kočevsko kotlino, je Rakitnica. Izvira iz kotlaste dolbine v dolomitu, ima pa iz početka strugo, ki si jo je potok sam izgrebel v svojo naplavino, brž pa ko, se dogrebe do apnenca, se pojavijo ponori. Ob povodnjih narašča Rakitnica za do 8 m.

Ob povodnjih se Ribniščica in Rakitnica iztekata po Črnem jarku v Kočevski Črni potok (Rinnschee). Tudi ta izvira iz dolomita, počasno priteka po vijugasti strugi do Kočevja in se potem poizgublja v tla. Nadaljnja struga pa sega še do Mozlja, in dobiva spotoma vode iz izvirkov. Odkar so nekatere ponore izčistili in izgradili, so velike povodnji redkejše.

Posebno zanimivo kraško ozemlje je med Klinjo vasjo, Selom in Šalko vasjo — prav uzorec kraškega sveta.

Razven imenovanih potoških izvirkov je ob znožju Velike gore in Friedrichsteinskega gozda še dokaj večjih izvirkov, tako da je sredi izrazite kraške krajine vendar toliko studenčnice, da so mogli zgraditi vodovode in s pitno vodo preskrbeti Ribnico, Kočevje in druge naselbine. Desna stran Ribniško-Kočevske kotline daje vodo v izvirkih, leva je ne daje, pač pa jo požira.

Ribniška Bistrica nastaja pri Podklancu nad Sodražico iz dveh privirnih potočkov. Eden njiju priteka po debri, ki ima prav alpski značaj s slapovi in z bujnim slečjem (*Rhododendron*) v višini komaj 600 m.

Pisatelj opisuje potem podrobneje Dobropoljsko kotlinasto dolino. Njene vodne razmere so doslej bolj obračale pozornost nase, ker je dolina navadno brez vode, ob časih obilne padavine pa je vsa preplavljena.

Pisatelj je posetil tudi ozemlje Loškega potoka, ki tvori kotlinasto dolbino na zapadni strani Velike gore, in opisuje tamošnje vodne razmere.

Zanimivi so poizkusi, ko so zasledovali podzemeljski tok kraških vodâ z barvanjem vode. V ponor Rakitnice pri Kočevju vržena barva se je pojavila 20 km daleč v izvirku pod Žužemberkom ob Krki. Med tem ko se torej voda odtaka na zemeljskem površju v podolžni smeri dolinski, se odtaka pod zemljo tudi v prečni smeri. To so opazili že tudi v Istri.

Naposled nasvetuje pisatelj, naj bi nadaljevali poizkuse z barvo, in pa, kako naj bi to delali. Začeli naj bi pri najvišjih ponorih. Poizkuse naj bi ponavljali ob nizki, ob srednji in ob visoki vodi, ker so podzemeljske poti vsakokrat morda druge.

F. S.

Zapiski.

Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. II. V zadnjih štirih letih, odkar sem priobčil v „Carnioli“ 1912 str. 223—231. svoj prvi spis o kranjskih zvonarjih in zvonovih, sem nabral zopet nekaj gradiva za njihovo zgodovino; naj priobčim tu nabrane doneske.

Omenim najprvo, da so bili zvonovi kranjskih zvonarjev že od nekdaj na prav dobrem glasu tudi po sosednjih škofijah, ki so kaj rade naročale svoje zvonove na Kranjskem. Tako je n. pr. v tržaški škofiji obilo kranjskih zvonov, o katerih mi piše moj brat Milan, župnik v Klanem v Istri: „V Istri je mnogo zvonov vlitih v Ljubljani. Kjer je zvonjenje lepo, so zvonovi od tam, kjer je slabo, so pa iz Vidma, ali kje z Laškega“. V njegovi župniji je od 10 zvonov župne cerkve in podružnic 6 s Kranjskega, ako ne celo 7, ker je morda tudi veliki zvon v župni cerkvi z napisom: „Opus J. Albinus 1677“ s Kranjskega, ker nahajamo tudi v Ljubljani zvonarja Joannes Albino, ki je lil v letu 1577.—1594. in je morda v letnici kaka pomota. Iz tega pa se lahko sklepa, da bi dobili o kranjskih zvonarjih gotovo še marsikaj novih podatkov, ako bi mogli dobiti napise raz zvonov nam sosednjih škofij.

A. Zvonovi brez napisov.

V predlanski „Carnioli“ sem priobčil na str. 96. podatke o starem zvoncu na Bojancih v občini Adlešiči iz nekdanje male cerkvice sv. Jurija,

edine pravoslavne cerkve na Kranjskem. Ta zanimivi zvonec, katerega zgodovino sem tam priobčil, nima nikakega napisa.

B. Zvonovi z napisom brez zvonarjevega imena.

V podružnici sv. Lovrenca na Žambohu, župnija Polšnik, visi zvon s temle napisom, kakor mi ga je poslal g. župnik Ign. Žust:

ANNO * DOMINI * M * CCCCXIII

to je: „Anno Domini M CCCCXIII“. O njem mi je sporočil g. župnik še: Tehta po inventarju leta 1874. 100 funtov. Ubit je bil leta 1913. Škofijski ordinarijat je naročil: zvon naj se ohrani v podružnici, ako bi se pa proč vzel, naj se sporoči, da se eventualno shrani v škofijskem muzeju.

V kapeli žalostne M. B. na križevem potu pod Veselo goro, v župniji Št. Rupert na Dolenjskem, visi zvon iz leta 1514. o katerem piše g. Ivan Steklasa v „Zgodovini župnije Št. Rupert“ na str. 226: „Ta zvon je vlit v Rimu leta 1514 ter ima napis: „Jesu fili David, miserere nobis“. Gotovo zanimiv zvon! Škoda, da nam g. pisatelj ni objavil kaj več podatkov o njem, če so se ohranili. Ker trdi, da je bil vlit v Rimu, ima zvon najbrž še kak drug napis, iz katerega to sklepa, katerega pa ni objavil, ali pa je našel morda o njem v župnem arhivu kako beležko. Na vsaki način pa je zanimivo, da je prišel zvon po tako daljnem potu iz Rima na Dolenjsko in je verjetno, da ima za seboj kako zanimivo zgodovino. Naj bi nam g. J. Steklasa v dodatku k zgodovini šentrupertske župnije, kateri je napovedan, da izide, še kaj več podatkov o tem zvonu priobčil, če so se ohranili.

V „Carnioli“ sem priobčil lani na str. 96. tudi še zanimiv napis edinega zvona na Hrastu, župnije Vinica v Beli Krajini. Letnico na njem sem čital 1374, kakor sem zapisal. Naj omenim k temu, da g. dr. Fr. Stele meni, da letnica 1374 ne bo prava, ampak da se ima brati 1574, ker druga številka ne bo 3, četudi ji je podobna, ampak 5 *).

Veliki zvon v podružnici Sela, župnije Ajdovec ima napis: „Ecce crucem Domini nostri Jesu Christi, fugite parte adversae, vicit leo de tribu Judae, Radix David alleluia. A. D. 1613“. Podobi na njem sta Kristus na križu in Marija kronana. — Mali zvon v podružnici na Logu,

*) Da je zvon iz 16. veka, o tem ni dvoma. Da pa je letnico čitati 1574 ni niti gotovo, niti verjetno. Po oblikah posameznih črk, ki kažejo še gotske ostanke moramo sklepati, da je bil zvon vlit vsaj v prvi polovici 16. veka. Stvar bo razrešiti tako-le. Prva in zadnja številka letnice sta na pravem mestu, druga in tretja pa ste zamenjani pri tem še narobe obrnjeni. Druga je na desno obrnjena trojka (3), tretja napačno postavljena petica (5) s tipičnimi potezami zgodnjega 16. veka. Zvonar je hotel nedvomno številke tako razvrstiti — in je pri tem srednji dve napak obrnil —: 1264 t. j. 1534. — Nekaj podobnega ima tudi napis na Cerovcu (župn. Šmihel pri Novem mestu). Opomba uredništva.

župnije Boštanj na Dolenjskem ima napis: „Gloria in excelsis Deo 1686“ in podobo sv. križa.

C. Zvonovi z napisom in zvonarjevim imenom.

Lienhart Giesser. V podružnici Sela, župnije Ajdovec visi mali zvon z napisom: „Lienhart Giesser hat mich gossen 1554“. O njem mi je sporočil g. župnik Martin Poljak: „Ta zvon ima posebno podolgovato obliko“.

Mihael Remer**). Tretji zvon na Cirkniku, župnije Št. Rupert ima napis: O crux ave, spes unica. Michael Remer me fecit Labaci 1649“. Dozdaj je bilo znano o njem zadnje leto, v katerem je lil zvonove, 1647.

Nicolaus Boset. O tem zvonarju je bilo znano dozdej samo leto 1612., v katerem je ulival. V „Carnioli“ 1914 pa sta na str. 44 dva njegova računa o ulitih zvonovih iz leta 1642 in 1652. Vendar pa je prav neverjetno, da bi bil ulival zvonove od leta 1612.—1652. in bi se nam bil ohranil od teh en sam zvon. Tu bo najbrž tudi kaka pomota v letnicah.

Casparus Franchi. Veliki zvon v župni cerkvi v Ajdovcu ima napis: „Hec campana fusa est in honorem ss. Trinitatis tempore adm Dñi parochi Matiae Mavult. Opus Caspari Franchi Labacensis anno Domini 1697. — Fugite partes adversae vicit leo de tribu Judae radix David alleluia. — Christus rex venit in pace et Deus homo factus est“. Ima 3 podobe: Sv. Trojico, Kristusa na križu in sv. Boštjana. — O tem zvonarju je znano, da je ljubil na svojih zvonovih dolge napise. — Drugi zvon v podružnici na Logu v župniji Brezovica iz leta 1720. — Leta 1722. pa je vlil srednji zvon za cerkev M. Dev. v Polju pri Ljubljani, kakor poroča „Carniola“ 1914, kjer je na str. 220 račun za ta zvon.

Lucas Dimiz. Trije zvonovi iz njegove livarne visijo na Topolovcu, podružnice župnije Boštanj in imajo vsi trije napis: „Lucas Dimiz goss mich in Laibach“. Poleg tega pa še napise: 1: „Sancta Maria ex Topolovec ora pro nobis“ s podobo M. B. 2: „S. Andrea et s. Joannes Nepomucene — orate pro nobis“ in njuni podobi. 3: „S. Joannes Nepomucene — ora pro nobis“ in njegova podoba. — Zvon z istega leta visi tudi v kapeli žalostne M. B. na križevem potu pod Veselo goro šentruperske župnije z napisom: „Lucas Dimiz goss mich anno 1732“. — Iz leta 1737. pa na Cirkniku, podružnice iste župnije. — Dozdaj je bila znana prva letnica njegovih zvonov 1773.

**) Ime tega zvonarja nahajamo v raznih oblikah: Remer: Cirknik (župn. Št. Rupert); Nadlesk (župnija Stari trg); Jablane (župn. Št. Lambert); Verdreng (župn. Mosel); Podreber in Dvor (župn. Polhov gradec); Metnaj (župn. Zatičina); Rõmer: Gradišče (župn. Moravče); Rener: Griblje (župn. Podzemelj); v neki pogodbi pa, kakor je dognal dr. Mal iz slučajno najdenih zatiških aktov, se glasi tudi: Renner, in to v lastnoročnem podpisu. Opomba uredništva.

Josephus Samassa. Njegov zvon iz leta 1752 visi v podružnici Oeizla, župnije Klanec v Istri. Dozdaj je bilo znano zadnje leto, v katerem je vlival, 1750.

Zacharias Reidt. Njegov zvon iz leta 1751. visi v podružnici sv. Frančiška v župniji Planina pri Črnomlju. — Iz istega leta tudi v Dragomeru, župnija Brezovica z napisom: „Jesus Nazareus Rex Judaeorum“ in ob krilu: „Durch Feyr und Hitz bin ich geflossen — Zacharias Reidt hat mich gegossen in Laibach 1752“.

Balthasar Schneider. Drugi zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem ima napis: „De inimicis nostris libera nos Domine per signum sanctae crucis. Me fudit Balthasar Schneider Labaci anno 1767 sub admodum reverendo perillustri ac perdocto domino Antonio de Perizhoff parochi in Arch“.

Joannes Jacobus Samassa. Iz njegove livarne visita 2 zvonova iz leta 1801. v podružnici sv. Martina v Notranjih Goricah, župnije Brezovica. — Iz leta 1802. dva zvonova v župni cerkvi v Ajdovcu. Srednji ima podobo rožnovenske M. B., mali pa kronanje M. B. — Iz leta 1803. drugi zvon v župni cerkvi v Boštanju s podobo sv. Antona Pad. in rožnovensko M. B. — Iz leta 1792 in 1803. dva zvonova na Žunovcu šentrupertske župnije.

Vincentius Samassa. Veliki zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem iz leta 1804. — Iz istega leta drugi zvon v župni cerkvi v Polšniku. Iz leta 1807. drugi zvon na Žunovcu šentrupertske župnije.

Josephus Reiss. Dva njegova zvonova visita v podružnici na Kompolju, župnije Boštanj in imata napisa: 1) „In Laibach goss mich Joseph Reiss im Namen der Erben Vincenz Samassa im Jahr 1818“. Na njem je podoba sv. križa. 2) „Opus Josephi Reiss Labaci anno 1818“. Ima tudi podobo sv. križa. — Iz leta 1822. v podružnici sv. Barbare na Okrogu šentrupertske župnije.

D. Izvenkranjski zvonarji.

Celjski zvonar.

Balthasar Schneider. Tretji zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem z napisom: „Sancta Maria mater Dei ora pro nobis. Anno 1771. Balthasar Schneider Cilleae me fudit“.

Neznan zvonar.

V podružnici sv. Urha v Roviščah, župnije Studenec pri Krškem visi mali zvon z napisom: „VON • FOR • BIN • IOH • GEFLOS • STFAN • HAT • MICH • DOSE • 1 • 5 • 6 • 9“. Od kod bi bil ta zvonar Štefan, ne morem dognati. Med avstrijskimi zvonarji, ki jih je priobčil leta 1873. graški „Kirchenschmuck“, str. 39.—43., iz različnih

avstrijskih livarn, ni tega imena, pač pa se navaja med praškimi zvonarji ime Stefan Eprpergk in letnica 1589. Mogoče, da je tudi roviški zvon njegov.

Naj dodam tu še ime drugega neznanega zvonarja, čigar zvon se sicer ne nahaja na Kranjskem, ampak v sosednji tržaški škofiji, ker je zanimiv po svoji starosti in da se morda v slučaju kakega prelitja ne izgubi. Kakor mi je naznanil moj brat, visi v župni cerkvi v Klancu v Istri med drugimi zvonovi tudi zvon z napisom: „S. Paulus ora pro nobis. Opus Ludovici 1583“. Rodbinskega imena tega zvonarja nisem zasledil med avstrijskimi zvonarji. Mogoče pa je, da je lil morda v Gorici, a omenjeni „Kirchenschmuck“ nima seznama goriških zvonarjev; morebiti je ulival tudi v Vidmu ali pa kje v Italiji.

I. Šašelj.

Jame in požiralniki okrog Žirov. V Carnioli l. 1913 sem popisal na straneh 105—109 jamo v Osojnici. Natančno pa še niso preiskane jame, takozvane „Matjaževe kamre“, ležeče ob novi cesti, ki pelje iz Žirov na Logatec. Ker mi ni bilo mogoče dosedaj jih preiskati, omenim za sedaj nekoliko drugih zanimivosti. Pod Sv. tremi kralji (Vrh) se nahaja jezero, o katerem pripovedujejo razne bajke. Splošno trdijo, da se suši. Imenujejo ga „koroško lužo“, ker so bojda v prejšnjih časih pogostokrat prihajali božjepotniki iz Koroške na Vrh. Po množini vode, ki se je nahajala v jezeru, so sklepali ali bo dobra ali slaba letina. Drugi menijo, da mora imeti jezero poseben podzemski odtok in, da je jako globoko. Vsa ta mnenja nimajo nikake podlage. Jezero ima kalno vodo, je 80 m široko in 82 m dolgo, toraj znaša njegova površina približno 6560 m². Voda se ne čisti, ker je zajeta v globeli verfenskih skladov. Ker nima odtoka, več ali manj hitro izhlapeva, kar zavisi seveda od vremena.

Nad jezerom se nahaja kotlina, napolnjena s čisto vodo. Njena površina meri približno 13 m². Vidi se, da ni v nikaki zvezi z jezerom, ker stoji gladina vode višje od jezera. Dandanes je napolnjena zaradi varnosti z ozirom na živino s smerečjem tako, da ni možno izmeriti globočine. Pravijo, da je padla nekoč deklica z dvema voloma v kotlino ter, da so potem našli njeno pečo in volovski jarem v studencu pri Gantarju v Žirovnici. Vsled geoloških razmer je pa to popolnoma izključeno. Tudi ni mogoče, da bi šlo par volov z deklico v kotlino, ker ima vendar premajhen obseg. Razun te kotline je še več drugih kotlin in požiravnikov v obližju jezera, ki pa so kakor se vidi popolnoma samostojni in majhni, ter se nahajajo v apnencu.

Hidrografičnega pomena bi bil studenec „Zrkavec“, ki teče po Račevi ob vznožju Vrha pod zemljo med belerefonskimi plastmi. Poleg mlina v Novi vasi pri Žireh izvira kot vrelec iz dna in goni tudi mlinska kolesa. Čudijo se, da prihaja včasih ob lepem vremenu zelo belokalna apnena voda in mislijo, da je to vsled tega, ker je drugod deževalo. Vzrok temu pojavu pa je, da se tu pa tam odtržejo deli belerefonskega apnenca, ki ga voda polagoma izpira in se na ta način skali.

Slišal sem še o več brezdnih in jamah, ki bi jih bilo treba preiskati. Nahajajo se jame s kapniki na levi strani ceste od „Matjaževih kamr“ dalje proti Rovtam. Brezdna nad Zrkavcem so gotovo z njim v zvezi. Konečno naj omenim še jamo pod Ledinco, ki bi jo bilo zanimivo preiskati. Brezdvomno se nahajajo v njej gnjijoče stvari, naj si že bodo človeška ali pa živalska trupla. V njej bi morda dobili preiskovalci tudi arheološke predmete. Da se nahajajo v jami pod Ledinco gotovo gnjijoči živalski ali rastlinski ostanki, priča slab vzduh v cerkvi sv. Ane na Ledinici, še posebno pa pojav, ki so ga opazovali v juniju leta 1914. Nekega junijevega dne so stali v mraku ljudje na cesti v Stari vasi. Nankrat je švignil visok bledomoder plamen izpod hrička ter razsvetljeval skoraj cel črt minute cerkev popolnoma jasno. Skoraj gotovo je bil to vodik, ki se je užgal na zraku in ki je nastal iz gnjiočih snovi. Pri preiskavanju jame bi bilo treba seveda prodreti že zasuti vhod.

Prof. Stranetzky Kajetan.

Modropikčasti slepič (anguis fragilis L. var. incerta Kryn).

Naš navadni slepič je v barvi in risbi jako nestalen. Različki, ki so jih znanstveniki doslej opisali, so spojeni med seboj po mnogoštevilnih prehodih, pa tudi nimajo posebne vrednosti, kajti dognano je, da izpremeni lahko isti slepič v primeroma kratkem času svojo barvo popolnoma. Le en različek — namreč zgoraj omenjeni — se odlikuje po jako značilnih svojstvih. Werner (Rept. u. Amph. Österreich-Ungarns, 1897, pag. 25) ga smatra za edinega, ki zasluži ime posebne varietete. Ker je modropikčasti slepič ugotovljen tudi za Kranjsko, ga hočem po edinem eksemplaru, ki je bil doslej v naših krajih ujet, na kratko opisati.

V telesnem stroju se razlikuje var. incerta od navadnega slepiča edino po glavi. Dočim prehaja glava pri tipičnem slepiču brez presledka v truplo, je na našem eksemplaru v okrožju sene napihnjena, tako da močno spominja na kačjo glavo z dobro razvitim vratom. Vrh tega je ušesna odprtina jasno vidna. [Na podlagi navedenega znaka je povzdignil Fitzinger (Syst. reptil. I., 1842, pag. 23) ta različek celó v poseben rod *Otophis* z vrsto *Eryx* Fitz.]. Dr. Gv. Sajovic mi je povedal, da tako izraženega vratu ni videl še pri nobenem slepiču, čeprav jih je imel pri svojih herpetoloških raziskavanjih nad sto v rokah.

Zanimiva je barva varietete. Temeljna barva hrbta je enakomerno svetlorjava. Zgornja stran telesa je spredaj precej gosto posuta z večjimi in manjšimi, lepo višnjevo-modrimi pegami, ki se proti koncu telesa polagoma izgubljajo.

Po Schreiber-jevem mnenju (Herpet. europ. 1912, pag. 527) nastanejo modre pege na slepiču, posebno če so intenzivno barvane, često vsled odrgnjenja povrhnice. Za naš eksemplar to ne velja, ker je njegova hrbtna stran nepoškodovana. Werner pa navaja v novem Brehmu (Brehms Tierleben V. Bd, pag. 116), da se pojavlja modropikčasta risba na zelo starih samcih. Da je starost vsaj eden izmed vzrokov za pojav

modrih pik, je prav lahko umevno, vsaj je n. pr. znano, da nekatere stare ptice v ujetništvu abnormno premene barvo svoje obleke (geraiochromismus). Iz geografične razširjenosti te varietete (vzhodna Evropa) bi lahko sklepali, da imajo klimatične razmere na postanek takih pisanih eksemplarov tudi poseben vpliv. Zanesljiv odgovor na vprašanje o odvisnosti imenovane risbe od raznih činiteljev bi mogel dati seveda le eksperiment na živalih.

Dosedaj je bila najdena var. incerta v južni Rusiji, v Kavkazu, na Ogrskem (Erdeljsko) ter v Dunajski okolici, kjer ni baš redka in nastopa na samcih v večji meri kakor na samicah (Werner, Rept. und Amph. Oe.-Ung., I. c.). Prvi in doslej edini eksemplar na Kranjskem sem našel v sklepu Kamniške Bistrice (600 m) blizu lovske hiše kneza Windischgraezta na travnatemrodu potoka, ki teče iz Proseškega jarka v Bistrico (26. maja 1913). Hrani ga herpetološka zbirka deželnega muzeja v Ljubljani. Žival je lepo razvit samec dolg 41.8 cm, dolžina repa znaša 14.3 cm. Najdišče na Kranjskem je zavoljo tega posebno zanimivo, ker je med dosihmal znanimi najzapadnejše. Kolikor sem mogel razvideti iz literature, je to tudi prvo najdišče v južnih deželah naše monarhije.

Albin Seliškar.

Društveni vestnik.

Društveni odbor za leto 1916. Predsednik: Mantuani prof. dr. Josip, ravnatelj deželnega muzeja. Podpredsednik: Steska Viktor, ravnatelj knezoškof. pisarne. Tajnik: Omerza dr. Niko, c. kr. prof. (sedaj v vojni); začasni tajnik: Mazovec Iv., c. kr. gimn. učitelj. Blagajnik: Breznik Josip, c. kr. prof.; Arhivar: Mal dr. Josip, deželni muzejski adjunkt; Knjižničar; Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj. Odborniki: Bulovec Anton, c. kr. sodni svetnik; Gruden dr. Josip, stolni kanonik in arhidijakon; Šlebinger dr. Janko, c. kr. prof.; Žmavec dr. Jakob, c. kr. prof. Pregledovalca računov: Podkrajšek Franc, nadoficijal južne železnice v p. in Vrhovnik Ivan, župnik trnovski.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 15. februarja 1916 v prostorih deželnega muzeja. Ker ni bil ob 6. uri zvečer sklepčen, je otvoril predsednik g. muzejski ravnatelj *prof. dr. Jos. Mantuani* v smislu § 14 društvenih pravil po preteku pol ure nov občni zbor ob navzočnosti 21 udov.

Predsednik je pozdravil v svojem nagovoru udeležence in omenil, da je minulo ravno leto, odkar je zadnjikrat položil odbor udom račun o svojem delovanju. Pri tej priliki so vsakoletna poročila ponavljala tožbo o neugodnih društvenih financah, ki so izdatno ovirale zaželeni razvoj društva. Tudi letošnji buletin ni povsem dovoljen. Naše društvo je kakor človek čilega duha, a šibkega telesnega zdravja, ki je bilo omajano po dolgotrajni bolezni. Danes pač smemo reči, da je najhujša kriza prestana in je stopilo društvo v stadij rekonvalescence. Potrebna pa je največja pozornost, da bo društvo zopet popolnoma okrevalo.

Dejstvo, da se je vzdržalo društvo v teh težavnih odnosajih, v katerih živimo danes, je znamenje trdnega bistva; že na podlagi tega lahko trdimo, da smo

napredovali. Odbor si je predvsem prizadeval vzdržati kulturno delo vsaj v toliko, da se nit ne pretrga in to se mu je tudi v polnem obsegu posrečilo. Imeli smo čilih duševnih delavcev in upamo, da se jim pridružijo še novi, ki bodo z njimi skupno delali na poprišču domoznanstva in zalagali „Carniolo“ z zreli sadovi svojega truda. Vsem dosedanjim sotrudnikom veljaj naša zahvala.

V krog udov je tudi letos opetovano posegla smrt V letu 1915 so umrli: dr. Ana Schiffrer, muzejska asistentka, 25. julija na Dunaju; monsig. prof. A. Zupančič, 7. septembra v Ljubljani; veletrgovec Ferd. Souvan, 15. septembra na Volčjem potoku; župnik v p. Fr. de P. Kadunc, 16. septembra v Ljubljani; Fr. Dobovšek, muzejski preparator 2. oktobra v Bosni; prof. Frid. Žakelj, 20. novembra v Ljubljani; ravnatelj L. Pintar, 7. decembra v Ljubljani; prof. Iz. Modic, na goriški fronti 19. decembra in že l. 1916 komerc. svetnik Fr. S. Povše, 4. januarja v Ljubljani. — Naj počivajo po svojem delu, in med nami naj jim bode trajno časten spomin! — Na poziv predsednika se dvignejo zborovalci raz sedežev v znak sožalja in v počaščenje spomina na pokojne.

Nadalje omenja predsednik, da je skušalo društvo ne le vzdržati, temveč tudi po možnosti dvigniti vsestransko svoje delovanje, kar bo razvidno iz podrobnega tajnikovega poročila. Previdnost nam je naklonila tudi faktorjev, ki so s svojimi podporami omogočili obstoj in delo društva. Tu je omeniti v prvi vrsti deželni odbor vojvodine Kranjske, ki nam je naklonil tudi v teh časih neprikrajšane podpore. Upati pa je tudi, da nam bo visoko ministerstvo za bogočastje in uk naklonilo po možnosti primerno podporo, ki je vsled razmer že dve leti nismo prejeli. — Agitacija za društvo je bila mogoča le od moža do moža; javno ni bilo mogoče izvesti nikakih prireditev. Vsem udom in vsem faktorjem sploh, ki so podpirali naše težnje, veljaj najiskrenejša zahvala! S pozivom za širjenje društvenih stremiljenj in teženj med našimi naobraženci zaključil predsednik svoje poročilo, ki ga je občni zbor z zadovoljstvom odobril.

Namesto vsled vojne obveznosti odsotnega društvenega tajnika prof. dr. N. Omerze poda poročilo o delovanju društva v minolem letu njegov namestnik odbornik dr. Gv. Sajovic, ki je združil s tajniškim tudi knjižničarjevo poročilo. Njegova izvajanja nudijo o društvenem življenju naslednjo sliko.

Na občnem zboru dne 15. februarja 1915 izvoljeni odbor se je sestavljal sledeče: predsednik: muzejski ravnatelj dr. Jos. Mantuani, podpredsednik: ravnatelj knezoškof. pisarne, konzist. svetnik Viktor Steska, tajnik: prof. dr. Niko Omerza, blagajnik: prof. Jos. Breznik, knjižničar: prof. dr. Gv. Sajovic, arhivar: muzejski adjunkt dr. Jos. Mal, odborniki: c. kr. sodni svetnik Anton Bulovec, kanonik dr. Jos. Gruden, prof. dr. J. Šleibinger in prof. dr. Jakob Žmave. — Uredniki in pregledniki računov so ostali neizpremenjeni. — Ker je društveni blagajnik le na začasnem dopustu, je prevzel začasno njegove posle odbornik dr. Sajovic. Meseca junija je odšel v vojno službo društveni tajnik; kot njegovega namestnika je določil predsednik odbornika Sajovica, deloma pa je prevzel tajniške posle sam.

Novoizvoljeni odbor se je dobro zavedal težke naloge in velike odgovornosti, ki jih je prevzel z izvolitvijo pri vodstvu društva v tej izredno resni dobi. Kot najpomembnejšo točko svojega delovanja si je stavil vzdržati znanstveno društveno delovanje vsaj v dosedanjem obsegu in to se mu je tudi posrečilo. O društvenih zadevah se je posvetoval v 7 rednih in 1 izredni seji; 2 važnejši zadevi je rešil potom okrožnice. Na občnem zboru l. 1915 izvoljenima častnima

udoma je oskrbel primerni diplom, ki sta jih izvršili naši umetnici gdč. Marija Novakova in Anica Zupančeva. Dvornemu svetniku Fr. Levcu jo je izročila posebna deputacija pod vodstvom predsednika; vladnemu svetniku Ferd. Seidlu, ki biva v Rudolfovem na Dolenjskem, smo jo poslali po pošti. Društvenega častnega uda, c. kr. dvornega svetnika Franca Levca, je imenoval ljubljanski mestni občinski svet v priznanje trajnih zaslug njegovega šolskega in znanstvenega delovanja za častnega meščana stolnega mesta Ljubljane. Višje odlikovanje sta nadalje prejela za njihovo pripoznano delovanje društvena uda: g. prof. Ferd. Seidl naslov c. kr. vladnega svetnika in g. pristaniščni kapitan Franc Wilfan viteški križec Franc-Jozefovega reda. Društveni ud, izredni vseuč. profesor dr. B. Zarnik je postal redni vseučilišni profesor za zoologijo in primerjajočo anatomijo na carigrajskem vseučilišču. Odbor je izrekel vsem v imenu društva svoje posebne čestitke.

Posebno pažnjo pa je posvečal odbor društvemu domoznanstvenemu glasilu „Carniola“. Letnik 1915, ki je izšel v času svetovne vojne, je uspeh tega prizadevanja. Važno pa je tudi, da je uredil odbor natančno pogoje za oddajo rokopisov in nanovo ugotovil honorarno izplačilno lestvico za sotrudištvo pri Carnioli.

Nadaljna skrb odbora sta bili društvena knjižnica in čitalnica. Preteklo leto smo bili v zamenjalnem stiku s 119 znanstvenimi družbami, od katerih je bilo 69 avstrijskih in 50 inozemskih. Kakor leta 1914, tako smo tudi to leto izmenjavali Carniolo samo s publikacijami nemških, norveških, švedskih in švicarskih znanstvenih organizacij, z vsemi ostalimi je zveza zaradi vojne prekinjena. Po vsebini pripada 78 publikacij filološko-zgodovinski in 25 matematično-prirodopisni skupini; mešano vsebino ima 16 glasil. Nanovo smo stopili v zvezo z naslednjimi: Leonova družba (Čas in vse redne publikacije) in Zveza jugoslovanskih učiteljskih društev (Popotnik) v Ljubljani; Spomeniški svet lavantinske škofije v Mariboru (Ljubitelj krščanske umetnosti) in Towarzystwo przyjaćół nauk w Poznaniu (Roczniki in vse prilicne publikacije). — Iz društvene knjižnice si je izposodilo v tem letu v 29 slučajih 16 čitateljev 43 zvezkov. Napram prejšnjemu letu se je torej uporaba knjižnice nekoliko dvignila, kljub temu pa je še vsekakor minimalna. V področju knjižnice pa je uvedel odbor novo, zelo važno institucijo. Sprevideli smo, da vlada med mlajšim naraščanjem naobraženstva kaj malo zanimanja za resno znanstveno delo, da so mu tuji pogostokrat celo domači viri in, da se baš vsled tega pri nas splošno čuti potreba mlajših poštvovalnih in resnih znanstvenih delavcev. Da bi vzbudili med našo mladino zanimanje in ljubezen do znanstvene književnosti, ki tvori izredno važen del prosvete vsakega naroda, smo ustanovili dijaško čitalnico. V njej se dijaštvu zadnjih dveh letnikov vseh onih srednjih šol, ki so udje Muzejskega društva, na razpolago vsa znanstvena izdanja, ki jih prejemamo v zameno. Tako ima dijaštvo baš v onih letih, predno zapusti srednje šole priliko vpogledati v znanstveno delovanje raznih narodov in vseh znanstvenih panog ter predvsem seznaniti se z domoznanstvenim proučevanjem. Svojo namero glede dijaške čitalnice je sporočil odbor c. kr. dež. šolskemu svetu za Kranjsko, ki ji je pritrnil z odlokom štev. 4740, z dne 10. oktobra 1915. Nato smo otvorili čitalnico 17. novembra. Dijaštvo jo poseča v treh oddelkih in sicer: 1) gojenke c. kr. žen. učiteljskega in mestnega dekliškega liceja, 2) dijaki c. kr. I. in II. drž. gimnazije, c. kr. realke in c. k. moškega učiteljskega tako, da imajo dijaki srednjih šol z dopoldanskim poukom čitalne ure popoldne, oni s popoldanskim pa dopoldne. Poset od strani dijaštva je presegel odborovo pričakovanje, kar priča, da smo pogodili pravo. V letu 1915 je bilo za vse tri oddelke 32 čitalnih ur. V tem času izkazuje vpisna statistična

knjiga v 158 slučajih 81 posetnikov, ki so čitali 331 zvezkov raznih del in časopisov. Na posamezne zavode se razdeli število obiskovalcev takole: c. kr. žen. učiteljske 27, mestni dekliški licej 17, I. drž. gimnazija 14, II. drž. gimnazija 13, c. kr. realka 2 in c. kr. moško učiteljske 8. Pripomnim naj, da smo dali ravnateljstvom omenjenih srednješolskih zavodov zaradi tesnosti društvene sobe le po 25 dijaških vstopnic na razpolago. Dijaško čitalnico je nadziral vedno po eden izmed odbornikov, ki so mu pomagali pomožni knjižničarji iz dijaških vrst. Upajmo, da se bo tudi v bodoče dijaška čitalnica tako ugodno razvijala in bo rodila zaželjene uspehe v korist naše znanstvene književnosti.

Predavanja so bila v minulem poslovnem letu pač otežkočena. Priredili smo samo 1 poljudno-znanstveno predavanje in sicer je predaval v dvorani Mestnega doma dne 29. marca 1915. vseučiliški profesor dr. Boris Zarnik „O bojih v živalstvu“. Predavanje je bilo splošno občinstvu dostopno, vstopnina pa je bila namenjena za dobrodelne vojne namene. Občinstvo, ki je došlo v obilnem številu, je z zanimanjem sledilo velezanimivemu predavanju. G. predavatelju izrekamo še na tem mestu svojo najtoplejo zahvalo; zahvaljujemo pa tudi ljubljanski magistrat za brezplačno prepustitev predavalne dvorane. — Zbiranje fonda za Valvasorjevo spominsko ploščo je bilo malodane skoraj popolnoma prekinjeno, kar je pač v sedanjih časih umevno. — Pri višji vojni oblasti smo intervenirali za varstvo in zaznamkovanje eventuelnih zgodovinskih izkopanin pri obrambnih delih.

V smislu sklepa občnega zbora smo ustanovili agitacijski odsek petih članov in sicer so bili izvoljeni naslednji gg. odborniki: c. kr. sodni svetnik *Bulovec* Anton, muzejski adjunkt dr. *Mal* Josip, muzejski ravnatelj prof. dr. *Mantuani* Josip, ravnatelj knezoškof. pisarne, konsist. svetnik *Steska* Viktor in izven odbora c. kr. vladni komisar baron *Zois* M. A. V sedanjih razmerah odsek ni mogel razviti svojega delovanja. Kljub temu pa je število društvenih udov razmeram primerno še dovoljno. Dne 31. decembra 1915 je štelo društvo 5 častnih, 2 dopisujoča in 301 rednih, torej skupaj 308 udov. Med letom je izstopilo oziroma prenehalo biti udom 11, umrlo 8 in vstopilo 14 udov. Prirastek ni kril izgube, zato se kaže napram letu 1914 upadek za 5 udov. V vojni službi se nahaja 24 naših udov, junaške smrti za domovino pa sta umrla 2 uda.

V naznačenem okviru in z navedenimi uspehi je vodil odbor društveno delovanje v minulem letu. Nikakor bi ne zmogel tega sam, ako bi požrtvovalno ne vztrajali društveni udje, vsa čast in hvala jim! Nadalje se moramo posebno zahvalno spominjati naklonjenosti visokega deželnega odbora vojvodine Kranjske, ki je z nakazilom povračilne in redne podpore izdatno pripomogel odboru pri njegovem delovanju. Zahvalo pa dolgujemo tudi vle. uredništvom ljubljanskih dnevnikov, ki so radevolje poročali o društvu in tako širili njega poznanje med našim razumništvom, še posebno pa uredništvu „Ljubljanskega zvona“ za njega stvarne ocene posameznih zvezkov *Carniole*. Zahvala veljaj splošno vsem, ki so na ta ali oni način podpirali društvena stremljenja. Združimo se vsi razumniki pod okriljem „Muzejskega društva za Kranjsko“ bodisi kot delujoči ali pa kot podporni udje v svrhu proučevanja naše domovine in za napredek naše znanstvene književnosti!

Občni zbor je tajnikovo poročilo soglasno odobril.

O gmotnem društvem stanju je poročal začasni blagajnikov namestnik *dr. Gv. Sajovic*. Iz njegovega poročila je razvidno, da je bil blagajniški promet v l. 1915 zadostno dovoljen, dasiravno še vedno neugoden, kar izpričajo nastopni podatki;

I. Računski sklep za leto 1915 po stanju z dne 31. decembra 1915.

A. Dohodki:

1. Prenos iz leta 1914	K 1197.79
2. Udnina 1914, 1915, 1916	1545.—
3. Deželna povračilna podpora	1200.—
4. Redna deželna podpora	800.—
5. Prodani letniki in sešitki	155.35
6. Darila, popusti, obresti	71.92
7. Vstopnina k predavanju	122.—
8. Posojilo	200.—
9. Fond za Valvazorjevo ploščo	4.—
Skupaj	K 5316.06

B. Izdatki.

1. Tisk „Carniole“ 1914 (4), 1915 (1—3)	K 2259.88
2. Ilustracije v „Carnioli“ 1914/15	472.48
3. Ured. in pisat. nagrade l. 1915	603.54
4. Eksped. „Carniole“ 1914 (4), 1915 (1—3)	53.98
5. Remun. slugi in pobiralcu udnine	90.—
6. Razni izdatki in manip. stroški	75.87
7. Vezava publikacij in diplome	150.20
8. Odplačilo brezobr. dolga in posojila	1200.—
9. Za vojno dobrodelne namene	122.—
Skupaj	K 5027.96

Dne 31. decembra 1915 je znašal prebitek v društveni blagajni K 288.11

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1915.

Aktiva.

1. V Mestni hranilnici ljubljanski	K 100.—
2. V c. kr. poštni hranilnici	135.41
3. V ročni blagajni	52.70
Skupaj	K 288.11

Pasiva.

1. Brezobr. dolg. dež. odboru	K 1200.—
2. „Carniola“ 1915 (zv. 4)	1533.85
3. Fond za Valvazorjevo ploščo	43.—
Skupaj	K 2776.85

Koncem leta 1915 izkazuje društvo 2488.74 K primanjkljaja, ki ga moremo v tekočem letu le z najskrbnejšim gospodarstvom nekoliko ublažiti.

III. Sklad za znanstvena izdaja.

Sklad za izdajo dela „Flora carniolica“ znaša dosedaj 2600.28 K in je plodonosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za leto 1916.

Dohodki.

1. Blagajniški preostanek iz leta 1915	K 288.11
2. Udnina	1500.—
3. Podpore katerekoli	2000.—
4. Za posamič prodane zvezke	120.—
Skupaj	K 3908.11

Izdatki.

1. Plačila iz leta 1915	K 1533.85
2. Povračilni obrok brezobr. posojila	600.—
3. Remuneracije in razno	180.—
4. Izdaja „Carniole“	2000.—
Skupaj	K 4313.85

Koncem leta 1916 bi znašal primanjkljaj po tem proračunu K 405.74.

K debati o blagajniškem poročilu se javi *baron Zois* in sporoči, da mu je tudi znano, da smemo računati na državno podporo za l. 1914 in 1915 v primerno skrcenem obsegu. Nadalje predlaga blagajnikovemu namestniku zahvalo za pregledno sestavo in tolmačenje proračuna za l. 1916. Soglasno sprejeto.

V imenu revisorjev poroča g. nadoficijal juž. žel. v p. *Franc Podkrajšek*, da sta z vlč. g. župnikom *Vrhovnikom* to leto dvakrat revidirala društveno blagajno. Prvikrat 23. januarja 1915 ob priliki predaje blagajne začasnemu blagajniku in drugič 3. februarja 1916 ob priliki celoletne revizije. Obakrat sta pregledala v vseh blagajniških knjigah vse postavke od prve do zadnje in našla vse v najlepšem redu. Zato predlaga, da izreče občni zbor blagajnikovemu namestniku zahvalo za točno vodstvo blagajniških knjig in računov ter mu da absolutorij. Sprejeto soglasno.

Za uredništvo „Carniole“ poroča kanonik *dr. Jos. Gruden*, ki omenja, da izčrpava dolgotrajna svetovna vojska fizične in duševne sile zlasti tistih dežel, ki nalik Kranjski leže ob bojišču. Zato o kakem pokretu znanstvenega delovanja v takih razmerah ne more biti govora. Zadovoljni smo lahko, ako v teh usodnih

časih sploh vzdržuje naše društvo tudi v svetovni vojni svoje tradicije. Ob času, ko nam je pičlo odmerjen duševni kruh, tudi naši udje ne bodo zahtevali, da jim predložimo bogato obloženo mizo. Pri pregledovanju lanske „Carniole“ pač ne zapazimo novih, mladih znanstvenih moči — te imajo sedaj posla drugod — zato so pa Carnioli zvesti, starejši priznani sotrudniki objavili niz temeljitih in zanimivih razprav, zapiskov in referatov zgodovinske in prirodopisne vsebine. Društvo je lahko ponosno na ne ravno preobsežen, toda vsebinsko bogat letnik Carniole, ki je izšel v letu svetovne vojne 1915. V isti smeri kakor za l. 1915, si je začrtalo uredništvo svoj delokrog tudi za letošnje leto. Znanstveno gradivo Carnioli ne bo delalo ovir, v krog dosedanjih sotrudnikov je vstopilo tudi nekaj novih. Izdaja Carniole je odvisna toraj le od gmotnega društvenega položaja. Muzejsko društvo in z njim tudi uredništvo pa si je z izdajo Carniole lahko svesto, da izvršuje v v hudih in resnih časih svojo važno nalogo in da izkuša preko sedanje svetovne krize rešiti kulturne vrednote in jih ohraniti za bodoče mirnejše čase. — Občni zbor je sprejel poročilo uredništva z zadovoljstvom na znanje.

Ker je sedanji društveni tajnik trajno zaposlen v vojni službi je izvolil občni zbor v odbor za začasnega tajnika g. Ivana Mazovca, c. kr. gimnazijskega učitelja na II. c. kr. drž. gimnaziji v Ljubljani in sicer z vzklikom. Istotako sta bila izvoljena z vzklikom za računsko pregledovalca za l. 1916 dosedanja revisorja vlč. g. Ivan Vrhovnik, župnik v Trnovem pri Ljubljani, in vlč. g. Fran Podkrajšek, nadoficijal juž. žel. v p. — Vsi predlagani so izvolitev sprejeli.

Pri slučajnostih predlaga M. A. baron Zojs, da naj tudi v l. 1916 ostane agitacijski odsek, čeprav je začasno le formalnega značaja, in pa, da naj preskrbi uredništvo k vsaki razpravi v Carnioli ob sklepu kratek resume v drugem jeziku (n. pr. pri slovenskih razpravah v nemškem in pri nemških v slovenskem) kar bo velikega pomena ne le za čitatelje, temveč tudi za mednarodni znanstveni svet, s katerim smo v zvezi. — Predsednik, ravnatelj Mantuani mu pojasni, da ostane agitacijski odsek tudi v bodoče. Tudi o zaključnem resumiranju je uredništvo že premišljevalo, toda ta uvedba je začasno iz gmotnih ozirov nemogoča. Kakor hitro pa zopet nastopijo normalne razmere, bo uredništvo uvedlo v Carnioli ob sklepu razprav in važnejših zapiskov kratke vsebinske izvlečke v drugem jeziku kakor ima na pr. to že prirodopisni razred Jugoslovanske akademije v Zagrebu, krakovska akademija, Towarzystwo przyjać nauk v Poznaniu idr.

Ker se ne oglasi nihče več k besedi, zaključí predsednik zborovanje ob 7 uri 35 minut zvečer.

Dr. Gvidon Sajovic.

Odlikovani udje. V začetku februarja 1916 so bili med drugimi za svoje zaslužno delovanje odlikovani naslednji vlč. udje našega društva: dvorni svetnik Rudolf grof Chorinsky s komturnim križcem Franc-Jožefovega reda; prof. Fr. Jeraj, prof. L. Lederhas in minist. podtajnik dr. Rudolf pl. Andrejka na Dunaju z viteškim križcem Franc-Jožefovega reda. Vsem odlikovancem naše najiskrenejše čestitke!

Novi udje do 15. aprila 1916: Dr. Izidor Cankar, prefekt, urednik Dom in Sveta, Ljubljana. — Dekanijska knjižnica, Kamnik. — Josip Marijan Gorup pl. Slavinjski, Ljubljana. — Ant. Jemec, župnik, Sv. Jakob ob Savi. — Dr. Alojzij Kobal, odv. koncipijent, Ljubljana. — Dr. Alfonz Levičnik, c. kr. gimn. prof., Ljubljana. — Fran Marinček, c. kr. strokovni učitelj, Trst. — Ivan Mazovec, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana. — Dr. Mihael Opeka, c. kr. dež. šol. nadzornik, Ljubljana. — Karol Pollak st., veleindustrijalec, Ljubljana. — Kajetan pl. Premerstein, c. kr. sodnik, Ljubljana. — Albin Seliškar, kand.

fil., sed. enoletni prostovoljec v kopališču Hall. — Dr. Edvard Slavik, odvetnik, Trst. — Leo Souvan, veletržec, Ljubljana. — Nicefer Stefančič, Trst. — Dr. Lucij Treo, odv. koncipient, sed. c. kr. poročnik v r., vojna pošta 608. — Učiteljska knjižnica deške šole v Ribnici. — Fran Vesel, zasebnik, Ljubljana. — Avgust Waschte, c. kr. učitelj, Trst.

Umrli udje. V Ljubljani je preminul 4. januarja 1916 g. Fran Sal. Povše, državni in deželni poslanec in komercialni svetnik. Kot splošno pripoznan strokovnjak v narodno-gospodarskih zadevah je bil predsednik Kmetijske družbe za Kranjsko in si je pridobil v svojem delokrogu za Kranjsko nevenljivih zaslug. Časten mu bodi spomin!

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

oddaja nečlanom stare letnike po naslednjih cenah:

Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. . . po 3.— K.
 Izvestja III., VI. in Mitteilungen V., VI., IX., XX. . . po 5.— K.
 Carniola n. v. I., II., IV.—VI. po 8.— K.
 Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII. XIX. — Mitteilungen VI. (samo zgodovinski del, cena 2.— K.). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III.
Posamezni zvezki teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo: snopiči Izvestij in Mitteilungen po **70 vin.**, dvojni po **1.20 K** — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX. po **1.50 K**, dvojni po **2.50 K** — Carniola I (sešt. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 2.— K, dvojne po 4.— K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot separadni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

Gratzy, Repertorium zur 50 jährigen Geschichtsschreibung Krains . . . 1.— K.
 Gratzy, Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«. . . 1.— K.
 Gruden, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji . . . 1.50 K.
 Seidl Ferd., Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavin Ljubljanskega barja. S podobami . . . 1.— K.
 Sajovic dr. Gv., Herpetološki zapiski za Kranjsko (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami . . . 1.50 K.
 Sajovic dr. Gv., Kranjski mehkužci. S podobami . . . 1.50 K.

Na razpolago je tudi nekaj posebnih odtisov nekaterih zgodovinskih in prirodopisnih razprav. Interesentom se dopošlje na zahtevo seznam.

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

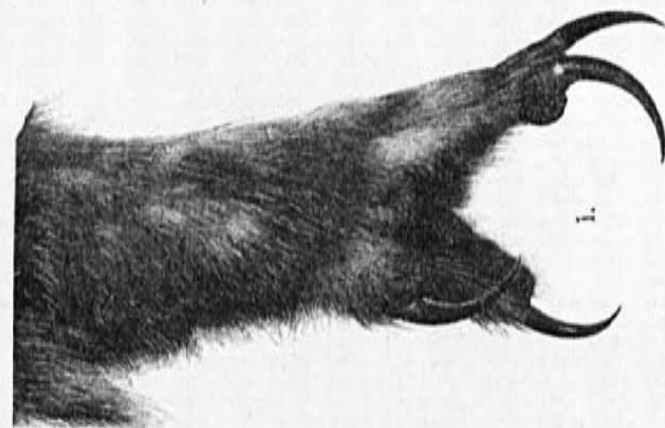
„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih **6 kron** in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7.— letno.

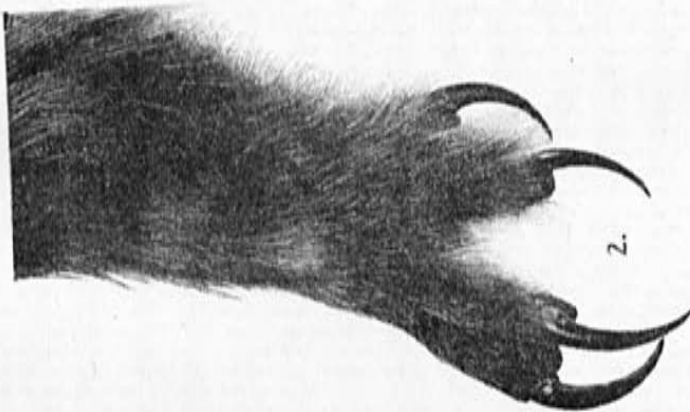
Upravišтво in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

Izdaja in zalaga »Muzejsko društvo za Kranjsko« v Ljubljani.

Tisk J. Blasnika nasl.

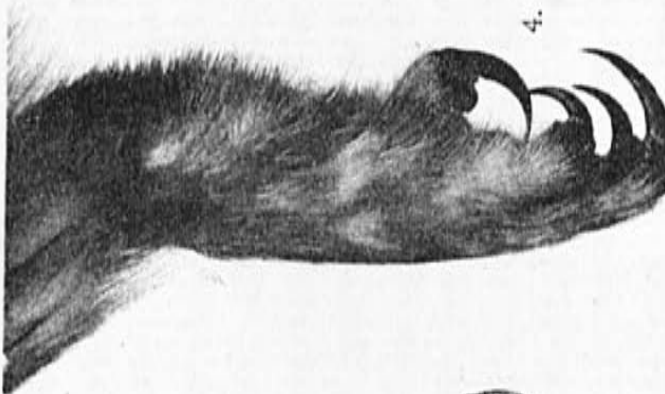
1.

2.

3.

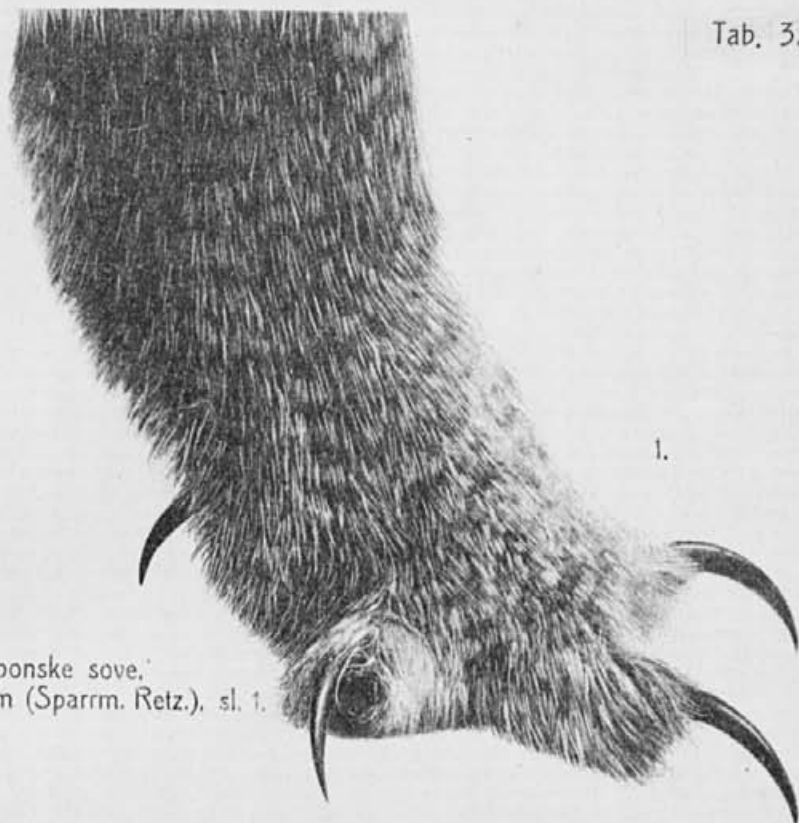

4.

Noga male uharice,
Asio otus (L.), sl. 1, 2.

Noga velikega skovika,
Pisophila scops (L.), sl. 3.

Noga močvirne uharice,
Asio accipitrinus (Pall.) sl. 4.

Noga laponske sove,
Syrnium lapponicum (Sparrm. Retz.), sl. 1.

Noga koconoge sove,
Nyctala tengmalmi (Gm.), sl. 2.

